

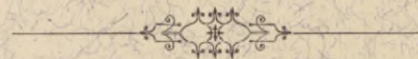
Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

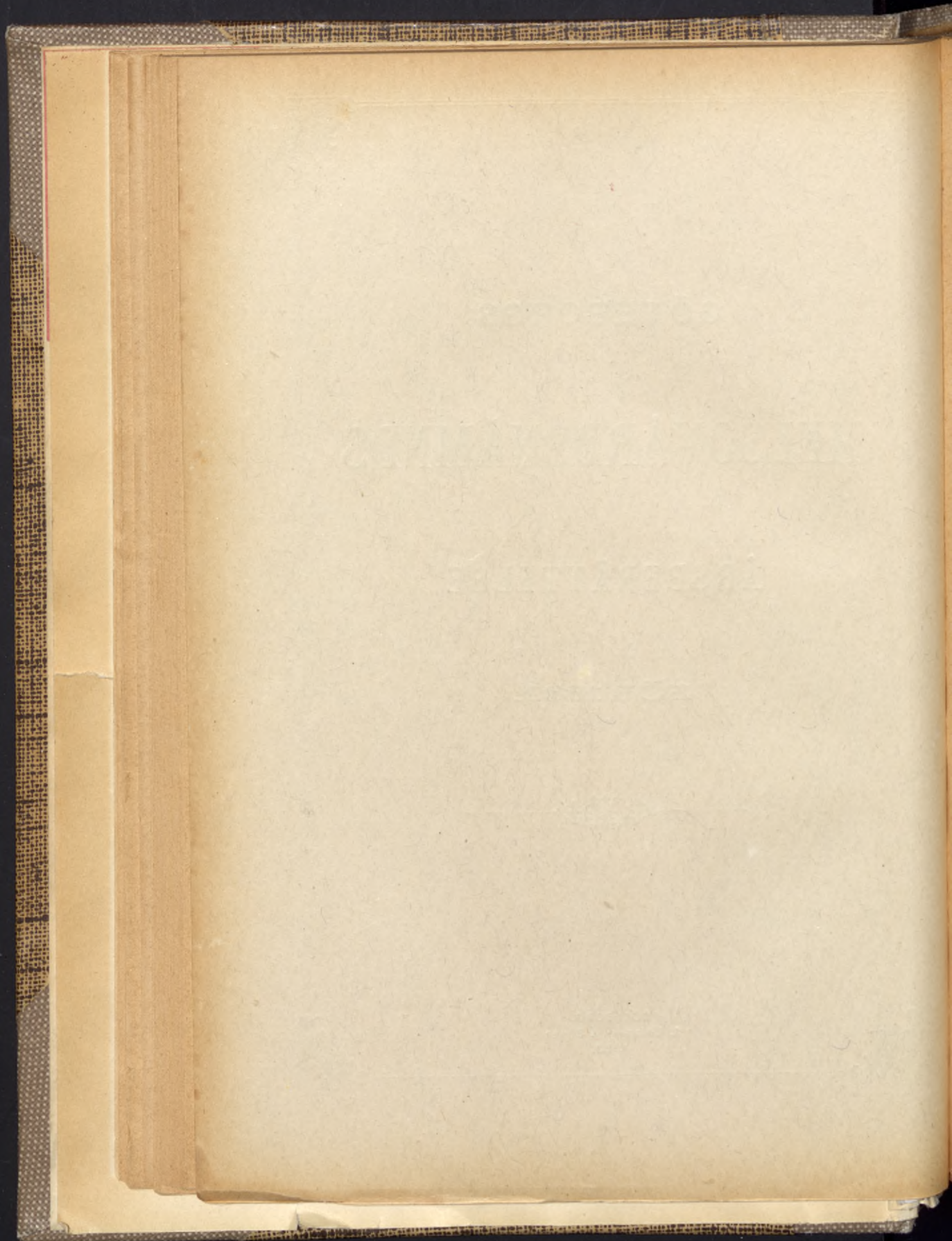

GÖTEBORGS
HELSOVÅRDSNÄMND
ÅRSBERÄTTELSE
FÖR 1889.

GÖTEBORG.
A. LINDGREN & SÖNER.
1890.

GÖTEBORGS
HELSOVÅRDSNÄMND

ÅRSBERÄTTELSE

FÖR 1889.

GÖTEBORG.
A. LINDGREN & SÖNER.
1890.

GÖTEBORGS

HELSÖY ARDNÄMMIS

ARSBIRATTELSE

1874

Innehåll.

1. Helsovårdsnämnden och derunder hörande personal och inrättningar	s. 1.
2. Helsovården	s. 2.
a. Stadsgrundens renhållning	s. 2.
b. Vattenledningarna	s. 5.
c. Bostäder samt byggnader, der många menniskor samlas	s. 6.
Undersökningar öfver nya uppvärmnings- och ventilationsanordningar i Göteborg	s. 7.
d. Fabriksdrift och näringar	s. 13.
e. Vissa åtgärder till förekommande af smittosamma sjukdomars spridning	s. 15.
f. Matvaruhandeln	s. 17.
Stadsveterinärens årsberättelse	s. 21.
g. Kemiska analyser	s. 55.
Stadskemistens årsberättelse	s. 55.
3. Sjukvården	s. 62.
Summarisk redogörelse för sjukvård och ekonomi vid epidemisjukhuset	s. 67.
4. Befolkningsförhållanden under 1889	s. 70.
5. Gångbara sjukdomar, dödsorsaker, väderlek	s. 71.
Bihang. I Göteborg gångbara sjukdomar 1756—1885 af E. Almquist.	s. 83.

Förteckning å tabeller:

Tab. 1.	Renhållningsanordningarna i Göteborg, samt stall, fähus och svinhus i hvarje stadsdel	s. 3.
Tab. 2.	Undersökning af uppvärmning och ventilation	s. 11.
Tab. 3.	Antal minderårige i arbete vid 1889 års slut	s. 13.
Tab. 4.	Andre stadsläkarens redogörelse för de prostituerade	s. 16.
Tab. 5.	Summarisk öfversigt öfver å köttbesigtningbyrån undersökta föremål	s. 47.
Tab. 6.	Uppgift å födoämnen, som varit frivilligt aflemnade till undersökning	s. 48.
Tab. 7.	Uppgift å af Göteborgs helsopolis anhållna födoämnen	s. 49.
Tab. 8.	Uppgift å af helsopolisen undersökta fall nötkreaturskött samt får- och kalfkroppar	s. 50.
Tab. 9.	Uppgift på undersökt fläsk	s. 52.
Tab. 10.	Bagerierna vid slutet af år 1889	s. 53.
Tab. 11.	Lokaler för försäljning af mjölk och grädde	s. 54.
Tab. 12.	Af stadskemisten undersökta föremål	s. 55.
Tab. 13.	Undersökning af 5 prof ister	s. 59.
Tab. 14.	Undersökning af 10 prof saffran	s. 60.
Tab. 15.	Undersökning af 10 prof senap	s. 61.
Tab. 16.	Undersökning af 10 prof brändt och malet kaffe	s. 61.
Tab. 17.	Af stadsfältskären behandlade personer	s. 63.
Tab. 18.	Befolkningens rörlighet i hvarje stadens församling	s. 70.
Tab. 19.	Dödligheten i olika åldersgrupper och kön	s. 72.
Tab. 20.	Väderleken i Göteborg 1889	s. 72.
Tab. 21.	Gångse sjukdomar i Göteborg 1889, fördelade på månader	s. 73.
Tab. 22.	Dödsorsakerna i Göteborg 1889, fördelade på månader	s. 75.
Tab. 23.	Dödsorsakerna i Göteborg 1889 bland här kyrkoskrifne, fördelade på stadsdelar	s. 76.
Tab. 24.	Dödsorsakerna i Göteborg 1889 bland här kyrkoskrifne, fördelade på kön och ålder	s. 79.
Tab. 25.	Dödsorsakerna bland här kyrkoskrifna, som 1889 aflidit utom staden	s. 81.
Tab. 26.	Dödsorsakerna i Göteborg 1889 bland främlingar	s. 82.
Tab. 27.	Gångbara sjukdomar i Göteborg 1762—1800	s. 104.
Tab. 28.	Gångbara sjukdomar i Göteborg 1801—1830	s. 104.
Tab. 29.	Gångbara sjukdomar i Göteborg 1831—1860	s. 106.
Tab. 30.	Sjukdomsfall i Göteborg 1861—1885	s. 108.

1. *Helsovårdsnämnden och derunder hörande personal och inrättningar.*

Göteborgs helsovårdsnämnd har under året utgjorts af följande medlemmar:

- H. A. Frick, rådman, ordförande.
- S. Schaar, telegrafdirektör, v. ordförande.
- J. Sjöberg, grosshandlande, kassaförvaltare.
- A. O. Elliot, polismästare.
- J. Dähn, byggmästare.
- Rob. Fries, med. doktor.
- E. Almquist, förste stadsläkare.

Suppleanter:

- Emil Nilsson, grosshandlande.
- Oskar Rhodin, v. häradshöfding.
- Jos. Andrén, grosshandlande.
- Carl Grönvall, kapten.
- Gustaf Ekman, ingenjör.

Nämnden har under det gångna året haft 14 sammanträden. Enligt brefboken hafva 34 skrivelser afskickats. Som sekreterare har tjänstgjort v. häradshöfding E. Bring.

Den treåriga tjänstetiden utgick för sju af stadens **distrikt-läkare** den 1 Oktober 1889. Alla blefvo ånyo utsedda. Med afseende på **epidemisjukhusets** personal och organisation har under året ingen ändring vidtagits.

Köttbesittnings- och **trikinbyrån** har under året blifvit i väsentlig grad omorganiserad, i det att beslut fattats, att stadsveterinären från och med 1890 års början erhåller fast lön. Det har länge varit ett önskemål, att denne tjänsteman skulle upphöra att aflönas med inflytande afgifter för trikinbesigtningen. Samtliga tjänstemän och betjente vid denna byrå skola hädanefter aflönas ur helsovårdsnämndens kassa. Stadsveteri-

närens lön har fastställts till 5,000 kronor för år jemte tvenne ålderstillägg, hvardera å 500 kronor efter 5 och 10 års tjenstetid. Den nuvarande innehafvaren af tjensten åtnjuter dessutom ett personligt lönetillägg af 1,000 kr. Afgifterna för trikinundersökning har nedsatts med mera än 25 % och utgöra numera för helt svin 75 öre, för halft 45 och för stycke 20 öre.

Sundhetspolisen har erhållit något förbättrade lönevilkor från och med år 1890, i det att tvenne konstaplar hvardera erhålla i lön 1,300 och tvenne 1,400 kronor. De öfriga tvenne uppbära såsom förut 1,200 kronor.

Helsovårdsnämndens utgifter hafva belupit sig till omkring 72,200 kronor. I runda tal hafva utgifterna varit:

för byrån	3,400
„ distriktsläkareinstitutionen.....	20,300
„ epidemisjukhuset	26,000
„ köttbesigtningbyrån	9,000
„ sundhetspolisen	7,700
„ diverse	5,800

2. *Helsovården.*

a) **Stadsgrundens renhållning.**

Renhållning besörjdes vid årets slut af **stadens renhållningsstyrelse** i 2,200 hus. Staden eger f. n. omkring 3,200 bebodda fastigheter. Styrelsens verksamhet började den 1 Jan. 1885. Vid slutet af hvarje år omfattade dess verksamhet enligt sundhetspolisens anteckningar följande antal hus:

1885	1510
1886	1632
1887	1751
1888	1944
1889	2169

Styrelsen använder torfjord som tillblandningsämne i 1,357 hus. Olägenheter här af hafva icke försports. I sådana hus, der yppad sjuklighet gjort det önskvärdt, att ett kraftigt desinfektionsmedel skulle finnas till hands och användas, har sundhetspolisen anhållit om blandning med kalk i stället för med torfströ. För år 1890 har det beräknats, att renhållningskostnaderna skola kunna bestridas för 2,200 hus med husegarnes afgifter 112,000 kr. jemte ett tillskott från stadskassan af blott 12,000 kronor.

Tabell 1. Renhållningsanordningarna i Göteborg samt stall, fähus och svinhus i hvarje stadsdel.

	Antal egendomar,			Latrinuppsamling.						Uppsamling af sopor eller stall-spillning.			Begagnande		Underjordiskt aflopp		Vattenledning å gård.	Urinkur å gård.	Kompostupplag å tomt.						
	der renhållningsstyrelsen hemtar.	der bonde hemtar.	der ingen hemtning finnes.	Kistan ej flyttbar.	Spänner ej flyttbar.	Grop.	Blandning			Baljor på plan.	Ej flyttbara kärl. Blott i köken.	I latrinkistan. Vagn.	stall.	fähus.	svinhus.	från stall och dylikt från gård.				från sop-plan.					
							med kalk.	med torvfjord.	med sågsåpån.												utan.				
Gamlestaden, 12 roten 1—10	1	—	66	20	22	25	—	11	1	—	55	—	—	18	41	14	—	3	—	—	—	64			
Redbergslid, 12 roten 11—19	38	43	21	87	3	12	—	47	40	—	15	76	—	13	11	8	76	6	48	66	29	24			
Olskroken, 18 roten	17	28	—	42	—	3	—	29	15	—	1	39	—	12	1	—	45	9	36	44	34	—			
Stampen, 12 roten 20—67, samt 16 roten 17 roten och Tingstadvassen	42	10	2	3	—	1	—	19	35	—	—	42	—	12	1	—	15	3	3	41	8	29	48	18	4
Vassnöden m. m., 12 roten 68—90	37	25	—	37	9	12	1	41	18	—	—	39	—	13	1	—	14	1	1	48	15	30	46	23	5
15 roten	30	26	11	48	2	12	4	28	23	—	14	43	10	7	2	4	17	6	2	41	6	11	45	17	14
Hagaheden, 12 roten 91—122	38	17	—	52	—	3	—	54	—	—	1	46	5	—	—	—	—	—	—	55	—	36	55	36	—
Vestra Brandtdala	43	12	—	49	1	5	—	12	40	—	3	44	2	11	—	—	12	—	—	36	7	19	31	18	3
Landala och Gibraltar	16	3	—	19	—	—	—	3	16	—	—	19	—	—	—	—	—	—	—	19	—	7	19	11	—
13 och 14 rotarne	65	66	2	119	2	13	—	54	65	—	14	115	2	15	—	1	9	2	—	99	6	79	85	92	3
Haga	165	37	—	181	1	20	—	180	16	—	6	186	11	9	—	—	12	—	—	196	12	162	196	149	3
Annedal	250	28	—	267	—	7	—	25	248	—	1	268	1	29	—	—	33	—	—	274	33	255	274	237	—
Albostaden, 6 roten 65—106	165	40	1	206	—	—	—	40	166	—	—	203	2	5	—	—	6	—	—	206	6	203	206	178	2
Majornas 5 rote och delar af 6	29	18	3	47	—	3	—	20	30	—	—	49	—	2	—	—	2	—	—	42	2	50	50	41	—
Majornas 2 rote	247	76	7	282	—	43	1	59	244	2	19	301	—	6	—	7	21	8	4	237	14	112	177	102	9
Majornas 4 rote	50	56	—	99	—	7	—	54	51	—	1	96	2	—	—	1	15	1	—	96	11	55	95	33	—
Majornas 3 rote	32	12	—	36	—	8	—	14	30	—	—	44	—	—	—	—	5	—	—	39	4	13	32	18	1
Majornas 1 rote	139	61	8	159	—	51	3	40	125	—	43	188	—	7	—	13	11	3	2	150	8	85	128	69	8
Masthugget, 11 roten	100	200	51	190	21	129	15	13	99	—	238	250	—	16	—	43	28	17	45	252	20	63	178	48	52
Pustervik, 10 kvarteret	93	23	—	102	—	9	—	94	17	—	—	95	—	25	—	—	25	—	1	110	25	89	108	83	—
Ötterhällan, vester om Eklundsgatan	22	—	—	22	—	—	—	22	—	—	—	22	—	1	—	—	—	—	—	22	1	21	2	2	—
Sydstaden, öster om Eklundsgatan	99	18	—	112	—	6	—	52	65	—	—	111	1	10	1	—	12	—	—	111	12	81	110	66	—
Nordstaden	254	47	—	279	—	27	—	296	5	—	—	287	2	40	3	—	56	—	—	297	56	262	296	247	—
Summa	197	22	—	210	—	9	—	211	8	—	—	201	—	23	4	—	29	1	—	218	31	200	216	178	—
	2169	868	172	2668	61	405	24	1418	1357	2	411	2765	38	250	13	69	366	95	80	2910	295	1946	2507	1729	192

Tabell 1 utvisar förhållandet med **renhållningsanordningarna** i stadens olika delar. Bönder hemta i 868 hus, under 1888 i 1,100 hus. Ingen hemtning förekommer inom 172 egendomar. Blandning med kalk eller torfströ förekommer i 2,800 hus. I 2,700 hus samlas latrinerna i på räls gående kistor.

Sopor och afskräden samlas i 2,765 hus i baljor, som stå på ett cementplan. Underjordiskt aflopp är beredt från 1,946 af dessa plan. I 38 hus samlas köksafskräden blott i spänner. Stallspillning samlas i 250 egendomar i icke flyttbara täta lårar. I 69 hus blandas soporna tillsammans med latrinerna. 366 stall för hästar och 95 kostall finnas f. n. inom Göteborg; af dessa ega 295 underjordiskt aflopp. 80 svinstior finnas, två nya äro tillkomna under året, 6 hafva upphört att begagnas. Urinkur finnes å 1,729 gårdar. Vatten har inledts i 2,500 gårdar, underjordiskt aflopp beredts från 2,910 egendomar.

Sundhetspolisen har öfvervakat renhållningens noggranna fullgörande genom 24,341 besök i gårdarne. Då renhållningsstyrelsen visat sig besörja renhållningen inom staden såväl billigt och till allmän tillfredsställelse, som äfven på ett synnerligen noggrant sätt, så har sundhetspolisen ansett sig kunna förfara strängare än förr mot uraktlåtenhet med afseende på renhållningsstadgans efterlemnad. Under det sistförflutna året hafva ej mindre än 230 husegare blifvit instämda till Poliskammaren för bristande renhållning.

Kloakledningarna äro numera utsträckta till de flesta gator såväl i de centralare delarne som i förstäderna. Under sistförflutet år har rörnätet än ytterligare ökat. Så hafva utförts:

Rörledningar.....	1563 m.
Kulvertar	88 „
Betonrör	511 „
Nya brunnar.....	128 st.

Vid 1889 års slut funnos för en kapitalkostnad af 1,419,000 kr. af staden utförda:

Allmänna ledningar	77,017 m.
Sidoledningar	39,989 „
	<hr/>
	Suuma 117,006 m.

Nämnden har anhållit, att Stadsfullmäktige ville vidtaga nödiga åtgärder till Stampgatans dränerande.

Muddring i stadens kanaler har skett till följande kvantiteter:

Fattighuskanalen.....	3,456 m ³ .
Stora hamnkanalen.....	3,420 „
Vallgrafven	2,033 „

Meddelande har till Nämnden ingått, att Fattighuskanalen numera är fullständigt rengjord, äfven dess båda stränder.

Kyrkogårdarne hafva icke gifvit anledning till sanitära olägenheter under årets lopp. På begäran har undersökning skett öfver möjligheten att omgräfvade de äldsta delarne af Nya kyrkogården för jordande af nya lik. Undersökningen utföll som här angifves:

”På begäran har undertecknad denna dag å Östra begravningsplatsen besiktigt 8 uppgräfvade grafvar efter åren 1861 och 1862 jordade vuxna personer. Trädet i kistorna var i alla grafvarne väl bibehållet och föga multadt. Likens mjuka delar voro i allmänhet fullständigt försvunna, dock märktes i alla hufvudskålar ganska betydliga delar af hjernan förvandlade till fett. Fettvandling af öfriga mjuka delar träffades i rätt stor mängd i ett af liken. Benstommen å nästan alla liken fullt bibehållen och föga sönderfallen. Ett mindre djupt jordadt lik befanns bäst förmultadt och visade till och med benstommen nästan upplöst. Alla liken voro jordade i blålera, kistorna innehöllo mer och mindre vatten. Vid likens uppgrävande hade föga lukt förmärkts, dock kändes liklukt rätt starkt vid ett af likens blottande. Omgrävning af ifrågavarande kvarter för jordande af nya lik kan enligt min åsigt ske utan fara för sundheten. På grund af kistornas och benstommarnes oförändrade beskaffenhet torde dock en omgrävning komma att medföra många obehag och fordra särskilda anordningar. Göteborg den 26 Juli 1889.

E. Almquist”.

Det visar sig alltså, huru svårt liken multna i härvarande lera. Under sådana förhållanden måste kyrkogårdarnes arealer till sist bli ofantliga. För att i någon mån medföra minskning härutinnan och äfven för att tjena ett hygieniskt och socialt intresse har ett krematorium uppförts å Nya kyrkogården. Det var vid årets slut färdigt till afprofning. Ugnen är bygd enligt ritning af öfverste Klingenskierna.

b) **Vattenledningarna.**

Dessas rörnät utgjorde vid årets slut 96,3 kilometer, hvaraf Kallebäcksledningen 8,5 kilom. Antal servisedningar 2,673.

Allmänna vattenkastare: 56 från Delsjöledningen och 18 från Kallebäcksledningen. Kapitalkostnad 2,371,773 kronor.

Under år 1888 hade Delsjöns vattennytta höjt sig 0,7 m., under sistlidet har vattenståndet åter nedgått 0,7 m., motsvarande en vattenminskning af närmare 1 million kubikmeter. Vattenförbrukningen utgjorde:

	för år	för person och dygn.
1887.	3,5 mill. kub.m.	101 liter
1888.	3,72 "	104 "
1889.	3,61 "	98 "

Under sistlidet är inträffade maximiförbrukningen den 23 Maj och var då 129 liter för hvar inneväanare, minimiförbrukningen åter inföll den 15 Januari och utgjorde 47 liter. Vattnets filtrerhastighet utgjorde under Januari—September i medeltal 5,1 m. i dygnet, men steg stundom till 7,9 m. Under återstående delen af året, sedan det nybygda femte filtret tagits i bruk, reducerades dessa siffror till 4,5 och 6,1 m.

Doktor Almquist har under årets flesta månader gjort bakteriologiska prof å vattenledningarnas vatten. Delsjöledningens vatten har undersökts sammanlagdt 13 gånger sådant det serveras i staden. Dervid har ur hvarje kub.-centimeter vatten blott några få tiotal frön visat sig komma till utveckling i den använda näringsgelatinen. Nämnvärd olikhet under årets olika månader har icke anträffats. Kallebäcksledningen undersöktes 7 gånger och utvisade i allmänhet en något större vexling i bakteriehalt, utan att denna dock nådde höga siffror.

c) Bostäder samt byggnader, der många menniskor samlas.

76 nybyggnader med bostäder äro under året uppförda, deraf 51 af trä. 20 äldre byggnader hafva omändrats. Inalles hafva 1,442 nya boningsrum och 825 kök tillkommit. De flesta nybyggnaderne af sten ha uppförts i 13:de och 14:de rotarne, trähusen i Haga, Landala och vissa delar af Majorna.

Många dåliga bostäder hafva varit föremål för helsopolisens omsorg under detta liksom under föregående år. Särskildt noggrannt undersökas de lägenheter, der smittosam sjukdom utbrutit. Då tillses ej blott, att bostaden rengöres och desinficeras, utan ock att den repareras, der så erforderligt är. Sålunda hafva en mängd vattenlås af sämre beskaffenhet upptäckts och efter anmaning förbättrats, samt allehanda andra större och smärre reparationer kommit till utförande. Många bryggstugor och dylika lokaler hafva likaledes förbättrats, hvad

golf och aflopp beträffa. 6 lägenheter hafva af Helsovårdsnämnden förklarats odugliga till bostad för människor.

Trenne skolor hafva under innevarande samt föregående vintrar undersökts med afseende på uppvärmning och ventilation. Arbeten för ventilationens befrämjande höra utan tvifvel till de viktigaste af de uppdrag, som tillkomma Helsovårdsnämnden och förste stadsläkaren att fullgöra. Undersökningar öfver utförda arbeten äro i hög grad egnade att verksamt befordra utvecklingen af ventilationsanordningarna i staden. Af denna orsak meddelas här nedan något utförligare de undersökningar, som utförts under senaste vintrar öfver uppvärmning och ventilation i vissa uppförda inrättningar.

*Undersökning öfver nya uppvärmnings- och ventilationsanordningar
i Göteborg.*

Af särskild vikt är det, att ordentliga program föreläggas ventilationsteknikern, så att denne vet, hvad inrättningen behöfver med afseende på värmegrad och luftvexlingsmängd i de olika lokalerna. Först genom dylikt program erhåller man vid afprofnigen något att hålla sig till med afseende på effekten af den utförda anordningen. Vid ordnandet af uppvärmningen och ventilationen i nya **folkskolehuset i Masthuggsbergen** gick man tillväga på följande sätt.

Folkskolestyrelsen utarbetade program och ritningar till det blifvande skolhuset, innefattande bland annat uppgift på längd, bredd och höjd samt antal barn i hvarje skolsal och småskolesal. Derefter fick Helsovårdsnämnden yttra sig öfver förslaget och uppgöra program för värmegrad och ventilationsmängd i hvarje lokal. Sedan derpå Stadsfullmäktige godkändt förelagda förslaget, blef en byggnadskommitté tillsatt för att bringa det till utförande.

På basen af Helsovårdsnämndens bestämmelser utarbetades inom denna komitté ett fullständigt program för skolans uppvärmning och ventilation, hvarpå landets bästa firmor uppmanades att inkomma med kostnadsanbud och ritningar. Sedan anbuden inkommit, granskades dessa af sakkunniga och ett af dem, en varmluftsanordning från Ludvigsbergs verkstad i Stockholm antogs. Nu inlades dessa ritningar å byggnadsritningarna, och fastställelse söktes hos Byggnadsnämnden. Det omtalade uppvärmnings- och ventilationsprogrammet, utarbetadt af doktor Almquist, hade följande lydelse.

Program

för uppvärmning och luftvexling i nya folkskolehuset i Masthuggsbergen i Göteborg.

I nya folkskolehuset i Göteborg uppvärms och ventileras skolsalar, korridorer och slöjdlokaler medelst varmluftsapparater i källarne (alternativt medelst cirkulerande varmt vatten). Medföljande ritningar tjena till anvisning angående husets beskaffenhet. Läget är högt och fritt. Följande närmare bestämmelser lända till efterrättelse:

Alla afdelningar af skolhuset skola under kallare årstid kunna samtidigt hållas lagom varma, skolsalar vid omkring + 18° C; slöjdlokaler, gymnastiksal och korridorer vid omkring + 14° C. Gymnastiksalen uppvärms för sig medelst jernkaminer.

Luftvexlingen skall vara så kraftig, att luften under lektionerna i slöjdrum och läsrum medelst en jemn luftström ombytes minst 3 gånger i timmen, i korridorerna och gymnastiken om möjligt 2 gånger i timmen. Som önskemål framställes, att ventilationen i skolsalarne ej behöfver afbrytas eller väsentligen minskas, därför att värmen derinne blifvit för hög. Den i husets afdelningar inledda luften får ej ega högre värmegrad än högst + 60° C.

Dessa vilkor skola, hvad uppvärmningen beträffar, uppfyllas äfven vid en yttre temperatur af — 20° C, hvad ventilationen beträffar, ännu vid — 10° C i yttre luften.

Apparaternas antal skall vara högst 3. Deras läge i källaren äfvensom alla luftgångarnes lägen föreslås af verkstaden; förslagen underställas byggnadskommitténs afgörande. Slöjdrummens anordning i källarne, sådan den framgår å ritningarna, får ej mer, än alldeles nödigt är, förändras.

Luften tages till hvarje apparat från motsatta sidor af huset; mynningen öfverbygges så, att sand, regn, snö, löf m. m. icke lätt nedkomma i kanalerna. Innan luften når värmeapparaten, skall den passera en rymlig, genom en dörr af trä lätt tillgänglig kammare för aflagring af dam m. m. Värmekammarnes storlek anges af verkstaden, dock skola de vara så rymligt tilltagna, att en person under apparats användning lätt och bekvämt kan inträda och besigtiga värmeapparaten från alla sidor. Ingångsdörrarne göres omkring 1.60 m. höga och 0.70 m. breda; de göras väl slutande samt af jern.

Värmeapparaterna skola eldas medelst s. k. magasinseldning. Borttagning af sot och aska får ej göras genom värmekammaren. Under användning få icke apparaternas värmemeddelande ytor upphettas högre än till + 160° C. Apparaterna skola vara särskildt omsorgsfullt konstruerade, så att ej rök och gaser kunna uttränga i värmekammaren. Luften skall här på tjenligt sätt fuktas, så att den i rummen vid + 18° C erhåller en relativ fuktighet af 40–60 %.

Luften ledes från värmekammarne möjligast lodrätt upp till rum och korridorer. I läsrummen mynnar den nära taket, om möjligt vid hörnet, som bildas af korridorväggen och katederväggen. Afloppskanalernas mynningar förläggas, så vidt möjligt, i korridorväggen närmare katedern, en mynning vid golvfet och en vid taket i samma rum. Afloppskanalerna förenas å vinden i större trätrummor, som mynna öfver taket i jalousiförsedda luftskorstenar.

Alla mynningar af luftkanaler i rum och korridorer förses med trädgaller, som kunna lätt borttagas samt med luckor, som på tjenligt sätt kunna öppnas och stängas. Profver eller ritningar å konstruktion af galler med fastsättning samt af nyssnämnda luckor med läs skola på förhand underställas kommitténs gillande.

Beskrifningar å använda apparater och anordningar med nödiga ritningar samt beräkningar öfver deras verkan skola åtfölja anbudet. Kostnadsförslaget skall omfatta alla de artiklar, som erfordras för skolhusets fullständiga uppvärmning och ventilation enligt ofvanstående bestämmelser. Blott tillhörande murnings-, snickeri- och sprängningsarbeten jemte anskaffandet af jernbjelkar för värmekammarnes tak bekostas af byggnadskommittén; alla öfriga till uppvärmningen och ventilationen hörande apparater med armatur, jerndörrar, sotluckor, ventiler m. m. anskaffas och bekostas samt transporteras till platsen af ventilationsentreprenören, som tillika öfvervakar tillhörande murnings- m. fl. arbetens utförande.

I händelse af uppvärmning med varmt vatten gälla ofvanstående bestämmelser blott i tillämpliga delar. Kommittén förbehåller sig i detta fall att närmare bestämma angående apparaternas storlek, trycket vid aprofningen o. s. v.

Detaljritningar öfver anordningarna skola vara färdiga i så god tid, att arbetet med sprängning och murning af grunden och murarne, som antages skola påbörjas i April detta år, icke uppehålls. Till värmeledningen hörande delar skola vara färdiga

den 1 Febr. 1889. Insättningen börjas derefter senast 14 dagar efter af kommittén gjord anmälan och skall vara verkställd inom 2 månader. Från byggnadsentreprenören kommer härvid intet hinder att möta. Innan arbetet till kommittén öfverlemnas, skall entreprenören hafva inöfvat den af skolstyrelsen antagna eldaren i apparaternas rätta handhafvande; han har likaledes att aflenna en skriftligen uppsatt beskrifning öfver deras skötsel.

Afprofning verkställes på tid och sätt, som kommittén bestämmer. Slutlig afprofning sker följande vinter. Under två års tid, efter det färdiga arbetets öfverlemnande, ansvarar entreprenören för att anordningarna vid tjenlig skötsel tillfredsställande funktionera, och för uppkommen skada. Vid under denna tid upptäckt felaktighet med afseende på värme- och ventilationsanordningarnas verkan eller af sådana skador, som ej kan uppvisas härleda sig af vårdslöst eller oriktigt handhafvande, afhjelpas bristerna skyndsamt af entreprenören utan kostnad för skolstyrelsen. Sker ej detta, kan skolstyrelsen göra det på entreprenörens bekostnad.

Vite af 50 kr. för hvarje dag, som öfrigt byggnadsarbete uppehålles på grund af brist i fullgörandet af ofvanstående bestämmelser eller som förlöper sedan anläggningen i sin helhet enligt ofvanstående bestämmelser skall vara färdig.

Betalningen erlägges på öfverenskomna terminer.

Alltså infordras härmed:

- 1) En kortfattad, dock klar och noggrann beskrifning öfver de erbjudna apparaterna.
- 2) Skitser öfver värmeapparaterna samt öfver luftkamrarnes och kanalernas anordning.
- 3) Beräkning öfver anordningens verkan, värmeytornas storlek och temperatur m. m.
- 4) Kostnadsförslag.

Efter skolhusets färdigbyggande underkastades värme- och ventilationsanordningarna vid kallaste årstiden denna vinter undersökning och pröfning af ingeniörerna A. Leffler, H. Theorell och doktor E. Almquist. Ur besigtningssinstrumentet anföres det viktigaste i tab. 2.

Af besigtningen framgick, att fordringarna i Helsovårdsnämndens program visade sig vara uppfyllda. Luften var öfverallt i skolsalarne äfven vid lektionernas slut god, värmen temligen jemnt fördelad i rummen. I några rum var temperaturen å golvet närmast fönstren väl kall. I de rum, der den lägsta värmegraden iaktogs, var termometern lagd å golvet tätt intill ytterväggen, der ett ganska kallt drag förmärktes. Detta berodde icke på uppvärmningsanordningarna, utan derpå att panelen och golvet i vissa rum ej sluta tätt; felet är lätt att afhjelpa. Vissa hörnrum äro kalla, emedan mer än halfva omkretsen består af yttervägg. Detta bör om möjligt vid uppförande af nästa skolhus undvikas; den varma luften, som måste inledas och bortledas i innervägg, när blott med svårighet dessa rums längst bort belägna kallaste delar. Besigtningmännen anse, att utom i nedannämnda tvenne rum skolans olika lokaler skola erhålla tillräcklig värmegrad äfven vid ganska stor köld uti och vid alla vindar. Tvenne slöjdsalar under gymnastiken visa vid vissa vindar väl låg värmegrad. Genom en enkel förändring af utsugningskanalerna bör olägenheten kunna afhjelpas. Den, som har någon erfarenhet i ämnet vet, att utan mycket dyrbara och tidsödande under-

sökningar uppgifter om lufthastighet och mängden ombytt luft, blott blifva ungefärliga. I tab. 2 upptagna siffror göra icke anspråk på att vara annat än ungefärliga. Af dem ses, att lufttillförseln till hvarje undersökt lokal är riklig, ofta till och med betydligt rikligare än programmet fordrar. Blott i rummen n:r 11, 15 och 25 befanns luftomsättningen vara mindre än 3 gånger i timman. Vid luftventilens fullständiga öppnande blef omsättningen mera tillfredsställande. I allmänhet voro ventilerna ställda på varmt, i vissa rum deribland i n:r 25 på kallt. Lufthastigheten uppmättes i midten af utsläppningsventilens mynning. Några mätningar gjordes också i inloppskanalens mynning; här erhöles emellanåt en lufthastighet, som rätt mycket understeg den som uppmättes i utsläppningskanalen. Antagligen utvisade detta att luft inträngde genom ytterväggarna utifrån.

Fuktigheten i luften var ej stor, särskildt icke i de tomma lokalerna. Detta berodde derpå, att befuktningssystemen, hvilka finnas att vid behof användas, icke voro påfyllda med vatten, emedan befuktningen under vanliga förhållanden anses vara mindre nödvändig i en skolklass, der barnen sjelfva göra luften tillräckligt fuktig.

Elementarläroverkets för flickor nyss invigda skolbyggnad vid Viktoriagatan är i hufvudsak uppförd efter samma system och program för uppvärmning och ventilation, som ofvanbeskrifna folkskola. Den har i vinter afprovats af samma sakkunniga, hvars namn nyss uppräknades. Vid afprofningsdagen var skolan tom. Resultatet framgår af uppgifterna i tab. 2. Vi finna af der upptagna siffror, att uppvärmningen är ganska jemn och fullt tillräcklig, samt att luftvexlingen är riklig. Några anmärkningar af vikt blefvo icke framställda af besigtningarna.

Majornas elementarläroverk för flickor fick sin nya byggnad färdig hösten 1888. Under sistlidne vintrar har den flera gånger under ganska olika väderleksförhållanden underkastats pröfning med afseende på uppvärmning och ventilation af doktor Almquist. Uppvärmningen sker medelst varmt vatten; anordningarna härför äro utförda enligt ritningar af lektor O. E. Westin.

Anläggningen ifråga måste anses mycket lyckad. Värme-grad och luft i klassrummen i allmänhet af synnerligen god beskaffenhet. Några mindre förmånliga förhållanden ligga deruti, att vid stark köld ute ett par rum erhålla något förlitet

Tab. 2. *Undersökning af uppvärmning och ventilation A) I nya folkskolehuset vid Fjellgatan.*

Rummets namn eller nr:	Rymd i km.	Temperatur C, å följande ställen:						Fuktighet i proc.	Lufthastigheten för minut i m.				Anmärkningar	
		Dörrn 2 m högt	Korridor- vägg		Fönster- vägg		Utsläppt luft		halsöppn	ventil halsöppn	ventil halsöppn	gång, omb. luft i tim.		
			å golf	å pulpet	å golf	å pulpet								↓-öpp.
1	190	19°	—	19°	18°	18° ₅	20°	19°	28° ₀	110	72	5	3 ₅	Salen tom.
2	190	16° ₅	16°	17° ₅	16°	17°	15°	15°	27° ₀	79	66	4	3	Ventilen på kall. Salen tom.
3	236	16° ₅	15°	18° ₅	14°	18°	27°	18°	32° ₀	92	70	4	3	Hörnlokal, golfdrag vid fönstren.
4	190	17°	18°	17° ₅	15° ₅	17°	28° ₅	17°	32° ₀	70	62	3 ₅	3	
5	190	19°	19°	19° ₅	19°	19°	16°	18° ₅	34° ₀	94	72	4 ₅	3 ₅	Ventilen stäld på kall.
6	300	16° ₅	15°	17°	14°	16°	26°	16°	34° ₀	96	78	4	3	Kallt hörnrum.
7	300	15° ₅	13° ₅	15°	13°	16° ₅	32°	14°	34° ₀	114	76	4	3	
8	190	18°	16°	18°	12°	18°	23°	—	35° ₀	98	76	5	4	Kallt å golfvet vid fönstren.
10	236	18° ₅	17° ₅	20°	14°	20°	25°	19°	36° ₀	94	74	4	3	
11	300	16°	16°	17°	15°	17°	—	17°	35° ₀	72	55	3	2 ₄	Något sämre luft.
15	300	15°	14°	15°	13°	14°	24°	—	35° ₀	82	62	3 ₅	2 ₇	
16	300	16° ₅	15°	16°	14° ₅	17°	28°	16° ₅	35° ₀	88	70	4	3	
17	300	17°	—	—	—	—	—	—	—	72	70	3	3	
25	300	16°	13° ₅	14° ₅	13° ₅	15° ₅	28°	15° ₅	32° ₀	82	64	3 ₅	2 ₅	Läraren vill ha kallt i klassen.
Slöjdsal	C 4	163	—	—	—	—	—	—	—	94	72	6	5	
"	C 5	210	—	—	—	—	—	—	—	108	—	—	5 ₅	
Gymnastik	800	—	13°	16°	—	—	—	—	30° ₀	70	—	2	—	Salen tom.
Korridor	1480	—	—	—	—	—	—	—	—	104	—	1	—	

Yttre temperatur — 2° C, vind omärklig. Af de befintliga 9 ugnarne voro 7 i gång, i en full fyr, i de öfriga $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ fyr. Ventilerna i värmekamrarne ställda i medelläge.

B) *I Elementarläroverkets för flickor nya skolhus vid Viktoriagatan.*

VII	200	19°	—	—	17°	—	—	19°	42° ₀	88	74	4	3 ₅	
Fortsättnings	156	19°	—	—	16°	18° ₅	29°	18°	42° ₀	78	58	4	3	
VI	166	17° ₅	—	—	17° ₅	18° ₅	25°	17°	40° ₀	95	61	4 ₅	3	
Förberedande II o. III	116	15° ₅	—	—	15° ₅	16° ₅	19°	15°	43° ₀	94	70	5	3	
II	161	17° ₅	—	—	16°	17° ₅	26° ₅	18°	—	94	75	4 ₅	3 ₅	
Korridor	900	—	—	—	—	—	—	—	—	101	—	1	—	
Gymnastik	955	—	—	—	—	—	—	—	—	89	—	3	—	

Yttre temperatur + 5° C, måttligt stark vestvind.

värme, och att vissa lokaler erhålla mindre ventilation än andra. Den första olägenheten träffas i ett par hörnrum och torde antagligen kunna afhjelpas genom tillsättande af flera värmeelement i dessa rum. Den andra olägenheten torde delvis bero på, att utsugningskanalerna uppvärmas ojemnt. Röken från hufvudeldstaden delas på fyra olika rökgångar, hvilka uppvärma hvar sitt parti kanaler för bortgående luft. Nu fördelar sig icke röken jemnt på de olika rökgångarne, utan vanligen träffas de tvenne åt norr liggande kalla, under det att de tvenne åt söder kännas heta. På så sätt blir den från klasserna bortledda luften ojemnt uppvärmd. Då dessutom vissa klassrum hafva gemensam afloppskanal för skämd luft och stundom äfven ett rum har gemensamt aflopp med korridoren, så ligger äfven häruti en källa till ojemn ventilation. Vid en denna vinter företagen uppmätning af luftombytet i några klasser erhöles i de flesta en luftomsättning af 3 gånger i timmen, i ett par rum något mindre. Att vid varmvattenuppvärmning stark ventilation är svårare att erhålla, än vid ett varmluftssystem ligger i sakens natur.

I **nya fattigvårdsanstalten** äro sjuksalar och sofrum uppvärmda med varmt vatten enligt anordningar af ingenjör E. A. Wiman. Sedan detaljerna härför blifvit uppgjorda, utarbetade Helsovårdsnämnden på byggnadsstyrelsens anhållan i November 1883 ett program för ventilation och uppvärmning af lokalerna. Sedan anstalten blifvit tagen i bruk sommaren 1888, hafva uppvärmning och ventilation under sistlidne båda vintrarna några gånger varit föremål för undersökning af doktor Almquist.

Det af Helsovårdsnämnden utarbetade program för ventilationen, som innehåller, att sjuk- och sofrummens luft skall "utan att drag uppstår eller rummen utkylas" ombytas "tvenne gånger i timman", synes enligt nämnda undersökningar icke vara beaktadt. Luftvexlingen bör enligt konstruktörens mening ske sålunda, att frisk luft genom ett hål tvärt igenom ytterväggen ledes in till en värmekälla, som i hvarje rum är placerad mellan fönstren. Denna värmekälla består af jernrör, i hvilka circulerar varmt vatten; de äro omklädda af ett upptill öppet träskåp. Luften skulle utsugas bakom sängarne nära golfplanet. Nu sker i verkligheten så, att inloppen för den friska luften såväl i rummen, som i korridorerna, vid kallare årstid alltid hållas stängda. Likaså träffas utsläppningsventilerna bakom sängarne ständigt tillslutna. Orsaken är den, att drag eljest kännas.

Öppnas tillträde för yttre luften in till värmeelementen i träskåpen, så kännes genast ett betydligt drag i rummet. Skåpen äro namligen starkt gistna och hindra icke den kalla luften att utbreda sig öfver golvet, innan den blifvit uppvärmd. Luftutbytet mellan korridoren och sofrummet är likaledes mindre lyckligt anordnad och orsakar drag vid de närmast dörren placerade sängarne.

Det uppgifves, att temperaturen i däreellerna vid kallare yttre väder ej kan uppbringas högre än till 15 à 16° C., en väl låg värmegrad, då det gäller vård af personer, som ej så sällan ligga nakna å golvet utan någon betäckning. Läkarebostaden är placerad ofvanpå en källarelokal, i hvilken uppvärmningsugnar från Ebbes specialfabrik äro placerade. Golvet i nämnda bostads tambur kännes ständigt hett, då apparaten är eldad, emedan underliggande varmkammare ej tillräckligt isolerats. I samma bostad insläppes het luft genom hål, som ligga blott omkring två fot från golvet. Härigenom blir den heta luften lätt besvärande för de inneboende, förstör möbler o. s. v.

Angående **emigranthotellen** se föregående årsberättelse!

Fabriksbyggnader, kyrkor och församlingssalar hafva icke gifvit anledning till åtgärd från Nämndens sida.

d) **Fabriksdrift och näringar.**

Antalet **minderårige**, som arbeta i fabrik och handverk, har under året icke obetydligt ökats. Förhållandet framgår af nedanstående tabell.

Tab. 3. Antal minderårige i arbete vid 1889 års slut.

	Summa.	12—14 år.		14—18 år	
		gossar.	flickor.	gossar.	flickor.
I tobaksfabriker	95	4	—	58	33
„ väfveri och spinneri	191	34	8	67	82
„ tryckeri och lithografisk anstalt	73	4	—	50	19
„ porterbryggeri och sockerbruk	26	1	—	25	—
„ mekanisk verkstad och gjuteri	32	1	—	31	—
„ snickerifabrik	25	2	—	23	—
„ öfrige fabriker	82	7	—	38	37
1889 summa i fabriker	524	53	8	292	171
„ „ i handverk	185	25	—	153	7
1888 „ i fabriker	409	20	19	245	125
„ „ i handverk	147	10	—	137	—

Olägenheterna af **Mölnålsåns förorenade vatten** yppade sig tidigt å våren ganska betänkligt i stadens centrala delar. Genom att efter sön- och helgdagar utsläppa det ruttna, stillastående vattnet vid det s. k. dämnet i stället för, såsom förut skett, vid slussen, har stadens centrala delar befriats från den värsta stanken, och denna förflyttats till mera obebodda trakter. Någon olägenhet visade sig icke uppstå af detta förfaringssätt, utan medförde det under den mycket heta sommaren synnerligen god verkan. Att det ruttna åvattnet genom dålig lukt medför olägenheter äfven på andra ställen än vid fallen är naturligt. Dessa olägenheter, som dock äro jemförelsevis mindre betydliga, hafva icke genom nämnda åtgärd kunnat afhjelpas.

Konungens Befallningshafvande har fastställt ordningsföreskrifter för fabrikena utefter ifrågavarande vattendrag. De hafva af fabriksidkare inom Örgryte och Fässbergs kommuner öfverklagats hos Kongl. Maj:t. Helsovårdsnämnden har i infordradt yttrande utförligt bemött klagandenas framställningar med afseende på de fastställda föreskrifterna.

På grund af enskild motion beslöto Stadsfullmäktige, att efter den 1 Juni 1890 ingen egendom inom Örgryte eller Fässbergs församlingar skulle erhålla vatten från stadens vattenledningar, innan egaren kontraktsmässigt förbundit sig att till alla delar ställa sig ofvan omtalade, öfverklagade föreskrifter till efterrättelse. Då de fleste fabriker inom Örgryte socken nödgas taga vatten från stadens vattenledningar, så kommer på så sätt den öfverklagade förordningen till gällande kraft, innan den vederbörligen fastställts. Det har uppdragits åt Helsovårdsnämnden att, intill fastställelse vunnits, öfvervaka bestämmelsernas efterlefnad medelst en särskild härför utsedd inspektör.

Lumpupplagen hafva tillsetts af sundhetspolisen, men hafva icke förorsakat åtgärder från Nämndens sida.

Saltning och inläggning af färsk sill bedrifves numera i ganska stor skala inom staden; i allmänhet sker inläggningen på tomter, som arrenderas på kort tid. Detta har gjort, att vederbörande näringsidkare sällan satt saltningslokalerna i sådant skick, att marken skyddats mot förorening. Under det sist gångna året har Helsovårdsnämnden inkallat 3:ne silsaltare och vid vite förbjudit dem att efter viss tid använda sina magasin för upplag eller saltning af sill, innan marken under golfvet blifvit rengjord och täta golf med underjordiskt aflopp

iordningsatta. Helsovårdsnämnden har äfven fastställt vilkoren för inrättande af ett större komplex af sillsalterier i jernvågsvarteret å staden tillhörigt område. Dessa salterier hafva under året till stor del blifvit för ändamålet apterade. Flera salterier och upplag hafva dessutom genom anmaning af sundhetspolisen blifvit försatta i ett mera tillfredsställande skick.

Salt kött och dylika varor uppläggas oftast i källare under boningslägenheter. Dessa källare hafva under senare åren fullständigt undersökts af sundhetspolisen; de äro numera i allmänhet försatta i ett sådant skick, att grunden ej förorenas. Under sistförflutna år hafva ytterligare några dylika källare efter beslut af Nämnden försetts med täta golf och aflopp.

Äfven **öltappningslokaler** kunna vålla sanitära olägenheter genom markens förorening. Flera öltappare hafva därför blifvit ålagda att förse sina lokaler med täta golf. Upplagen af **torkad fisk** och af **ost** hafva noggrant öfvervakats af sundhetspolisen, men hafva under året icke föranledt åtgärd från Nämndens sida.

e) **Vissa åtgärder till förekommande af smittosamma sjukdomars spridning. Anmälan om åtgärder vid inträffadt sjukdomsfall.** Se föregående årsberättelse!

Stadens **desinfektionsinrättning** å nya Epidemisjukhuset har börjat icke så litet anlitas af allmänheten vid sjukdomsfall i hemmen. Någon olägenhet med afseende på smittas spridande med de från anstalten återsända kläderna har ej kunnat spörjas. Mest hafva madrasser, kuddar, täcken, filtar och gångkläder inskickats till desinfektion.

Desinfektionsugnen har under året invändigt klädts med koppar. Desinfektionen har fortfarande öfvervakats genom bakteriologisk pröfning af apparatens verkan å motståndskraftiga mikroorganismer. En kontakttermometer användes vanligtvis vid hvarje desinfektion för att ange när kläderna inuti vagnen erhållit en värmegrad af 100 % C. Detta medför den fördelen, att kläderna hvarje gång kunna under lika lång tid utsättas för den strömmande 100-gradiga ångan. Tidpunkten, då 100° uppnås inuti vagnen, är mycket olika, beroende på desinfektionsföremålens mängd och beskaffenhet, yttre temperaturen o. s. v.

Barnsängsfeber har föga yppat sig under året. Angående tillsynen öfver barnmorskorna hänvisas till föregående årsberättelse.

Vaccinationen handhafves såsom förut. Anmälningarna öfver vaccinerade barn är fortfarande ofullständig, såsom följande sammanställning utvisar:

	<i>antal födde</i>	<i>vaccinerade</i>
1886	3,106	824.
87	3,215	936.
88	3,317	905.
89	3,200	965.

Prostitutionens öfvervakande tillhör allmänna polisen. Andra stadsläkarens rapport till Helsovärdsnämnden för 1889 innehåller följande:

Tab. 4. Vid början af år 1889 utgjorde

a) antalet af å polisens lista inskrifna i staden sig uppehållande prostituerade kvinnor..... 113.

Under loppet af år 1889

återkommo förr inskrifna 34,

blefvo af Poliskammaren ålagda allm. besigtning 33.

Summa prostituerade..... 180.

Vid början af år 1889 utgjorde

b) antalet kvinnor, hvilka underkastat sig enskild besigtning enl. art. II § 5 af för besigtningsskyddet gällande stadgar, sig i staden uppehållande ..... 2.

Under loppet af år 1889

hafva underkastat sig enskild besigtning enl. art.

II § 5 af stadgarne för besigtningsskyddet 11,

hafva dessutom vid gifven anledning blifvit besigtigade, men

hvilkas regelmessiga besigtning förklarats bero af dess

framtida uppförande 67,

af hvilka 13 voro med venerisk smitta behäftade.

Summa besigtigade, men ej inskrifna kvinnor..... 80.

Hela antalet af under året besigtigade kvinnor har utgjort.....

260.

Vid slutet af år 1889 voro

a) af de prostituerade kvinnorna af Poliskammaren befriade från besigtningsskyldighet ..... 19.

afvikna från staden ..... 33.

Transport 52.

Transport 52.

intagna å fattigvården.....	3.
intagna å Allm. och Sahlgrenska sjukhuset.....	1.
aflidna.....	4.
häktade eller dömda till tvångsarbete.....	2.
kvarvarande till årets slut.....	118.
b) af dem hvilka underkastat sig enskild besigtning enl. art. II § 5 af stadgarne för besigtningabyrån:	
af Poliskammaren ålagda allm. sundhetsbesigtning	5.
befriade.....	4.
intagen å Magdalenahemmet.....	1.
kvarvarande till årets slut.....	3.
Antalet verkställda besigtningar uppgår till.....	9,023.
(mot 8,713 år 1888).	
Antalet till kurhuset remitterade kvinnor uppgår till.....	97.
af hvilka 62 remitterats en gång och 35 två eller flera gångar så att antalet remisser utgjort.....	182.

Sjukdomstabla.

1889.	Dröppel.	Bulnad å könsde- larne, bubo.	Sår af obestämd natur.	Chanker.	Syfilis.	Summa.
Januari.....	3	—	1	4	7	15
Februari.....	1	—	—	6	4	11
Mars.....	2	—	5	5	6	18
April.....	3	2	2	4	4	15
Maj.....	4	1	2	3	3	13
Juni.....	3	2	2	7	2	16
Juli.....	3	—	—	11	2	16
Augusti.....	6	2	2	5	3	18
September.....	4	1	4	3	5	17
Oktober.....	5	—	2	9	3	19
November.....	10	—	2	3	1	16
December.....	2	—	1	4	1	8
Summa	46	8	23	64	41	182

LUDVIG SELLBERG.

Andre Stadsläkare.

f) **Matvaruhandeln.**

Matvaruförordningen af den 5 Oktober 1887 har blifvit i så måtto ändrad, att trikinafgifterna nu efter behag kunna af

stadsfullmäktige nedsättas. De förut fastställda afgifterna äro nemligen genom resolution af Konungens Befallningshafvande numera maximala. Afgifterna äro nedsatta till 75 öre för helt fläsk, 40 öre för halft och 20 öre för stycken samt s. k. stekgrisar.

Angående all matvarukontroll såväl beträffande varor som lokaler hänvisas till Stadsveterinärens nedan meddelade redogörelser.

Ett af härvarande tekniska samfund utarbetadt förslag till **offentligt slagthus** i Göteborg inkom till Helsovårdsnämnden den 30 Mars. Nämnden har med anledning deraf afsändt följande skrifvelse till Stadsfullmäktige.

Till Herrar Stadsfullmäktige i Göteborg.

I skrifvelse af den 30 sistlidne Mars har Tekniska Samfundet i Göteborg till helsovårdsnämnden öfversändt, dels "betänkande af Tekniska Samfundets komité för behandling af väckt förslag om uppförande af ett offentligt slagthus i Göteborg" och dels utdrag af samfundets protokoll för den 26 i nämnda månad, hvaraf inhemtas, att samfundet efter öfverläggning i ärendet antagit följande resolution: "Tekniska Samfundet uttalar som sin åsigt, att inrättandet i Göteborg af ett offentligt slagthus med kreatursmarknad blefve af stor fördel för staden i såväl sanitärt som ekonomiskt hänseende, och beslutar att i skrifvelse till helsovårdsnämnden, jemte öfversändande af det föreliggande komitébetänkandet, göra framställning om frågans fullständiga utredning".

Hälsovårdsnämnden har tagit frågan i öfvervägande och får, med öfverlemnande af ett tryckt exemplar af ofvanberörda betänkande jemte ett aftryck af den i betänkandet åberopade ritning, för sin del anföra:

Då det är af stor betydelse för ett samhälle, att de matvaror, som der till salu hållas, icke blott äro af fullgod beskaffenhet, utan äfven sådana, att de icke, vare sig direkt eller indirekt, kunna medföra skada i sanitärt hänseende, har nämnden redan sedan länge ansett sig böra, såvidt under nuvarande förhållanden varit möjligt, utöfva kontroll öfver matvaruhandeln här i staden; och har nämnden i sådant afseende bland annat den 1 Oktober 1882 åt föreståndaren för trikinbyrån, den nuvarande stadsveterinären, uppdragit att särskildt egna uppmärksamhet åt och kontrollera handeln med kött. Den erfarenhet, som sedan dess vunnits, framgår af nämndens

och i synnerhet stadsveterinärens årsberättelser samt visar tydligt, att det kött, som här till salu hålles, i flera hänseenden lemna mycket öfrigt att önska, till stor del beroende af det sätt, hvarpå kreaturen slagtas och köttet derefter behandlas.

Nästan allt kött, som i Göteborg förtäres, slagtas af hemslagtare, bosatte i de till staden närmast gränsande landsocknarne, i slagthus, hvilkas beskaffenhet framgår af den i afskrift bilagda till hälsovårdsnämnden ingifna rapport från förste stadsläkaren. Köttet föres derefter till staden på öppna åkdon, vanligen inlagdt i mer eller mindre orena lakan, sängtäcken o. d., samt behandlas i öfrigt på ett sätt, som är allt utom lämpligt för en så omtalig vara.

Derigenom att kreaturen slagtas utom staden utan all tillsyn, försvåras och nästan omöjliggöres den kontroll å köttet, som skall af hälsopolisen utöfvas. Visserligen föres till köttbesigtningbyrån för närmare undersökning allt det kött, som synes vara af misstänkt beskaffenhet, men denna undersökning kan ej blifva tillfyllestgörande, då dels sjukdomar hos de slagtrade kreaturen med säkerhet kunna upptäckas endast omedelbart efter slagningen, dels vederbörande ganska ofta bortskära de delar af köttet, som kunna lemna bevis för att kreaturet varit behäftadt med sjukdom, och dels odugliga och sämre köttpartier lätteligen kunna undångömmas, så att de undgå hälsopolisens uppmärksamhet.

Särskildt har det väckt hälsopolisens uppmärksamhet, att kött efter tuberkulösa kreatur i större mängd torgföres här i staden. Ehuru det torde vara omöjligt att med säkerhet afgöra, i hvad utsträckning lungсотens utbredning i Göteborg kan bero på förtärandet af kött efter tuberkulösa djur, ligger det likväl, vid det förhållandet att denna sjukdom, oaktadt alla hygieniska åtgärder, hittills icke visat den minsta benägenhet att aftaga, inom sannolikhetens område, att sjukdomens vidsträckta utbredning här i staden kan tillskrifvas förtärandet af dylikt kött.

Den okontrollerade hemslagningen medför dessutom, att hemslagtarne, som icke sjelfve uppföda några kreatur utan endast för slagtning uppköpa desamma, ofta från aflägsna orter, kunna köpa hur dåliga slagtdjur som helst. Det är till och med icke Nämnden obekant, att kreatursegare, med känedom om här rådande förhållanden, särskildt till hemslagtare, som hafva sin marknad på Göteborg, utbjuda felaktiga och sjuka kreatur.

Ett offentligt slagthus, anordnat på ett tidsenligt sätt, skulle enligt Nämndens åsigt i väsentlig mån undanrödja de olägenheter och faror i sanitärt hänseende, som ofvan framhållits. I ett dylikt slagthus varda kreaturen besigtigade före slagtningen och det slagtrade köttet genast undersökt, så att hvarje sjuklig förändring i detsamma med säkerhet kan upptäckas. Slagtningen verkställles der på ett ändamålsenligt sätt med tjenliga redskap i snygga och luftiga lokaler, hvarjemte köttet vårdas och behandlas, så att det ej kan taga någon skada, och alla sjukliga delar deraf kunna genast beslagtagas eller göras oskadliga, innan de utlemnas till försäljning. Då allmänheten snart nog lärer inse fördelen af de köttvaror, om hvilkas sundhet och tjenlighet till föda visshet erhålles, samt således kommer att föredraga det med slagthusets stämpel försedda köttet framför annat, är Hälsovårdsnämnden öfvertygad, att slagtarne skola finna med sitt eget intresse mest förenligt att begagna det offentliga slaghuset och såsom följd häraf tvingas att uppköpa endast goda slagtdjur.

Någon fara för att ett offentligt slagthus skall inverka till höjande af köttpriset bör icke finnas. Afgifterna för begagnande af slaghuset kunna nämligen beräknas så lågt, att de med säkerhet ej öfverstiga de kostnader, som slagtningen under nuvarandè förhållanden medför, hvarförutom slagturen blir i tillfälle att fördelaktigare än nu kan ske tillgodogöra sig de vid slagtningen uppkommande affall. Denna åsigt vinner ytterligare stöd från de städer i utlandet, hvarest offentliga slagthus blifvit uppförda, utan att köttpriset derigenom blifvit högre.

Hälsovårdsnämnden anser sålunda, att ordnandet af ett offentligt slagthus här i staden, i den riktning, som af Tekniska Samfundet framstälts, är i sanitäat hänseende af största behof påkalladt; men då Hälsovårdsnämnden icke är i tillfälle att i ärendet åstadkomma den fullständiga utredning i fråga om den ifrågasatta anstaltens uppförande, kostnad, ekonomi och förvaltning, som för ärendets slutliga afgörande är erforderlig, får Hälsovårdsnämnden hemställa, att stadsfullmäktige ville, för fullständig utredning i dessa hänseenden, vidtaga nödiga åtgärder och därför fatta det beslut, hvartill Hälsovårdsnämndens framställning och den föreslagna utredningen kunna föranleda.

Göteborg de 16 Maj 1889.

På Hälsovårdsnämndens vägnar:

H. A. FRICK.

Ernst Bring.

Stadsfullmäktige tillsatte den 6 Juni en kommitté af 7 personer med uppdrag att inkomma med fullständig utredning af och utlåtande uti ärendet i hela dess vidd.

Stadsveterinärens årsberättelse

med tab. 5—11.

I och för kontroll deröfver, att de af Konungens Befallningshafvande den 5 Oktober 1887 för Göteborg fastställda **matvaruförordning** blifvit behörigen efterlefd, ha Helsovårdsnämndens tillsyningsmän under det förflutna året verkställt tillsammans 36,486 besök och besigtningar å nedanstående ställen, der matvaror saluhållits, tillverkats eller varit till förvaring upplagda, nemligen: å torg 5,212 (Kungstorget 1,626, Grönsakstorget 944, Fisktorget 1,409, Masthuggstorget 543, Stigbergstorget 415 och Kusttorget 275), å Kustens fiskbrygga 102, i slagterier 951, i charkuteriverkstäder 2,774, i korffabriker 865, i salubodar för födoämnen 12,242, i upplagsmagasiner för dylika 3,984, i bagerier 2,104, i spisningslokaler 1,911, å fartyg och båtar, å hvilka födoämnen pläga hitfraktas 4,053, i fiskrökerier och sillsalterier 98 samt å jernvägarnes godsmagasiner 2,190 (statsbanans 997, Bergslagernas 531 och Vestkustbanans 662).

Dessa besök ha till största delen gällt efterforskningar af animaliska födoämnen, som af en eller annan orsak varit af felaktig beskaffenhet och ha tillsyningsmännen, då sådana af dem påträffats, genast låtit afföra dem till köttbesigtningebyrån för erhållande af utlåtande, om de skulle kasseras eller finge till försäljning utbjudas. I sednare fallet hafva naturligtvis, hvad köttvaror beträffar, alla sjukliga delar först å byrån fränskiljts, innan egaren fått öfver dem fritt föfoga. Icke mindre än 2,125 dylika föremål ha under det gångna året på så sätt blifvit af helsopolisen behandlade och meddelas i bifogade tabell 7 uppgift å dessa varors art och beskaffenhet, varuegarens hemvist, månaden, under hvilken och stället, der de blifvit anhållna samt slutligen det antal partier, som ansetts till människoföda njutbara och onjutbara.

I tabell 6 lemnas en dylik uppgift å felaktiga födoämnen, som blifvit frivilligt aflemnade till undersökning. Att ett så stort antal aflemnats frivilligt, har orsakats icke allenast af den påbudna obligatoriska besigtningen af fläsk, utan äfven af stadgandet i matvaruförordningens § 6, som föreskrifver,

att sådana kött- eller djurdelar, som kunna misstänkas vara till födoämnen mindre lämpliga, må icke till salu utbjudas, förr än de blifvit å Helsingborgs stads hälsovårdsnämndens köttbesigtningabyrå besigtigade och såsom dugliga till människoföda godkända. Af de i tabell 7 under rubrikerna slagteri, fartyg och jernvägsstation upptagne anhållne varor skulle helt säkert äfven en stor del ha å byrån blifvit frivilligt aflemnade, försåframt de ej af helsopolisen i sådan tid blifvit anhållne, att varuinnehafvaren ej hunnit visa sin afsigt, huru han med varorna ämnat förfara. Vid ankomsten af hvarje fartyg och bantåg, hvarmed födoämnen pläga hitfraktas, samt då slagt eger rum, i stadens slagthus eller vid Engelska svinslagteriet härstädes, är nemligen alltid helsopolis närvarande, som, då felaktiga varor å dessa ställen påträffas, anbefaller varuegaren att ofördröjligen låta afföra dem till byrån för närmare undersökning.

Tabell 5 lemnar en summarisk öfversigt öfver alla å byrån under året undersökta såväl frivilligt aflemnade som af helsopolisen anhållne födoämnen.

Förutom ofvannämnda arbeten för kontrollen ha under det gångna året 15 kött- och 943 mjölkprof blifvit genom helsopolisen för undersökning inköpta; af dessa ha alla köttproffen och ett mindre antal mjölkprof blifvit öfverlemnade till stads-kemisten för närmare undersökning. De flesta mjölkproffen ha blifvit undersökta ensamt af helsopolisen, härom meddelas närmare längre fram i berättelsen. 100 gånger har helsopolisen öfvervakat, att kasserade födoämnen blifvit på behörigt sätt oskadliggjorda.

Afsigten med alla å ofvannämnda ställen verkställda besök har icke uteslutande gällt efterforskandet af felaktiga födoämnen, utan äfven tillsyn öfver att försäljnings-, berednings- och upplagslokaler för födoämnen hållits i rent och snyggt skick, att de varit sunda, samt att snygghet och renlighet blifvit iakttagen vid tillverkning af födoämnen, framförallt vid korf- och charkuterivarors beredning; dervid har synnerlig uppmärksamhet egnats deråt, att endast sunda ingredienser vid dylika varors tillverkning blifvit använda.

Handeln med kött- och fläskvaror har under det gångna året undergått en väsentlig ändring till det bättre genom öppnande den 1 Februari af **den nya saluhallen** å Kungstorget. Stadens kött- och fläskmånglare ha måst öfvergifva sina gamla salustånd och bord å Kungstorget för att öfverflytta sina affärer antingen till den nya hallen eller till den dervid belägna

s. k. Bazar Alliance. Första steget till en mera ordnad handel med kött och fläsk har derigenom blifvit taget. Visserligen saluhållas ännu af ett fåtal stadsmånglerskor med Poliskammarens tillstånd kött- och fläskvaror från bord å Kungstorget, men lära inga dylika rättigheter vidare komma att meddelas. De, som nu finnas kvar å öppna torget, utgöras af sådana personer, som, då inflyttningen i hallarne skulle ske, befunnos vara så medellösa, att de ej hade råd att förhyra någon butik, och hvilka dessutom sedan många år tillbaka å torget haft rättigheter att der från bord idka månglerirörelse med kött- och fläskvaror. Oegentligt kan väl ock synas, att de utanför saluhallen inredda platserna från början upplåtits till handel med så ömtåliga varor som kött och fläsk, men största delen af dervarande månglare ha åtminstone sökt att genom uppsatta markiser skydda sina varor så mycket som möjligt mot solsken och regn, ehuru de dock ej samtidigt kunna skydda dem äfven mot dam och frost.

För ett samhälle är det af största vikt icke allenast att tillförseln af animaliska födoämnen är riklig, utan äfven att så ömtåliga varor som dessa tillhandahållas allmänheten i friskt och snyggt tillstånd. Detta var förr ej alltid händelsen, då nästan all handel med dylika varor var förlagd till salutorgen, som ständigt voro utsatta för väderlekens vexlingar och för föroreningar af i luften sväfvande orenlighetspartiklar; vid torr och blåsig väderlek är isynnerhet å salutorgen ej någon brist å dam och smutsämnen i luften.

Före hallarnes öppnande funnos förutom charkuteributiker endast 3:ne salubodar, hvori kött och fläsk försålles. Numera är förhållandet annorlunda. Vid årets slut försålles kött och fläsk samt charkuterivaror i tillsammans 120 butiker, hvaraf 7 kött- och fläskbutiker samt 30 charkuteributiker voro belägna å spridda ställen i staden. I saluhallen, Bazar Alliance och Masthuggsbazaren voro de öfriga eller 73 kött- och fläsk samt 10 charkuteributiker belägna. Häri äro icke inräknade de 37 affärer med dylika varor, som bedrifvas å rutorna utanför saluhallen.

Förutom kött- och fläskaffärer äro äfven en hel del andra matvaruaffärer inrymda i dessa hallar och lemnas härnedan för jämförelse en närmare uppgift å antalet och beskaffenheten af de affärer, som der vid årets slut bedrefvos. Då platserna inuti och utanför saluhallen första gången uthyrdes och öppnades till begagnande, voro af 104 platser inuti hallen endast

7 butiker outhyrda. 7 personer hyrde 2:ne bredvid hvarandra belägna butiker, som genom mellanväggens borttagande förenades till en och funnos således vid hallens öppnande inne i densamma 9 hyresgäster, hvilkas antal dock under årets lopp icke obetydligt minskats. Vid slutet af året voro 31 af butikerna outhyrda. 9 personer innehade dubbelbutiker och funnos således då kvar endast 64 hyresgäster. För att lemna en öfverblick öfver dessa affärers beskaffenhet vid nämnda båda tidpunkter, meddelas härnedan, hvad som inuti hallen försåldes:

	<i>den 1 Februari.</i>	<i>den 31 December.</i>
Kött	i 20	16 butiker.
Fläsk	i 26	18 "
Mjök	i 1	0 "
Charkuterivaror	i 8	4 "
Ost och smör	i 18	15 "
Bröd	i 10	7 "
Mjöl och gryn	i 1	0 "
Frukt	i 6	4 "

Å de 60 platserna utanför hallen bedrefs vid samma tidpunkter handel med nedanstående varor:

	<i>1 Februari</i>	<i>31 December.</i>
Kött	å 26	25 platser.
Fläsk	å 6	9 "
Korf och charkuterivaror	å 3	3 "
Ost och smör	å 12	9 "
Mjöl	å 1	1 "
Bröd	å 1	2 "
Sill	å 1	1 "
Frukt	å 1	1 "

• Anmärkas må, att såväl vid platsernas första uthyrande som vid årets slut 9 personer innehade 2:ne af dem förhyrda och bredvid hvarandra belägna rutor. I sammanhang härmed må meddelas, att af källarne under saluhallen vid årets slut 22 voro uthyrda, hvaraf till förvaring af fläsk 13, af kött 2, af frukt 3 samt af ost och smör 4.

Förr, då matvaruhandeln bedrefs från bord å Kungstorget, förvarades, hvad som återstod efter dagens försäljning antingen i lådor, som för natten skötes under borden, eller också forslades det öfverblifna förrådet till i närheten af salutorget förhyrda källare eller ock upphängdes det i vågbodarne till följande dag. Att kött- och fläskvaror af dylik transport fram och tillbaka, isynnerhet om de under dagens lopp varit utsatta

för inverkan af regn och derefter upphängts, eller om de inlagts i osunda källare eller förvaringsplatser, lätt taga skada, faller af sig sjelf. Nu deremot är salubutiken vanligen tillräcklig för öfverblifna varors förvaring. Sådana månglare, som hafva större lager, kunna äfven hyra beqväma och sunda källare under hallen, hvarifrån inom ett ögonblick behöfliga varor kunna upphentas.

Af 94 butiker i Bazar Alliance voro den sista December 90 uthyrda till handel med lifsförnödenheter; 27 personer innehade 2:ne bredvid hvarandra belägna och med hvarandra förenade butiker, hvadan affärernas antal i sjelfva verket ej uppgick till flera än 63. I 13 af dessa såldes smör och ost, i 8 bröd, i 1 frukt, i 19 kött, hvaraf i 3 endast hästkött, i 17 fläsk, i 4 charkuterivaror samt i 1 mjöl och gryn.

Af Masthuggsbazarens 13 butiker voro vid årets slut 2:né bredvid hvarandra belägna och med hvarandra förenade butiker uthyrda till en person, som i dem bedref fläskhandel. 2 användes till handel med salt fisk, 4 med smör och ost, 1 med mjöl och gryn, 2 med kött och fläsk samt 2 med charkuterivaror.

De flesta af de affärer, som nu äro inrymda i ofvannämnde hallar, bedrefvos förr från stånd eller bord å salutorgen. Icke allenast kött- och fläskaffärerna voro der förlagda, utan äfven handel med bröd, charkuterivaror, ost, smör m. m. Nu hafva äfven dessa varor erhållit ett väl behöfligt skydd. Den, som nu ej vill inköpa en nedsmutsad eller af regn skadad vara, kan åtminstone slippa detta, genom att i hallarnes butiker göra sina inköp af lifsförnödenheter.

Ännu ett steg till måste dock tagas, innan man kan säga, att vår kötthandel är så ordnad, som den i ett stort samhälle bör vara. Det är nödvändigt, att allt eller åtminstone det mesta af inom sambället saluhållet kött undersökes och slagtas under sakkunniges kontroll i ett kommunen tillhörigt **slagthus**. Sådant kött, som härstammar från sjukt djur, men hvilket ändock under vissa förhållanden anses till människoföda njutbart, förses i slagthuset med en i ögonen fallande stämpel af annan storlek, form och färg, än det kött, som härstammar från fullkomligt friska djur. Sådant kött af sämre beskaffenhet skulle ock blott få försäljas å anvisad plats och ej såsom nu till allmänhetens förvillande saluhållas sammanblandadt med kött af bättre beskaffenhet. Hvilka fördelar i sanitärt hänseende sådana anordningar skulle medföra, ligger i öppen dag, ty för

kontrollen af köttet är det af största vikt att få undersöka djurets helsotillstånd icke allenast före slagtingen, utan äfven straxt efter densamma, medan ännu alla djurets organer finnas i behåll. För närvarande händer det ofta, att före besigtningen de sjukliga delarne af djurkroppen frånskiljas; det sjuka djurets organer medtagas icke till staden, hvarigenom undersökningen af köttets verkliga beskaffenhet betydligt försvåras och mången gång t. o. m. omöjliggöres. Nu godkännes mångt köttfall på grund deraf, att man ej har fullständiga skäl för dess kasserande, enär just de delar, å hvilkas beskaffenhet man skulle grunda sitt omdöme, ej varit medtagna. Många af dessa godkända köttfall skulle säkerligen ha blifvit kasserade, derest man varit i tillfälle att iakttaga djurets helsotillstånd före slagtingen samt fått undersöka det tillsammans med inelvforna efter slagtingen. Att största svårighet måste uppstå vid bedömandet af ett köttpartis verkliga beskaffenhet, om man (såsom understundom händer) ej får sig till undersökning förelagdt mera än ett par fram- eller bakparter af det för sjukdom nedslagtade djuret eller ock kanske ännu smärre delar deraf, kan af en och hvar lätt inses.

Isynnerhet af tuberkulösa lungor och lefrar, skulle ett mycket större antal beslagtagas, om ej hemslagtaren lärt sig att frånskilja de sjukliga delarne, hvarefter man sedan ej kan döma om varans verkliga beskaffenhet, då man ej kan beslagtaga på blotta misstanken om varans helsoskadliga beskaffenhet. Många sjukliga partier hållas dessutom af dessa hemslagtare undangömda i den under köttfallen lagda halmbädden i kärrorna; de framtaga dem ej förr, än helsopolisen för dagen slutat sin tienstgöring å torget. En del af dessa hemslagtare bönder anse sig t. o. m. trakasserade deraf, att deras sjuka varor före saluhållandet skola undergå besigtning och får man af en och annan höra den åsigten uttalas, att besigtningssmannen borde vara strängeligen förbjuden för någon yppa, att felvidlåder köttet.

Till bevis på, huru väl kontroll behöfves isynnerhet öfver kötthandeln, samt huru försök göres att få afyttra dåliga varor, kunna många exempel anföras, men vill jag här blott anför ett, som kan vara tillräckligt belysande. En bondmadam hade under året måst nedslakta en sin ko, som hade varit sjuk omkring 1 månads tid i högggradig vattusot, (efter hvad den af henne lemnade sjukdomsbeskrifningen gaf vid handen). Djuret blef stucket i dödsminuten. Vid afslagtingen befanns

kon vara med kalf, som efter madamens beräkningar borde vara i det närmaste fullgången. Då den såg stor och präktig ut, beslöts, att den skulle flås och inelfvorna uttagas. Som egarrinnan dagen derpå skulle göra en stadsresa, beslöt hon att i förbifarten å byrån göra förfrågan om, huruvida kalfven kunde anses vara tjenlig att äta, och om hon finge utbjuda densamma till försäljning. Köttet efter kon hade hon dock hemma låtit nedgräfvä, enär hon insåg, att detta omöjligen kunde användas. Innehafvare af dylika varor förfara nog icke alltid lika ärligt som denna madam, utan söka så mycket som möjligt undvika helsopolisen och byrån vid dylika varors afyttrande.

Mycket har under sednaste tiden härstädes blifvit ordadt om slagthusfrågan. Det finnes väl knappt någon, som ej inser den stora vigten deraf, att ett offentligt slagthus i en snar framtid kommer till stånd i Göteborg. Också ha herrar stadsfullmäktige ansett frågan för samhället vara af den vigt, att de under året för densammas närmare utredning tillsatt en 7-mannaberedning.

För närvarande slagtas blott omkring 5 % af allt här konsumeradt nötkreaturskött inom staden, allt öfrigt införes slagtdt från landsbygden. Äfven om man från ser den sanitära sidan af saken, så måste en ändring härutinnan ske, ty hvarför skall staden, om man betraktar saken från ekonomisk synpunkt, till landsbygden bortkasta den förtjenst, som af slagterihandteringen bör tillkomma stadsslagtaren? Att denna förtjenst icke är obetydlig, kan man sluta deraf, att en stor mängd bönder kastat sig på denna handtering och, efter hvad man försport, äfven derpå blifvit burgna. Deras antal ökas ock årligen, hvadan äfven deraf kan slutas, att det bär sig att utöfva slagtareyrket, ty eljest skulle helt säkert ej så många egna sig deråt. Detta yrke anses ju ock i allmänhet såsom ett af de mer inkomstbringande.

För icke så länge sedan var man i allmänhet af den tron, (som ännu hyses af många inom samhället), att allt det kött, som här torgföres, härstammar från djur, som äro uppfödda hos den person, som saluhåller varan. Så är dock icke förhållandet, det kan icke heller vara så, enär den närmaste trakten ej kan producera tillräckligt med köttvaror för stadens behof. Dessa måste uppsökas på längre afstånd från staden, isynnerhet hvad kött af storboskap beträffar. Djuruppfödarna sjelfva saluhålla härstädes blott ett fåtal fall nötkreaturskött.

Helt annorlunda är förhållandet med svinkroppar. Dessa torgföras till största delen af djuruppfödaren sjelf. Så är ock förhållandet med en icke obetydlig del af här sålda kalv- och färcroppar. Såsom ofvan nämnts, förses staden med köttföda hufvudsakligen af å landsbygden boende hemslagtare; en del af dessa sysselsätta sig endast med slagt af storboskap, andra åter slagta endast kalvvar eller får. Dessa hemslagtare, som med få undantag samtidigt äro hemmansegare, inköpa sina slagtdjur dels å marknader i Vestergötland, Halland och Bohuslän och dels i hembygden. De inköpta djuren föras till hemmet, der de nedslagtas, hvarpå de transporteras till Göteborg på för kötttransport högst olämpliga åkdon. Att den ofta nog flera mil långa transporten å bondkärra ej kan annat än inverka menligt, och att i snygghetshänseende mycket dervid finnes öfrigt att önska, bör för hvar och en vara tydligt; isynnerhet framträda missförhållandena tydligt, om man tager i betraktande, att ofta nog 2:ne hela köttfall (8 parter) jemte tillhörande inelfvor ännu varma hoppackas på en och samma kärra och läggas på ett underlag af halm, som högst sällan skiftas. Ofvanpå lasset bredes vanligen en rå djurhud eller en gammal trasmatta, hvarefter körsvennen tager plats ofvanpå lasset.

De flesta af dessa hemslagtare äro boende i Bergjum, Stora Lundby och Angered socknar, äfven finnas sådana spridda i nästan alla socknar på 3 å 4 mils väg från staden såväl i Bohuslän som i Halland och Vestergötland; utefter jernvägs-linierna bo sådana å ännu längre afstånd härifrån.

Af hemslagtare, som här torgföra slaglad storboskap, finnas 3:ne slag: 1) sådana som alltid här sälja köttfallen hela eller i fjerdeparten, 2) sådana som helst sälja parterna ostyckade, men som, förhändelse stadsmånglaren ej vill betala tillräckligt högt pris för varorna, sjelfva stycka parterna i småbitar och utmångla desamma samt slutligen 3) sådana, som alltid föredraga att nedstycka köttparterna i småbitar till utmångling. De sistnämnda handla alltid med kött efter smärre och magrare djur. Af första och andra gruppens hemslagtare är det våra stadsmånglare göra sina inköp; med undantag af ett fåtal månglerskor inköpa stadsmånglarna i allmänhet af hemslagtare det bästa köttet, enär de förskaffat sig en kundkrets, som lärt sig inse, att det är skilnad på kött och kött. Den sista gruppen af hemslagtare har de talrikaste representanterna; under vintermånaderna, då största tillförseln, af kött eger rum, uppgår antalet bönder, som stycka och utmångla

kött, ofta till 150 och någon gång t. o. m. derutöfver. För att slippa konkurrens med hemslagtarna, som stycka fetare kött, måste stadsmånglaren derföre betala dem högsta möjliga priser för deras varor.

Rättast vore väl, om dessa stadsmånglare kunde göra sig oberoende af hemslagtarna samt sjelfva uppköpa slagtdjur för slagtning och således omvandlas till slagtare, men sådant kan ej ske förr, än tillfälle beredes dem till erhållande af lämpliga slagtloualer, der de för måttligt pris kunna få slagta inköpta djur, samt uppställa sådana, tills de hunnit nedslagtas. Sådant kan aldrig här komma att ske förr, än ett offentligt slagthus med kreatursstallar och marknadsplats för slagtdjur kommer till stånd. Hemslagtarnes antal ökas årligen, ty så snart någon, som tjenat dräng hos en hemslagtare, hunnit samla ett eller annat hundradetal kronor, börjar han försöka sin lycka på egen hand och gör detta försök desto hellre, som han sett, att det gått hans förra husbonde väl i händer i denna affär. Under de 8 år, som kontroll öfver matvaruhandeln egt rum, har stadsslagtarnes antal ej ökats. För ett tjugotal år sedan lærer staden provianterats med köttvaror, som uteslutande voro slagtrade härstädes, och funnos då omkring femton stadslagtare. Huru och på hvad sätt förhållandena blifvit så omgestaltade, torde vara svårt att säga, men det kan väl antagas, att en af orsakerna dertill varit, att med stadens tillväxt brist på lämpliga lokaler uppstått, hvarest slagtarne kunnat uppställa och slagta djur, som de å marknaderna inköpt. Stadens gamla slagthus användes visserligen ännu, men utrymmet der är alldeles för knappt; framförallt är bristen på boskapsstallar för slagtdjurens förvaring synnerligen känbar.

Då under senaste åren stadsslagtarnes antal minskats, och då äfven antalet här slagtrade djur under senaste året minskats med 50 storboskap, 82 gödkalfvar och 52 får, så finnes ingen anledning antaga, att slagteridriften utan några hjälpmedel skall komma att åter uppblomma. Fördelarne deraf, att stadsslagtare uppstå, ligga i öppen dag; ty förutom det att köttet vid slag inom staden lättare kan kontrolleras och alltid blir bättre och renligare behandladt, så inskränkes transporten till några få minuters väg från slagthuset till försäljningsplatsen, i st. f. att så som nu under många timmars tid skakas å bondkärorna. Om man jemför med afseende på försäljningssättet stads- och landtslagtaren, finner man, att den förra säljer sina varor i snygga butiker och den sednare

från sin vagn, å hvilken de mestadels äro upplagda å halfrena, men mången gång äfven å orena skynken och utsatta för väder och vind. Om hemslagtaren för dagen ej hinner afyttra sin vara, får densamma åter göra en tur till landet och så in till staden igen nästa fardag.

En och annan hemslagtare har under senaste tiden till och med tagit sig före att till staden införa saltadt nötkreaturskött för utmångling under uppgift, att det utgjorts af kött, som under föregående fardagar förblifvit osåldt och hemtagits. Huruvida saltningen af köttet företagits för att konservera detsamma eller för att dölja felaktigheter torde vara svårt att säga, ty sedan köttet blifvit sönderstyckadt och hårdt saltadt, är det nästan omöjligt att afgöra, om det härstammat från friskt eller sjukt djur. En del kött, som ej kunnat afyttras för dagen, låter ock hemslagtaren till förvaring upphänga i vågbodarne för att nästa fardag åter uttaga och till försäljning ånyo framlägga. I afseende å dessa må här i förbigående nämnas, att stadens vågbod i Bazarbyggnaden å Kungstorget under året undergått en grundlig och välbehöflig reparation, i det att cementgolf med aflopp blifvit inlagdt. Väggarne ha blifvit brädfodrade och jemte taket oljemålade. Vattenledning har äfven blifvit inledd, så att spolning af golf och väggar med lätthet kan ega rum. I taket har anbragts en lufttrumma. Äfven i den å Bazargatan placerade vågvagnen ha under året ventilationsanordningar i taket blifvit inrättade, på det att inhängda varor skola hålla sig mera sunda. Då vid regnig väderlek en mängd af regnet påverkadt kött upphänges hoppackadt i den trånga lokalen för att förvaras till nästa fardag, så inträffar det, att köttet å ytligare delar blir liksom slemmig och får en unken lukt. Förr, då äfven stadsmånglarne ute å torgen bedrefvo sina affärer, använde också dessa vågbodarne till magasinering; nu har en betydlig ändring till det bättre inträdt, i det de numera till förvaringsplats använda sina luftiga och sunda butiker. För en rationel kötthandel är det af största vigt, att för dagen kvarblifna varor dagarne derpå kunna till försäljning framläggas i samma sunda och snygga tillstånd, som då de första dagen saluhöllos, hvilket naturligtvis ej kan ske på annat sätt, än från sunda butiker, der varorna från början hållas skyddade och blifva snyggt handterade.

Tillförseln af kött och fläsk har under året varit särdeles riklig och har detta, hvad fläskens beträffar, berott på under

föråret billiga spanmålspriser, på grund af hvilka landtbon fann med sin fördel förenadt att pålägga ett större antal svin och utfordra hafren till desamma, i stället för att afyttra den till lågt pris. Mot senare hälften af året berodde den rikliga tillförseln, så väl hvad fläsk som kött beträffar, på raka motsatsen eller på stigande och höga hafrepriser till följd af dålig skörd. Såväl deraf som af dålig höskörd tvingades jordbrukaren att i förtid utan särskild gödning afyttra den mängd svin, som han i förhoppning om god skörd under föråret pålagt. Deraf tvangs han äfven att nedslagta en större del af nötkreaturen, än ämnadt var, ity att såväl ströfoder som spanmål saknades för att öfver vintern utfordra hela kreatursbeställningarna.

Undersökning af här saluhållet kött försiggick under förra året på samma sätt som under år 1888, i det att saluhållna köttfall af tillsyningsmännen uppsöktes straxt vid varornas ankomst till staden. Då några felaktiga anträffades, affördes desamma genast till besigtningabyrån. Samtidigt med undersökningen har ock hvarje tillsyningsman haft sig ålagdt att notera antalet af honom för hvarje dag å särskilda platser undersökta dylika föremål, och ha derefter alla tillsyningsmännens anteckningar för hvarje dag samlats. Anmärkas må, att undersökning och räkning företagits af olika tillsyningsmän på olika platser för hvarje dag. Under sistlidet år blefvo på så sätt af tillsyningsmänen undersökta 19,382 hela fall nötkreaturskött, 23,761 kalff- och 35,439 fårkroppar, eller 787 hela fall nötkreaturskött, 1,989 kalff- och 5,765 fårkroppar mera än under år 1888.

Till följd af dåliga beten och knapp tillgång på hö och hafre blefvo under senare hälften af året nedslagtade och här torgförda 2,326 hela fall nötkreaturskött flera än under samma tid år 1888 och meddelas för jämförelse härnedan antalet deraf under samma månader af dessa bägge år:

	1888	1889
Juli	924	1,238
Augusti.....	1,157	1,463
September	1,405	1,640
Oktober	1,714	2,197
November	2,000	2,733
December	1,983	2,238
Summa	9,183	11,509.

Af tillsyningsmännen blefvo under förlidet år undersökta: å torg 16,901 hela fall nötkreaturskött, 17,915 kalff- och 29,171 fårkroppar, å jernvägarnes godsmagasin 1,166 hela fall nötkreaturskött, 2,807 kalff- och 2,689 fårkroppar, å ångfartyg 522 hela fall nötkreaturskött, 2,779 kalff- och 3,526 fårkroppar samt i stadens slagthus 793 hela fall nötkreaturskött, 260 kalff- och 53 fårkroppar. Största antalet djurkroppar ha blifvit undersökta å Kungstorget eller 16,512 kroppar af storboskap, 16,906 af kalff och 28,409 af får. Å öfriga torg har blott obetydligt med köttvaror saluhållits.

Att ett något större antal af alla köttslagen, men isynnerhet af kalff- och fårkroppar, har blifvit förbrukadt, än det som blifvit af helsopolisen undersökt och räknadt, faller af sig sjelf, ty fullt exakta kunna dessa siffror ju ej blifva annat än vid en obligatorisk undersökning. Af hela fall nötkreaturskött har nog blott ett fåtal undgått helsopolisens undersökning och har det i så fall utgjorts af sådana, som af charkuterihandlande på förhand blifvit beställda och till deras verkstäder direkt aflemnade. Der ha de då straxt blifvit nedskurna för att till korffvaror användas. Hvad deremot beträffar kalff- och fårkropparne har nog en hel del undgått helsopolisens besigtning, enär en mängd dylika försäljas direkt till hushållen och spisningslokalerna af samma bönder, som lemna mjölk och grädde. Dessutom inköpas dessa smärre djurkroppar ofta hela och kunna således lättare än nötkreatursköttet undgå helsopolisens besigtning.

Förutom ofvannämnda köttvaror ha af härvarande 3:ne hästslagtare under året slagtats 587 hästar; från landsorten har inköpts ett tjugotal fall derstädes slagtrade och vederbörligen besigtigade hästkroppar, de flesta från Alingsås och Kongsbacka. Klenna beten och dålig foderskörd har varit orsaken till, att äfven af hästar ett så stort antal under året fått sätta lifvet till. Att knapp fodertillgång härtill verkligen varit orsaken, kan man sluta deraf, att det var just efter höstarbetenas slut, som ett så stort antal hästar af jordbrukarena utrangerades; de ansågo sig ej kunna vinterföda desamma. Under årets 3:ne sista månader blefvo till slagtt försålda något mer än hälften af under hela året här nedslagtrade hästar eller ungefär lika många, som under ett godt foderår här vanligen plägat nedslagtas under hela året.

Konsumtionen af hästkött är här jemförelsevis obetydlig, enär fördomen mot förtärande af hästens kött ännu är ganska

stor, hvarför ock endast en del af det här slagtrade köttet försäljes på platsen. I färskt tillstånd försäljes af hvarje härvarande hästslagtare å fardagarne en eller annan bakpart hästkött samt ett parti till köttfärs nedhackadt bringkött. Köttet efter en del hästar nedskäres i stycken, saltas och rökes samt saluhålles sedan såsom sådant, eller ock nedarbetas det till metvurst; sådan har här på platsen jemförelsevis obetydlig omsättning, men desto större å landsorten och isynnerhet å Norge, der den försäljes till skeppsproviant.

Som man genom kötthandelns förläggande till hallarne trott, att densamma skulle blifva mera fördelad å veckans alla dagar än förr, och att tillförseln till staden af lifsförnödenheter skulle blifva mera jemn, har jag gjort en beräkning öfver huru mycket kött tillförts staden under veckans olika dagar:

	Nötkreaturskött.	Kalkroppar.	Fårkroppar.
Måndagar	404	161	146
Tisdagar	1,635	2,040	2,988
Onsdagar	4,675	5,235	7,526
Torsdagar	360	231	236
Fredagar	1,935	3,142	4,373
Lördagar	10,373	12,952	20,170
Summa	19,382	23,761	35,439

Af ofvanstående siffror synes, att tillförseln här fortfarande är störst å Lördagarne och större då, än å alla öfriga dagar tillsammans. Dernäst har tillförseln varit störst å Onsdagarne. Å Tisdagar och Fredagar är den ungefär lika stor. Så ock å Måndagar och Torsdagar, då den är mycket obetydlig. Någon tendens till fördelning har således ej ännu kunnat iakttagas, men torde väl i en icke allt för aflägsen framtid så blifva förhållandet, då allmänheten allt mer kommer att inse fördelen af att göra sina inköp i hallbutikerna. Säkert är, att, när ett offentligt slagthus kommer till stånd och staden gjort sig oberoende af hemslagtarena, som nu förse oss med köttföda, slagtdjur hvarje dag här komma att slaktas och allmänheten ständigt förses med färsk köttföda.

Till bevis på hvilken mängd djurkroppar, som på en gång kunna torgföras, meddelas härnedan största antalet fall

nötkreaturskött, kalv- och fårkroppar, som under året å *en* dag härstädes saluhållits. Å Lördagen den 9 November utbjöds i Göteborg 396 hela fall nötkreaturskött till salu, Lördagen den 24 Augusti 1,279 får och Lördagen den 20 April 446 kalvkroppar. 7 gånger saluhöllos förra året öfver 300 fall nötkreaturskött, 4 gånger öfver 1,000 får och 2 gånger öfver 400 kalvvar å samma dag.

Under året har å byrån 3,360 partier **felaktiga födoämnen** varit föremål för undersökning, hvaraf varan i 1,235 fall blifvit frivilligt aflemnad och i 2,125 fall (607 gånger å torg, 1,065 gånger i slagterier, 291 gånger i upplagsmagasiner, 52 gånger i korffabriker, 32 gånger i handelslokaler, 26 gånger å jernvägsstationer, och 52 gånger å fartyg) anhållen af helsopolisen. Desamma ha utgjorts af följande föremål: 464 hela fall nötkreaturs- och 50 hela fall hästkött, 16 får-, 60 kalv- och 697 svinkroppar, 92 spädgrisar, 1,652 partier inelfvor, 310 partier ägg, 3 hela fall elgkött, 1 parti kalvkött, 1 parti anjovis, 1 kyckling, 1 parti sill, 3 nötkreaturskött, 6 fläsk, 1 hästkött, 1 parti bröd och 1 parti ost.

I 2,951 fall (1175 frivilligt aflemnade och 1776 anhållne) ha varorna utgjorts af för sjukdom nedslagtade djur- eller af sjukliga djurdelar, i 337 fall (5 frivilligt aflemnade och 332 anhållne) af i förruttnelse stadda födoämnen och i 72 fall (55 frivilligt aflemnade och 17 anhållne) af sjelfdöda djur. I 2,178 fall (225 frivilligt aflemnade och i 1,953 anhållne) ha varorna befunnits till människoföda helt och hållet otjenliga och i 1182 fall (1010 frivilligt aflemnade och 172 anhållne) användbara, dock först sedan alla sjukliga delar blifvit fränshiljda, hvilka jemte de odugliga födoämnen blifvit under helsopolisens tillsyn oskadliggjorda.

De totalt kasserade varorna ha utgjorts af nedanstående föremål: 55 hela fall nötkreaturs- och 25 hela fall hästkött, 8 får-, 33 kalv- och 74 svinkroppar, 5 spädgrisar, 1,652 partier inelfvor, 310 partier ägg, 1 tunna anjovis, 1 parti kalvkött, 1 parti sill, 1 kyckling, 3 partier nötkreaturskött, 6 partier fläsk, 1 parti hästkött, 1 parti bröd och 1 parti ost.

I nedanstående tabell meddelas uppgift å antalet hela djurkroppar af felaktig beskaffenhet, som frivilligt aflemnade eller af helsopolisen anhållne blifvit å byrån under året undersökta, samt antalet af dem, som befunnits njutbara och onjutbara till människoföda.

Djurslag.	Antal hela djur- kroppar.	Frivilligt till be- sigtn. aflemnade		Af helsopolisen anhållne.		Summa	
		Njutbar.	Onjutbar.	Njutbar.	Onjutbar.	Njutbar.	Onjutbar.
Storboskap.....	465	252	42	158	13	410	55
Kalf.....	60	17	4	10	29	27	33
Får.....	16	5	3	3	5	8	8
Svin.....	698	624	74	—	—	624	74
Spädgris.....	90	85	5	—	—	85	5
Häst.....	49	24	25	—	—	24	25
Elg.....	3	3	—	—	—	3	—
Summa	1,381	1,010	153	171	47	1,181	200

Orsaken till kassationen af de hela fallen nötkreaturskött har i 25 fall varit vattusot, i 1 gulsot, i 3 höggradig benskörhet med komplikationer af liggsår och contusioner, i 4 uræmi, i 1 pyæmi, i 2 höggradig hämoglobinæmi och i 1 bukhinneinflammation såsom följd efter troakarisering. 13 af de sjuka fallen ha företett vidrig lukt af medikamenter eller deraf, att inelfvorna först flera timmar efter stickningen blifvit urtagna. 1 köttfall, hos hvilket dock inga sjukliga förändringar kunde upptäckas, har blifvit kasseradt, enär en stark lukt af fotogén kunde iakttagas. Egaren, en hemslagtare, uppgaf såsom orsak härtill, att han, straxt förrän han på morgonen pålassat köttet, af olyckshändelse kommit att tömma ett tvåliterkärl med fotogén i kärran, men hade han ej kunnat förutse, att fotogénlukten deraf skulle intränga i köttet.

3:ne fall ha kasserats för förskämning och 1, enär det var sjelfdödt. Af de i förruttnelse stadda fallen var ett nedslagtadt för sjukdom, men hade under sommartiden flera dagar hängt, innan det togfördes. De 2 öfriga blefvo anhållna i upplagsmagasiner, hvaraf ett i stadens vågbod, der det af egaren blifvit qvarglömmt. Det sjelfdöda djuret blef frivilligt aflemnadt till undersökning af en bonde, som ej kunde känna sig riktigt lugn, förr än han fått fullständig visshet om, att dylikt kött ej vore smakligt till människoföda. Att det varit sjelfdödt, glömde han från början nämna, men erkände det dock omsider, då han blef ansatt med frågor; det kom då äfven i dagen, att djuret redan flera dagars tid varit medika-

mentbehandladt. Man får alltid vara beredd på, att allmogen vid dylikt sjukt kött's aflemnande sällan lemnar sanna upplysningar om den tid, som djuret varit sjukt, om sjukdomens beskaffenhet, samt om hvad som ingifvits djuret. m. m. De söka tvärtom på allt möjligt sätt att genom osanna upplysningar och hopdiktade historier föra besigtningssmannen bakom ljuset; mången har hittat på ett ganska beqvämt sätt att slippa besvara närgångna frågor genom att uppgifva varan vara "skickebud", i hvilket fall de naturligtvis ej veta annat, än att en närboende granne aftonen förut till dem lemnat varan för försäljning.

Af kalffvar kasserades 17, som voro ofödda. Alla dessa anhöllos i stadens slagthus med undantag af en, hvilken, som ofvan nämnts, blifvit frivilligt aflemnad till undersökning. 5 voro stadda i förruttnelse, 11 kasserades på grund af sådana sjukliga förändringar, att de ansågos till människoföda otjenliga, deribland en, som först efter flera timmars förlossningsarbete med linor blifvit framdragen och straxt derefter slagdad, enär den ej syntes vilja lefva.

4 fårkroppar ha kasserats för höggradig vattusot, 3 för förstoppning och gulsot samt 1 för medikamentslukt.

Af svinkroppar ha 2 kasserats för förskämning och 30 därför, att de varit sjelfdöda. De allra flesta af de sjelfdöda svinen ha tillhört Engelska svinslagteriet härstädes och ha desamma dött under jernvägstransporten hit. 15 ha kasserats för trikin- och 10 för dyntsjukdom, 3 för gulsot, 1 för allmän tuberkulos, 3 för rödsjuka, 5 för vattusot, 2 för pyæmi och 3, enär de varit illaluktande tillföljd deraf, att de förvarats flera timmar, innan de afslagtats. Sistnämnda svin hade dessutom varit sjuka någon tid och måhända äfven undfått medikamenter.

Af de trikinösa fläsken voro enligt uppgift 9 från Vester-götland, 2 från Halland, 2 från Småland och 2 från Lundby socken å Hisingen. 9 af de med dyntmasken *Cysticercus cellulosa* behäftade svinen voro från Småland och 1 från Halland.

I sammanhang härmed må meddelas, att vid Engelska svinslagteriet mycket ofta i svinkroppar påträffats *Cysticercus tenuicollis*, blåsmasken till *Tania marginata*; desamma kunna ofta förekomma i stort antal hos samma svin, men som de ej förekomma i köttet eller fläsket, utan blott finnas vidhäftade bukhinnan och lefvern samt någon gång lungorna, kunna

de lätt aflägsnas, och fläskan kunna derefter få försäljas. Samma bläsmask påträffas äfven esomoftast hos fåret och på ungefär samma ställen som hos svinet.

1 späddgris har kasserats för vattusot, 1 för saltförgiftning och 3 för annan sjukdom, hvaraf köttet tagit skada.

Af de 25 odugliga fallen hästkött ha 2 kasserats för sjukdom och 23 såsom härstammande från sjelfdöda djur. Liksom under alla föregående år ha härvarande hästslagtare under året ingifvit anmälan om, då till dem hästkadaver blifvit aförda för hudaftagning; tillsyningsmännen ha då blifvit beordrade att öfvervaka kadavrens oskadliggörande genom grundlig kokning, hvarefter egaren fått använda dem till svinföda.

Af inelfvor ha under året 1,652 stycken af flera olika slag blifvit kasserade, hvaraf 69 voro frivilligt aflemnade och 1,583 anhållne af helsopolisen. De flesta anhöllos i slagterier, Engelska svinslagteriet eller stadens slagthus, der såsom ofvan nämnts helsopolis alltid är tjenstgörande vid pågående slagting. Samtliga inelfvor ha kasserats för sjukdom med undantag af 2:ne partier, som varit stadda i förruttelse. Det ena partiet, som anhöllos i stadens slagthus, utgjordes af alla inelfvorna efter 2:ne nötkreatur, och det andra, som anhöllos i en af vågbodarne, der det var inlagdt till förvaring, utgjordes af alla inelfvorna efter 4 nötkreatur. En uppgift å de förra, både de frivilligt aflemnade och de anhållne, och äfven å platsen, der de anträffats, meddelas i här nedanstående tabell.

På grund af förskämning ha kasserats 3 hela fall och 4 partier nötkreaturskött, 2 svin- och 5 kalkkroppar, 1 större parti salt hästkött, 5 partier fläsk, hvaraf 1 rökt skinka, $\frac{1}{2}$ svinhufvud, färsk stycken efter ungefär $\frac{1}{2}$ fläsk, 1 tunna saltadt småfläsk och 1 parti saltadt fläsk efter omkring 2 hela svin, 2 partier inelfvor, 1 tunna anjovis, 1 parti salt sill, 1 parti skämd ost, 1 parti möjligt norskt bröd samt 310 partier ägg. Tvenne gånger ha tillsammans 114 ägg varit å byrån frivilligt aflemnade till undersökning med anhållan om utlåtande öfver deras beskaffenhet. 308 partier ägg ha blifvit beslagtagna, hvaraf å torg 4 gånger, i upplagsmagasiner 277 och i handelslokaler 27 gånger. Å torg ha anhållits 25 ägg, i upplagsmagasiner 18,298 och i handelslokaler 94 eller tillsammans 18,417 ägg. Anmärkas må, att de under upplagsmagasin i tabell 7 antecknade anhållne äggpartierna visserligen derstädes blifvit anhållne af helsopolisen, men att de större

	Privilligt afhennade till undersökning	Af helsopolisen anhållne.						Summa	
		Å torg	I slagteri	I korffabrik eller charkuteriwerkstad	I upplagsmagasin	Å ångfartyg	Å jernvägsstation		
Nötkreaturs	lungor...	8	116	50	42	—	1	4	221
	lefrar ...	19	213	38	6	1	1	4	282
	vämman	—	5	6	—	—	—	—	11
	tarmar .	—	—	1	—	—	—	—	1
	jufver ...	1	1	4	—	—	—	—	6
	hjertan .	1	—	—	—	—	—	—	1
	njurar ...	—	—	1	—	—	—	—	1
Svin-	tungor...	—	—	6	—	—	—	—	6
	lungor...	22	—	659	2	—	—	—	683
	lefrar ...	18	—	224	—	—	—	—	242
	hjertan .	—	—	8	—	—	—	—	8
	njurar ...	—	—	21	—	—	—	—	21
	mjeltar .	—	—	8	—	—	—	—	8
	tarmar .	—	—	4	—	—	—	—	4
Kalf-	lefrar ...	—	1	—	—	—	—	—	1
	magar...	—	—	—	—	1	—	—	1
Färlefrar	—	152	—	—	—	1	—	153	
Summa	69	488	1,030	50	2	3	8	1,650	

ägghandlandena under året liksom under flera föregående år underrättat helsopolisen om, när dylika hos dem funnits till afhemtning, och ha äggen, innan de afhemtats, af vederbörande tillsyningsman blifvit genom s. k. lysning undersökta, att de verkligen varit skämda. Försåframt de ej af sundhetspolisen afhemtats, så skulle leverantörerna från ägghandlandena ha återhemtat de skämda utgallrade äggen, naturligtvis för att till billigt pris afyttra dem till andra, som ej varit så nogräknade med att i minut återförsälja dem, uppblandade med färska ägg.

De flesta skämda ägg påträffas å tider, då priserna å desamma äro höga, och beror detta derpå, att landthandlande å landsbygden inköpa större partier ägg, då priset är lågt, samt gömma dem för afyttrande å tid, då tillgången ej är så stor och priset i följd deraf högt. Fördelade på månader ha

under Januari anhållits 2,785 ägg, under Februari 1,704, under Mars 476, under April 54, under Maj 34, under Juni 1,014, under Juli 2,083, under Augusti 2,534, under September 1,516, under Oktober 3,642, under November 1,349 och under December 1,226. Tillsammans med de 114 skämda ägg, som frivilligt aflemnats, ha således under året 18,531 skämda ägg blifvit genom helsopolisen oskadliggjorda.

Tuberkulösa förändringar ha under året påträffats i nedanstående hela djurkroppar och inelfvor:

	Frivilligt adernade till undersökning	Af helsopolisen anhållne						Summa
		Å torg	I slagteri	I upplagsmagasin	I korffabrik eller charkuteriverkstad	Å jernvägsstation	Å fartyg	
Storboskap	35	34	15	—	—	1	3	88
Svinkroppar	461	—	—	—	—	—	—	461
Kalkroppar	—	—	—	1	—	—	—	1
Nötkreaturs	lungor	3	79	46	—	23	4	156
	lefrar	1	8	11	—	—	—	20
	vämmar	—	—	4	—	—	—	4
	tarmar	—	—	1	—	—	—	1
	jufver	1	1	—	—	—	—	2
Svin	tungor	—	—	1	—	—	—	1
	lungor	21	—	345	—	2	—	368
	lefrar	17	—	129	—	—	—	146
Kalf	mjeltar	—	—	8	—	—	—	8
	tarmar	—	—	2	—	—	—	2
	njuror	—	—	2	—	—	—	2
Kalftarmar och magar	1	—	—	—	—	—	—	1
Summa	540	122	564	2	25	5	4	1,262

Häraf synes således, att icke mindre än 1,262 föremål af flera olika slag varit tuberkulösa. Såsom mera ovanligt må omnämnas, att under året jufvertuberkulos blifvit iakttagen hos ett svin. Hos en gödkalf iakttogos tuberkulösa förändringar å magar, tarmar och bukhinna, men sådana förekommo ej i brösthälan eller dess organer.

I 88 hela fall nötkreatursfall (i 1 på 220 eller 0,45 % af alla saluhållna köttfall) ha tuberkulösa förändringar förefunnits å bröst- eller bukhinnan.

Att döma efter anhållna tuberkulösa nötkreaturslungor ha af samtliga slagtrade nötkreaturen 1 på 124 eller 0,80 % lidit af tuberkulos. Procenthalten tuberkulos hos nötkreatur är dock vida högre, enär största delen hemslagtare nu lärt sig igenkänna denna sjukdom och medhafva derföre ej de sjuka inelfvorna, enär de på förhand veta, att desamma blifva beslagtagna. Hvilken mängd tuberkulösa organ, som nu ej af hemslagtarne medtagas till staden, kan man något så när sluta sig till, om man gör en jämförelse mellan i stadens slagthus under året slagtrade djur och derstädes funno tuberkulösa organ. Allt slag öfvervakas derstädes af helsopolis, hvarföre ock derifrån fullt tillförlitliga siffror kunna erhållas för tuberkulosens förekomst. Dessa siffror äro, hvad beträffar all här torgförd slagtrad storboskap, måhända något för höga, ity att bland den af hemslagtarne slagtrade storboskapen förekommer äfven en icke obetydlig mängd allmogekor, hos hvilka tuberkulos sällan synes förekomma. De i stadens slagthus slagtrade djuren föreskrifva sig deremot från herregårdar i närbelägna landskap, å hvilka tuberkulos nästan kan sägas vara en stationär gäst.

Hos de i slagthuset slagtrade djuren förekom förra året lungtuberkulos hos 1 på 17 eller hos 5,8 %. 1 på 53 eller omkring 2 % voro derjemte behäftade med tuberkulösa förändringar å bröst- eller bukhinnorna.

Såsom ofvan nämnts ha under året i stadens slagthus blifvit slagtrade 793 storboskap, 260 gödkalfvar och 53 får. Af dessa ha 18 fall nötkreaturskött befunnits felaktiga; af dessa voro 15 tuberkulösa, 2 behäftade med aktinomyces och 1 med njurlidande. Alla dessa voro till människoföda dugliga, sedan alla sjukliga och skadliga delar först blifvit aflägsnade. Såsom helt och hållet odugliga ha deremot blifvit kasserade följande derstädes anhållna föremål, nemligen 16 ofödda kalfvar, 50 par nötkreaturslungor, hvaraf 46 tuberkulösa, 38 nötkreaturslefrar, hvaraf 11 tuberkulösa, 6 nötkreatursvämmar, hvaraf 4 tuberkulösa, 1 parti tuberkulösa nötkreaturstarmar, 4 sjuka kojufver och 1 sjuk oxnjure. Om man kastar en blick på dessa siffror, finner man, att å de få nötkreatur, som der under året slagtats, icke mindre än 134 föremål af felaktig

beskaffenhet förefunnits och deraf icke mindre än 77 med tuberkulösa förändringar.

Hvilken fördel skulle det ej medföra för kontrollen att redan vid slagtningsstillfället få beslagtagna alla odugliga föremål? Huru ordentligt och samvetsgrant densamma för närvarande än skötes, är det omöjligt att alltid genast få fatt i alla felaktiga föremål. Detta synes bäst deraf, att trots hellsopolisen hvarje fardag å torgen ständigt besigtigar de inelfvor, som af korftillverkarne inköpas, ändock vid den efterbesigtning, som å samma dagar alltid verkställs i tillverkningslokalerna, under året hos dem påträffats icke mindre än 46 par sjuka nötkreaturslungor, hvaraf 23 par tuberkulösa, 6 sjuka nötkreaturslefrar och 2 par tuberkulösa svinlungor. Anmärkas må dock, att i vissa fall, såsom då varorna äro frusna, det ofta är svårt att undersöka såväl inelfvor som kött; måhända ha felaktigheterna först upptäckts, då varorna blifvit upptinade. Äfven häraf framgår nyttan och fördelen att få undersöka kött och inelfvor straxt efter slagningen.

Af samtliga under året undersökta fläsk ha tuberkulösa förändringar förefunnits hos 0,67 %, af dem vid Engelska svinslagteriet under året slagtrade hos 0,83 %, hos de af traktens allmoge till undersökning aflemnade fläsk 0,32 % och slutligen hos af en charkuterihandlande till besigtning under året aflemnade 530 stycken fläsk icke mindre än 6,4 %. I afseende å dessa sednare må nämnas, att de nästan uteslutande blifvit inköpta vid mejerier och större herregårdar i Vestergötland, hit nedforslade samt af personen ifråga slagtrade i eget slagthus. I afseende å de fläsk, som slagtrade vid Engelska svinslagteriet härstädes, må meddelas, att de utgjort en blandning af såväl allmoge- som herregårdssvin, samt att en mycket stor del deraf blifvit inköpta vid mejerier i Halland, Småland, Vester- och Östergötland samt Bohuslän.

Anmärkas må, att af ofvan nämnda allmogesvin, som befunnits behäftade med tuberkulos, alla tillhört traktens hemslagtare. Dessa ha vid förfrågan erkänt sig gifvit svinen slagtaffall efter tuberkulösa nötkreatur i okokt tillstånd och på så sätt bibringat svinen sjukdomen.

30 hemslagtare ha under året till besigtning aflemnat tillsammans 86 dylika svin, hvaraf 13 inlemnade 1 hvardera

7	”	2	”
1	”	3	”
3	”	4	”

2	„	5	hvardera
1	„	6	
1	„	8	
1	„	9	
1	„	11	

Flera af de hemslagtare, som år 1888 på samma sätt hade öfverfört tuberkulos på sina svin, ha under föregående år ej haft några dylika fall, enär de följt gifna råd att ej till svinen använda slik föda. En och annan tviflare har dock äfven under föregående år försökt gifva sina svin tuberkulösa inelfvor, enär de ej riktigt kunde tro på sjukdomens smittosamma beskaffenhet, men ha de dock nu verkligen blifvit fullt öfvertygade derom, då svinen deraf erhöillo sjukdomen. Det är att hoppas, att de för framtiden skola taga sig i akt för att på nämnda sätt öfverföra tuberkulos på sina svin.

Förutom hos 461 svinkroppar ha tuberkulösa förändringar äfven påträffats i 1 svintunga, 368 par svinlungor, 146 lefrar, 2 njurar, 2 partier tarmar, 8 mjeltar och 1 jufver eller hos tillsammans 989 föremål.

De fall af tuberkulos, som under året förekommit hos svinkroppar, lungor och lefrar, äro här nedan sammanställda. Till besigtning ha blifvit aflemnade:

	Svin- kroppar	Svin- lungor	Svin- lefrar
af 30 hemslagtare	86	3	12
„ 1 charkuterihandlande	34	25	4
„ Engelska svinslagteriet	341	340	130
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	Summa 461	368	146.

Bagerierna i staden ha förlidna året liksom under flera föregående år, egnats omsorgsfull tillsyn, att snygghet och renlighet blifvit af vederbörande lägenhetsinnehafvare iakttagna såväl vid sjelfva brödberedningen, som ock i afseende å lokalerna. Såsom af bifogade tabell synes, utgjorde bageriernas antal vid slutet af förra året 196, hvaraf 52 voro belägna i källarevåningar och 144 ofvan jord. Såsom snygga ha af helsopolisen 153 och af medelmåttig snygghet 43 blifvit antecknade. I afseende å dessa lokaler råder samma förhållande som med mjölkförsäljningslokalerna, att de ständigt måste egnas tillsyn, och reparationer af desamma esomoftast påbjudas, på det att de måtte kunna uppfylla de fordringar, som man nu för tiden måste ställa på sådana lokaler, der matvaror saluhållas eller undergå beredning. I 6 nya

hus ha bagerier under året blifvit inrättade och ha 45 dylika lokaler på helsopolisens tillsägelse under året blifvit reparerade. I 99 af lokalerna ha bakats endast husbröd, i 62 endast thebröd och i 35 bägge sorterna. Å 37 ställen användes ännu vid årets slut kök för bakning; å alla dessa ställen ha matlagningen varit högst obetydlig, liksom äfven sjelfva bakningen. Ehuru särskildt bakrum finnes å flera ställen, försiggår brödets gräddning i sjelfva köket, der bakugnen är uppförd. Å sådana ställen har särskild uppmärksamhet egnats deråt, att köket ej för andra ändamål blifvit användt, samt att snygghet och renlighet varit rådande i lokalen. Vid årets slut hade vid stadens samtliga bagerier 694 personer sysselsättning, hvaraf de flesta voro kvinnor. För att få en öfverblick öfver, i huru stor skala bageriaffärerna här bedrifvas, meddelas härnedan en uppgift å bageriernas arbetareantal.

6 bagerier ha	1 arbetare
58	2
66	3
30	4
11	5
11	6
3	7
4	8
4	9
1	10
1	12
1	22

Mjölförsäljningslokalernas antal utgjorde vid årets slut 398: hvaraf 267 voro belägna ofvan jord och 131 i källarevåningar. I 2 fall har bostaden varit använd som försäljningslokal, men har mjölken å ena stället förvarats i en med lock försedd flaska, som varit placerad i en förstuga, och å andra stället i ett snyggt skafferi, beläget i förstugan snedt emot bostaden. Å bägge dessa ställen är mjölkhandeln högst obetydlig. I 242 fall har bostaden varit med mjölförsäljningslokalen sammanhängande och i 154 fall belägen utom densamma. 318 af lokalerna ha blifvit antecknade såsom snygga och 85 såsom af medelmåttig snygghet. I 378 har försäljning af grädde egt rum, i 105 af oskummad och i 372 af skummjolk. I ett fåtal af dessa lokaler försäljes mjölk enbart. Vanligtvis är mjölkhandeln förenad med handel af bröd. I en hel del spe-

ceributiker försäljes äfven mjölk; dervid tillses, att mjölken derstädes förvaras i med lock försedda kärl, samt att i dessa lokaler ej säljes något, som kan gifva mjölken bismak. 13 mjölkförsäljningsaffärer ha under året blifvit öppnade i nybyggda hus, 14 gamla lokaler ha under året på tillsägelse af helsopolisen undergått reparation. 14 kök användes ännu vid årets slut som mjölkförsäljningslokaler, emedan ingen matlagning der numera eger rum.

Under året ha af helsopolisen för undersökning blifvit inköpta 943 **mjölkprof**, hvaraf å torg 541 (23 oskummad och 518 skummjök) samt i magasiner 402 (74 oskummad och 328 skummjök). Af dessa ha till stadskemisten till undersökning å fetthalten öfverlemnats 30 i mjölkförsäljningslokaler inköpta prof af mejerimjök. Vid kemisk analys visade dessa sig ega en medelfetthalt af 0,72 $\%$. Högsta fetthalten i dessa prof var 1,84 $\%$ och lägsta 0,24 $\%$. Af profven

höllo	3	mellan	0,20—0,29	$\%$	fett
"	2	"	0,30—0,39	"	"
"	3	"	0,40—0,49	"	"
"	6	"	0,50—0,59	"	"
"	3	"	0,60—0,69	"	"
"	5	"	0,70—0,79	"	"
"	3	"	0,80—0,89	"	"
"	5	öfver	1	"	"

Samtliga dessa fettbestämningar å skummad mjök ha blifvit verkställda enligt Soxhlets metod. Ett af profven, som vid helsopolisens förberedande undersökningar befunnits ega en ovanligt låg egentlig vikt, visade sig vid stadskemistens undersökning innehålla 0,28 $\%$ fett med en egentlig vikt af 1,028. I följd häraf förklarades det af honom vara vattenspädt och blef varuinnehafvaren genom helsopolisen härför åtalad och bötfälld. Förutom ofvannämnda 30 prof ha alla öfriga blifvit af helsopolisen undersökta å egentliga vigten för utrönande, huruvida vattentillsats kunnat misstänkas. Med undantag af ofvannämnda vattenspädda prof har intet varit af sådan beskaffenhet, att det kunnat gifva anledning till misstänka om vattenspädnig. Quevennes mjölkväg har vid dessa undersökningar varit använd.

Under året har ytterligare en ladugård i trakten, Tjolöholms i Fjärås socken, ställt sig under Göteborgs mjölkkontrollkommittés kontroll med en ladugårdsbesättning af omkring

100 kor. Då Aspenäs i sin ladugård har ungefär samma kreatursantal, hade kommittén vid årets slut att öfvervaka mjölkproduktionen från omkring 200 kor.

Bland andra föreskrifter, hvilka dylika ladugårdsägare måste förbinda sig att iakttaga, för att få vara under kommitténs kontroll, ingår äfven den, att den kontrollerade mjölken skall hålla minst 3 % fett. Resultaten af 67 analyser å mjölken från Aspenäs visade under förra året en medelfetthalt af 3,36 %. 84 analyser å mjölk från Tjolöholm visade en dylik af 4,13 %. I afseende å den sednare mjölken, som i handeln f. n. går under namnet barnmjölk, må nämnas, att den är icke obetydligt fetare än oskummad mjölk i allmänhet. Meningen är, att densamma skall hålla 4 % fett såsom minimum; det torde emellertid vara svårt att undvika, det fetthalten någon gång understiger denna siffra. Kontrollen öfver denna mjölk började den 23 September, och har sedan dess hvarje söckendag analys å fetthalten af stadskemisten blifvit verkställd medelst laktokrit. Resultatet, som för vår ort är ovanligt, meddelas härnedan. Högsta fetthalten har varit 5,9 %.

7	analyser	för	September	höllo	i	medeltal	4,19	%	fett
27	”	”	Oktober	”	”	”	4,21	”	”
26	”	”	November	”	”	”	4,06	”	”
24	”	”	December	”	”	”	4,13	”	”

5 prof ha hållit 5 % fett och deröfver

53	”	”	”	4	%—4,99	%
26	”	”	”	3,5	”—3,99	”

2 prof ha hållit 3,5 %

2	”	”	”	3,6	”
5	”	”	”	3,7	”
6	”	”	”	3,8	”
11	”	”	”	3,9	”

Mjölken från Aspenäs har försålts af Aktiebolaget Pasteur och kontrollmjölken från Tjolöholm af Göteborgs mjölkförsäljnings-aktiebolag. Bägge dessa affärer hafva äfven annan oskummad mjölk till salu. Den kontrollerade mjölken kan ej med annan förväxlas, ity att densamma hitkommer från producenten i plomberade eller med kommitténs stämpel förseglade kärl, hvilka med obrutna plomber eller stämplor öfverlemnas direkt till konsumenten.

Som Göteborgs mjölkförsäljningsaktiebolag från sin försäljningslokal å Carl Gustafsgatan n:o 13 äfven fört i handeln en annan oskummad mjölk af ganska god beskaffenhet, å hvars fetthalt stadskemisten hvarje söckendag verkställt undersökningar, samt bolaget välvilligt ställt till mitt förfogande analyserna, vill jag härnedan i korthet redogöra för resultatet af de verkställda fettundersökningarna. 306 prof ha under året blifvit undersökta. Högsta fetthalt har varit 7,8 % och lägsta 1,53 %. Medeltal fett af alla verkställda analyser har varit 3,374 %. Medeltalet fett af analyserna för hvarje månad har varit: för Januari 3,53 %, Februari 3,46, Mars 3,62 %, April 3,26 %, Maj 3,86 %, Juni 3,44 %, Juli 3,03 %, Augusti 3,38 %, September 3,18 %, Oktober 3,33 %, November 3,17 %, December 3,23 %.

228 prof ha hållit 3 % fett och deröfver.
78 " " " under 3 %.

8 prof ha hållit 5 % fett och deröfver
10 " " " 4,5 — 4,99 % fett
37 " " " 4 — 4,49 " "
68 " " " 3,5 — 3,99 " "
105 " " " 3 — 3,49 " "
62 " " " 2,5 — 2,99 " "
16 " " " under 2,5 " "

1 prof 1,53 % fett
1 " 1,63 " "
1 " 1,80 " "
1 " 2,0 " "
3 " 2,30 " "
1 " 2,37 " "
8 " 2,40 " "

Att flera af dessa prof visat en så ovanligt låg fetthalt, torde ha berott derpå, att vissa prof blifvit hemtade först senare på dagen, hvarvid en del af fettets afskiljts genom s. k. sjelfskumning. Köparne af den från kärnen först upphemtade mjölken ha erhållit mest af gräddan. Måhända hafva dessa prof utgjorts af morgonmjölk, som alltid visar en lägre fetthalt, än middags- och aftonmjölken.

C. L. BLOMGREN.

Tab. 5. Summarisk öfversigt öfver å byrån undersökta födoämnen.

Månad	Varan		Varans beskaffenhet			Varan anhållen							Varan till människoföda		
	Privilligt afemnad till besigtning å byrån	Anhållen af helsepolisens	Spukt	Skämndt	Speldödt	Å torg	I spisningslokal	I slakteri	I upplagsmagasin	I korffabrik	I handelslokal	Å jernvägsstation	Å fartyg	Njutbar	Ornutbar
Januari . . .	66	161	177	44	6	36	—	75	38	3	5	1	3	64	163
Februari . . .	62	154	188	23	5	31	—	88	18	5	5	5	2	57	159
Mars	120	174	273	15	6	58	—	88	14	5	1	5	3	125	169
April	94	170	246	15	3	52	—	89	8	2	3	4	12	95	169
Maj	203	255	433	15	10	48	—	175	8	6	4	4	10	204	254
Juni	137	190	296	26	5	34	—	125	20	3	4	1	3	131	196
Juli	115	208	276	42	5	63	—	103	38	1	1	—	2	108	215
Augusti	121	221	296	43	3	61	—	103	44	7	—	1	5	113	229
September . . .	75	143	188	27	3	65	—	40	26	3	1	2	6	78	140
Oktober	93	151	194	38	12	50	—	58	33	6	3	—	1	71	173
November . . .	93	157	217	27	6	55	—	70	23	4	4	1	—	84	166
December . . .	56	141	167	22	8	54	—	51	21	7	1	2	1	52	145
Summa	1,235	2,125	2,951	337	72	607	—	1,065	291	52	32	26	52	1,182	2,178

Tab. 6. Uppgift å födoämnen, som å byrån varit frivilligt aflemnade till undersökning.

Varans art	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa	Varuegarens hemvist		Varans beskaffenhet			Varan till menniskoföda		Anmärkingar
														Göteborg	Landsorten	Sjukt	Skändt	Sjelfödt	Njutbar	Onjutbar	
Kött af storboskap	24	18	25	28	33	34	35	24	26	21	15	11	294	5	289	292	1	1	252	42	Hela.
„ „ kalf . . .	—	1	1	3	6	1	5	2	—	1	1	—	21	—	21	20	—	1	17	4	Hela.
„ „ får . . .	1	—	2	—	1	2	—	1	—	1	—	—	8	—	8	8	—	—	5	3	Hela.
„ „ svin . . .	32	30	75	42	135	73	47	78	38	59	60	30	699	374	235	667	2	30	624	75	{ 698 hela. 1 trikinös amerikansk fläksida.
„ „ spädgris . .	2	4	4	8	15	18	16	9	2	2	9	1	90	—	90	90	—	—	85	5	Hela.
„ „ häst . . .	3	3	6	4	5	2	3	3	3	5	4	8	49	6	43	26	—	23	24	25	Hela.
„ „ elg . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	3	—	3	3	—	—	3	—	Hela.
Inelfvor	4	6	7	8	8	7	8	4	3	4	4	6	69	27	42	69	—	—	—	69	{ 8 par nötkreaturs- o. 22 par svinlungor, 18 svin- o. 19 nötkreaturslefrar, 1 kohjerta o. 1 kojulver. 114 stycken.
Ägg	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2	2	—	—	2	—	—	2	
Summa	66	62	120	94	203	137	115	121	75	93	93	56	1,235	414	821	1,175	5	55	1,010	225	

Tab. 7. Uppgift å af Göteborgs helsopolis anhållne födoämnen.

Varans art	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa	Varuegarens hemvist		Varans beskaffenhet		Varan anhållen						Varan till människoföda		Anmärkingar.	
														Göteborg	Landsorten	Slakt	Skänkt	Sjelffödt	Å torg	I slagteri	I upplagsmagasin	I korffabrik	I handelslokal	Å jernvägsstation	Å fartyg		Njutbar
Kött af storboskap	12	11	21	21	25	15	11	13	17	8	8	13	175	24	151	169	6	98	18	3	1	2	17	36	158	17	{ 171 hela 4 partier (skända.) Hela, hvaraf 16 ofödda. Hela. { 1 helo. 1 parti (skämdt.) 2 st. o. 3 små part. saltadt fläsk.
„ „ kalf	2	1	3	7	11	5	2	3	3	—	—	2	39	16	23	18	5	16	12	16	1	—	—	10	10	29	
„ „ får	1	—	1	5	—	1	—	—	—	—	—	—	8	—	8	8	—	—	5	—	—	—	1	2	3	5	
„ „ häst	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2	1	1	1	1	—	—	—	—	1	—	1	1	1	
„ „ svin	—	—	—	—	1	1	—	2	—	1	—	—	5	5	—	—	5	—	—	—	3	1	1	—	—	5	
Inelfvor	102	119	134	126	209	148	155	162	96	105	123	104	1583	1045	538	1580	3	488	1031	3	50	—	8	3	—	1583	{ 1 tunna an- jovis 1 parti sill. Kyckling.
Ägg	44	23	14	10	7	18	39	41	27	37	26	22	308	305	3	—	308	—	4	—	277	—	27	—	—	308	
Fisk	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	2	
Tamfögel	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	
Ost	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
Bröd	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	
Summa	161	154	174	170	255	190	208	221	143	151	157	141	2125	1401	724	1776	332	17	607	1065	291	52	32	26	52	172	1953

Tab. 8. Uppgift å af helsopolisen undersökta fall

Månad	A torg												Å jernvägarnes		
	Kungstorget			Masthuggs- torget			Stigbergs- torget			Kusttorget			Statens banas		
	Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får
Januari . .	1,092	1,203	507	1	30	1	2	10	1	12	30	10	56	114	40
Februari . .	1,153	919	628	3	22	1	—	12	—	8	14	7	65	96	44
Mars . . .	1,382	1,805	621	1	40	—	—	24	—	13	53	4	57	120	49
April . . .	1,054	1,744	512	3	101	3	—	23	1	8	38	17	51	159	70
Maj	965	1,867	635	4	61	1	—	25	1	7	29	—	55	201	77
Juni	872	1,920	1,597	—	49	1	—	21	—	5	25	—	61	116	74
Juli	1,040	1,536	4,578	2	40	16	1	17	1	6	24	3	69	86	71
Augusti . .	1,264	1,434	5,745	6	34	53	1	7	13	12	19	32	69	65	56
September .	1,393	869	6,249	12	19	60	2	3	12	21	8	34	47	56	74
Oktober . .	1,955	926	4,145	21	40	126	8	17	46	29	16	60	17	87	124
November .	2,386	1,420	2,063	67	53	120	11	12	41	43	19	57	72	120	134
December .	1,956	1,263	1,129	45	43	12	6	8	8	29	23	20	48	113	81
Summa	16,512	16,906	28,409	165	532	394	31	179	124	193	298	244	667	1,333	894

nötkreaturskött samt får- och kalfkroppar.

godsmagasiner			Å fartyg läggande till vid									I stadens slagthus			Summa		
Bergslags- gernas			Hallandsbans- nans			Skeppsbron			Lilla Bommen								
Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får	Storboskap	Kalf	Får
34	60	25	18	26	15	15	63	76	35	100	71	61	14	3	1,326	1,650	749
53	106	56	29	38	30	11	99	55	7	19	15	65	21	—	1,394	1,346	836
59	196	80	29	147	35	21	215	72	3	65	18	67	19	11	1,632	2,684	880
31	81	48	15	71	16	26	220	61	18	376	87	77	20	3	1,283	2,833	818
13	93	34	6	45	6	19	156	69	36	389	141	71	32	5	1,176	2,898	969
25	101	52	1	30	30	2	57	72	23	241	138	73	34	1	1,062	2,594	1,965
24	62	79	2	33	106	7	30	180	29	167	154	58	22	6	1,238	2,017	5,194
14	45	64	9	25	244	7	17	179	29	97	202	52	35	3	1,463	1,778	6,591
17	42	68	7	12	345	24	7	210	35	57	188	82	18	12	1,640	1,091	7,252
18	54	76	14	11	220	30	24	403	37	90	336	68	20	5	2,197	1,285	5,541
19	62	57	15	31	45	22	48	276	36	94	224	62	13	11	2,733	1,872	3,028
31	70	38	16	33	26	19	49	156	31	99	143	57	12	3	2,238	1,713	1,616
338	972	677	161	502	1,118	203	985	1,809	319	1,794	1,717	793	260	53	19,382	23,761	35,439

Tabell 9. Uppgift på undersökt fläsk.

Månad	Besigtigadt fläsk					Trikinhaltigt fläsk				Dyrtaligt svenskt fläsk
	Svenskt			Prån annan utländsk ort	Ameri- kanskt	Svenskt			Ameri- kanskt	
	Hela	Halva	Stycken			Stycken	Hela	Halva		
Januari	2,854	173	4,038	—	1	—	—	—	—	—
Februari	2,580	117	2,894	—	25	—	—	—	—	—
Mars	2,823	132	2,458	—	—	2	—	—	—	—
April	2,423	95	2,973	—	19	2	—	—	—	1
Maj	1,790	65	4,285	—	2	1	—	—	—	—
Juni	649	30	3,127	—	—	1	—	—	—	—
Juli	465	4	2,760	26	—	—	—	—	1	1
Augusti	742	12	2,973	3	—	4	—	—	—	4
September	1,274	16	2,601	11	—	1	—	—	—	—
Oktober	2,810	81	5,970	—	—	2	—	—	—	4
November	4,027	318	3,866	—	19	2	—	—	—	—
December	3,329	307	4,238	—	37	—	—	—	—	—
Summa	25,766	1,350	42,183	40	103	15	—	—	1	10

Tab. 10. Bagerierna vid slutet af år 1889.

Lokalernas läge	Bakning af				Lokalen belägen		Bostad		Lokalen					
	Antal	Husbröd	Både hus- o. thebröd		I källarvåning	Öfvan jord	I bageriet	Utom bageriet	Sammanhänger med bageriet	Rymlig	Liten	Snygg	Af medelmätigt snygghet	Osnygg
			Thebröd	Husbröd										
Nordstaden	15	5	6	4	1	14	—	5	10	12	3	14	1	—
Sydstaden	26	6	14	6	2	24	—	11	15	14	12	23	3	—
Olskroken, Redbergslid, Stampen och Hultmans holme	15	14	—	1	—	15	—	11	4	12	3	15	—	—
13:de och 14:de rotarne	5	—	3	2	5	—	—	1	4	4	1	5	—	—
15:de roten	3	1	2	—	2	1	—	1	2	2	1	3	—	—
12 rotens 2 afd., V. Brandtdala och Gibraltar	5	3	2	—	4	1	—	3	2	2	3	5	—	—
Östra och Nya Haga	19	10	5	4	5	14	—	11	8	13	6	18	1	—
Vestra Haga	10	4	4	2	—	10	—	5	5	7	3	9	1	—
Annedal	28	17	8	3	15	13	—	12	16	18	10	24	4	—
Landala	8	6	2	—	4	4	—	6	2	3	5	6	2	—
Masthugget	7	2	2	3	3	4	—	3	4	5	2	5	2	—
Majornas 1:ste rote	15	9	2	4	—	15	—	7	8	7	8	5	10	—
„ 2:dre „	4	2	—	2	1	3	—	2	2	3	1	4	—	—
„ 3:dje „	16	10	4	2	6	10	—	9	7	8	8	4	12	—
„ 4:de „	6	2	4	—	1	5	—	2	4	5	1	4	2	—
„ 5:te „	8	4	2	2	2	6	—	4	4	6	2	4	4	—
„ 6:te „	6	4	2	—	1	5	—	3	3	6	—	5	1	—
Summa	196	99	62	35	52	144	—	96	100	127	69	153	43	—

Tab. 11. Lokaler för försäljning af mjölk och grädde vid slutet af år 1889.

Lokalernas läge	Lokalen belägen		Bostad			Lokalens beskaffenhet					Försäljning af			
	Antal	Ofvan jord	I källarevåning	I lokalen	Sammanhängande med lokalen	Utom lokalen	Rymlig	Liten	Snygg	Af medelmätigt snygghet	Osnugg	Grädde	Oskummad mjölk	Skummjök
Nordstaden	28	24	4	2	14	12	18	10	26	2	--	27	20	27
Sydstaden	37	22	15	--	18	19	15	22	29	8	--	36	17	31
Olskroken, Redbergslid, Stampen och Hultmans holme . .	37	36	1	--	32	5	21	16	37	--	--	36	2	35
13:de och 14:de rotarne	38	7	31	--	18	20	28	10	36	2	--	36	21	34
15:de roten	11	4	7	--	4	7	11	--	11	--	--	11	7	11
12 rotens 2 afd.	5	4	1	--	2	3	3	2	4	1	--	5	--	5
Landala	31	20	11	--	20	11	18	13	29	2	--	30	2	31
Östra och Nya Haga	44	33	11	--	34	10	30	14	44	--	--	42	14	44
Vestra Haga	24	14	10	--	16	8	12	12	13	11	--	24	3	24
Pustervik	2	--	2	--	2	--	2	--	2	--	--	2	2	2
Annedal	41	26	15	--	23	18	26	15	25	16	--	40	9	41
Masthugget	5	1	4	--	2	3	5	--	5	--	--	3	4	4
Majornas 1:ste rote	18	17	1	--	13	5	7	11	7	11	--	15	1	16
„ 2:dre „	9	8	1	--	5	4	6	3	6	3	--	8	1	9
„ 3:dje „	25	21	4	--	16	9	15	10	7	18	--	21	1	24
„ 4:de „	7	6	1	--	5	2	6	1	5	2	--	7	1	7
„ 5:te „	21	11	10	--	10	11	16	5	15	6	--	20	--	21
„ 6:te „	15	13	2	--	8	7	12	3	12	3	--	15	--	15
Summa	398	267	131		2242	154	251	147	313	85	--	378	105	381

g) **Kemiska analyser.**

Till stadskemist för tiden till den 1 Oktober 1891 har af Helsevårdsnämnden antagits hittills varande stadskemisten d:r J. E. Alén.

På förekommen anledning hafva följande i härvarande handel förekommande ämnen undersökts på förfalskningar: ister (s. k. smult), saffran, mald senap, samt brändt och mallet kaffe. Dessutom har s. k. sockerkulör undersökts på arsenik. Smult från Amerika visade sig innehålla bomullsfröolja och vatten i icke ringa mängd, de flesta saffrans- och senapsprofven voro förfalskade, likaså ett af kaffeprofven. Helsingborgspolisens fäst försäljarens uppmärksamhet på tillvaron af dessa förfalskningar och framhållit det ansvar, som drabbar den försäljare, som säljer mängdt för omängdt. I öfrigt hänvisas till stadskemistens berättelse.

Stadskemistens årsberättelse
med tab. 12—16.

Under året hafva följande 2,301 föremål inlemnats till laboratoriet för undersökning:

Tab. 12.

	Antal prof		Antal prof
Kött	15	Sprit	1
Rågmjöl	1	Saffran	11
Hvetemjöl	1	Senap	10
Hafremjöl	1	Kaffe	13
Keksmjöl	1	Kaffesurrogat	3
Ost	2	Te	4
Smör	3	Bärsaft	3
Ister	13	Dricksvatten	15
Sirap	3	Ångpannevatten	11
Stärkelsesocker	1	Järnvatten	3
Komjolk, oskummad	640	Andra mineralvatten	25
” skummad	39	Is	2
Kvinnomjolk	2	Silfver	1
Grädde	2	Förgyllning	2
Öl	4	Tenn	1
Iskallardricka	1	Tennkapslar	1
Punsch	6	Förtening	2
Vin	14	Zink	2

	Antal prof		Antal prof
Järn	11	Ricinolja	1
Ferrokrom	4	Hvalolja	3
Koksalt	1	Spermacetiolja	1
Pottaska	4	Fiskolja	1
Soda	1	Maskinolja	8
Glaubersalt	8	Mineralolja	3
Amoniak	2	Stenkolsolja	2
Kolsyrad amoniak	2	"Becktonsolja"	1
Salmiak	1	Fotogen	44
Blyhvitt	1	Lysolja, andra slag	2
Mönja	4	Bryggeriharts	1
Cinnober	1	Harts, annat slag	1
Schweinfurtergrönt	1	Guldmalm	2
"Sundhetssalt"	2	Kopparmalm	1
Lutpulver	2	Zinkmalm	1
Slagg	4	Magnetkis	1
Svafvelsyra	2	Brunsten	2
Ättika och ättiksprit	21	Malm, andra slag	3
Prässjäst	2	Fältspat	1
Sockerkulör	10	Kalksten	3
Bläck	2	Bränd kalk	8
Lim	1	Dolomit	1
Trämassa	95	Asbest	1
Pergamentpapper	1	Eldfast lera	1
Bensvärta	1	Sand	4
Grafitdegel	1	Hö	1
Morfinhydroklorat	1	Rapskaka	1
Kollodium	1	Linfrökaka	3
Dynamit	3	Risfodermjöl	1
Lysgas	1	Hvetekli	3
Gasvatten	1	Majs	1
Talg	17	Drank	2
Oleomargarin	1	Superfosfat	3
Stearin	1	Råfosfat	3
Bomullsfröoljestearin	1	Tomasfosfat	1
Ullfett	1	Svafvelsyrad kalimagnesia	1
Maskinfett	1	Sillguano	2
Bomolja	39	Sillkompost	1
Rofolja	2	Torfströ	1
Jordnötolja	1	Torfnull	5

	Antal prof		Antal prof
Torf	1	"Bländhvitt"	1
Märgel	1	"Purimachos"	1
Garn (färg)	6	Takstrykningsmedel	3
Garn (blekning)	1	Härmedel	2
Bindgarn (klister)	2	Tandtinktur	1
Väfnad (trädämnets ur- sprung)	1	Cigarettmunstycken	1
Präsänning	2	Galvaniska element	2
Arsenikprof	2	Dy från sjöbottnar	2
"Blåträdsextrakt"	1020	Explosiv bomb (?)	1
Katrinplommonextrakt	1	Urin	10
		Summa prof	2301

Bland dessa prof hafva en del af mig för undersökning inköpts. Dessutom hafva några prof blifvit undersökta, hvilka här ofvan icke upptagits, emedan särskildt anhållits, att undersökningen icke på något sätt omnämndes.

Det är vanligt, att icke några uppgifter om garantier med afseende på varors beskaffenhet lemnas. Jag är dock i tillfälle att om en del af ofvannämnda undersökningar meddela några närmare uppgifter:

Hafremjålet var blandadt med rågkli m. m.

Ett prof af skummjölksost, levererad till en offentlig inrättning härstädes, och hvilken fetthalt enligt kunglig förordning skall vara minst 6,6 %, höll endast 2,52 % fett.

Bland de tretton isterproffen, hvaraf fem inköpts genom hälsovårdsnämndens försorg, innehöllo seks jämte ister *bomullsfröolja*. I ett prof kunde bomullsfröoljemängden uppskattas till omkring 40 %, i ett annat, som dessutom höll 16 % vatten, till omkring 10 %.

Bland de 640 profven å oskummad mjölk hafva 138 (= 22 %) hållit en fetthalt understigande 3 %. Från Göteborgs mjölkförsäljningsaktiebolags mjölkmagasin Carl-Gustafsgatan 13 har hvarje söckendag för undersökning hemtats ett prof af vanlig oskummad mjölk. Dessa 306 prof hafva i medeltal hållit 3,374 % fett. Vid slutet af året började samma bolag tillhandahålla allmänheten s. k. barnmjölk, som säljes på plomberade flaskor. 84 prof af sådan barnmjölk undersöktes, och de gäfvö i medeltal 4,148 % fett.

Några prof af oskummad mjölk hafva varit förfalskade. Det har förekommit prof med så låga fetthalter som 1,1, 1,2, 1,4 och 1,5 %.

Fetthalten hos skummjölksprofven har växlat mellan 0,17 och 1,84 $\%$. Ett prof af skummjolk höll 0,28 $\%$ fett och 1,028 egentlig vikt vid $+ 15^{\circ}$ C. och visade sig derigenom vara förfalskad genom vattentillsats.

Ett vinprof innehöll svafvelsyrlighet i beaktansvärd mängd.

Af de älfva saffranprofven, hvaraf tio inköpts på uppdrag af hälsovårdsnämnden, utgjordes fem nästan uteslutande af färgade kantblommor af ringblomman (*Calendula officinalis*), och två prof voro förfalskade med tungspat.

Samtliga senapsprofven voro inköpta enligt hälsovårdsnämndens uppdrag. Sju bland de tio profven, som utgjordes af torr, pulverformig senap, voro blandade med mjöl.

Tio prof brändt och malet kaffe hafva inköpts äfvenledes på uppdrag af hälsovårdsnämnden. Bland dessa befanns ett vara förfalskad med ett surrogat.

Cinnobern var förfalskad med billigare färg.

Schweinfurtergrönt var förfalskad med tungspat.

Af sockerkulörprofven, hvilka genom sundhetspolisen anskaffats från bryggerier härstädes, innehöllo några tydliga spår af arsenik. Arsenikhalten dock så ringa, att den antagligen är ofarlig.

En del trämasseprof hafva varit underhålliga genom för stor fuktighetsmängd.

Ullfettet, afsedt för såpberedning, var dertill oanvändbart såsom innehållande icke försåpbara beståndsdelar.

Af bomoljeprofven voro tre förfalskade med den billigare bomullsfröoljan. Syrehalten har hos bomoljeprofven växlat mellan 2 och 22 $\%$.

Ett prof maskinolja höll icke mindre än 16 $\%$ vatten.

En s. k. dolomit höll endast 1 $\%$ talk.

Risfodermjölet var af mycket dålig beskaffenhet; det höll endast 4,8 $\%$ protein och 2,6 $\%$ fett. Vanligt risfodermjöl plägar hålla dubbelt så mycket protein och fyra gånger så mycket fett.

Två superfosfatprof voro underhålliga.

Tomasfosfatet och den svafvelsyrade kali-magnesian voro likaledes underhålliga.

Bland de 1,020 arsenikprofven hafva 118 (= 12 $\%$) visat sig vara arsenikhaltiga, d. v. s. gifvit ogenomskinliga arsenikspeglar (enligt Fresenii-Babos metod). Några af dessa prof hafva varit af den beskaffenhet, att de icke kunnat hänföras under arsenikstadgan. Många prof hafva för öfrigt gif-

vit genomskinliga arsenikspegel, i hvilket fall de icke kunnat förklaras i handeln förbjudna. — Som bilagor medfölja 4 utförliga redogörelser för ofvannämnda för hälsovårdsnämnden utförda undersökningar af ister, saffran, senap och kaffe.

J. E. ALEN.

Tab. 13. *Undersökning af 5 prof ister.*

Nummer	Pris i ören för 250 g.	Profven benämnda	Vatten i %	Mineralämnen i %	Bomullsfröolja ¹⁾	Jodkal ²⁾	Halt af bomullsfröolja i % ³⁾	Temperaturstegring med svafvelsyra ⁴⁾
1	38	1:ma skirad ister, <i>svensk</i>	0,052	0,008	ej närvarande	56,6	0	+ 40° — + 55° C.
2	40	1:ma skirad ister, <i>svensk</i>	0	0,021	ej närvarande	58,4	0	—
3	30	1:ma skirad ister, <i>amerik.</i>	0,020	0,016	närvarande	77,4	38,7	+ 40° — + 65° C.
4	35	1:ma skirad ister, <i>svensk</i>	0,085	0,005	ej närvarande	58,9	0	—
5	—	1:ma skirad ister, <i>amerik.</i>	16,42	0,050	närvar.	64,8	10,7	—

Profven nr 1, 3, 4 och 5 hade en rent hvit eller svagt gulaktig färg; nr 2 hade en oren, ljust gulgråaktig färg.

De svenska profven nr 1, 2 och 4 synas innehålla rent eller nästan rent svinfett. Det amerikanska profvet nr 3 håller utom svinfett en betydlig mängd bomullsfröolja; och nr 5 håller jämte svinfett en mindre mängd bomullsfröolja och en ganska stor myckenhet vatten.

¹⁾ Enligt Stocks metod.

²⁾ " Hübl och Jones.

³⁾ " Jones' formel; $100 \left\{ \frac{\text{absorberad jod} - 60}{45} \right\} = \% \text{ bomullsfröolja,}$

⁴⁾ " Maumené och Ambühl.

Tab. 14. Undersökning af 10 prof saffran.

N:r	Profvet inköpt	Pris pr 1 gr. ¹⁾	Profvet visade följande förhållanden:	Saffran således:
1	Apotek	20 öre	Innehöll utom saffran (= märken af <i>Crocus sativus</i>) gula stift och ståndare (?); de senare förekommo dock ej i någon större mängd. ²⁾	Ganska ren.
2	"	25 öre	= prof 1.	Ganska ren.
3	Specerihandel	20 öre	Innehöll utom märken af <i>Crocus sativus</i> stift och ståndare (?) dock ej i större myckenhet; därjämte förekom litet af ett <i>brungult pulver</i> , som under mikroskopet syntes vara af organiskt ursprung; bland detta pulver förekom äfven ett djur (dödt), sannolikt tillhörande släktet <i>Acarus</i> .	Tämligen ren,
4	"	15 öre	Innehöll jämte obetydligt saffran hufvudsakligen färgade kantblommor af <i>Calendula officinalis</i> .	Mycket förfalskad.
5	"	17 öre	Innehöll jämte något saffran mycket <i>Calendula-blommor</i> , färgade.	Mycket förfalskad.
6	"	15 öre	Innehöll jämte obetydligt saffran hufvudsakligen färgade <i>Calendula-blommor</i> .	Mycket förfalskad.
7	"	—	Innehöll färgade <i>Calendula-blommor</i> , saffran högst obetydligt.	Nästan ingen.
8	"	11 öre	= prof 7.	Nästan ingen.
9	"	18 öre	Innehöll ganska ren saffran, men dennas tyngd har väsentligt förökats genom neddoppning i ett klubbande ämne och där- efter i <i>tungspatpulver</i> .	Mycket förfalskad.
10	"	7 öre	= prof 9.	Mycket förfalskad.

Partipriserna äro ungefär följande:

Prima Gatinais' saffran	per kilo	140 kronor.
Ren österrisk "	" "	antagligen dyrare.
Calendula-blommor, <i>ofärgade</i>	" "	3 kronor 50 öre.
Tungspat	" "	40 öre.

¹⁾ Beräknadt efter vigten af det inköpta profvet; saffran vägas i allmänhet icke vid köp af små mängder.

²⁾ Denna saffran enligt uppgift från Gatinais (Frankrike); Pharmacopœa Suecica förorda denna saffran; den bästa, *renaste* och dyraste skall eljest erhållas från Österrike (Hanausek).

Tab. 15. *Undersökning af 10 prof senap.*

N:r	Profvet inköpt i	Pris i öre pr 100 g.	Mineraläm- nen i %	Mikroskopisk granskning
1	Apotek	50	5,74	Ren.
2	"	50	4,42	Ren.
3	Specerihandel	35	5,08	Ren.
4	"	20	5,06	Höll stärkelse
5	"	30	3,38	Höll stärkelse
6	"	25	3,94	Höll stärkelse
7	"	25	3,70	Höll stärkelse
8	"	25	4,16	Höll stärkelse
9	"	20	3,16	Höll stärkelse
10	"	20	4,74	Höll stärkelse

} i väsentlig
mängd.

Mineralhalten företer intet vidare anmärkningsvärdt. Fler-
talet stärkelse- (mjöl-) haltiga prof visa, såsom naturligt är, en
lägre halt af mineralämnen än de rena profven.

Vid den mikroskopiska granskningen togs egentligen blott
hänsyn till stärkelsehalt, såsom varande det allmännast bruk-
liga förfalskningsmaterialet. En del andra förfalskningar med
frön af vissa Sinapis- (Brassica-)arter kunna vara mycket svåra
att säkert bestämma.

Alla profven utgjordes af gul senap utom n:r 1, som var
svart senap.

Tab. 16. *Undersökning af 10 prof brändt och malet kaffe.*

Nummer	Vattenlös- liga äm- nen i %	Vatten i %	Mikroskopisk gransk- ning	Finmalet	Färg	Pris pr 1/4 k. i ören	Anmärkingar
1	27,7	—	något misstänkt	ganska fint	ljult	120	
2	27,0	—	icke	täml. groft	"	60	
3	28,1	—	"	"	"	63	
4	28,5	—	"	fint	"	70	
5	27,1	—	"	groft	"	70	Vid köp. erh. 150 g. i st. f. beg. 250 g.
6	25,2	—	"	groft	"	60	
7	24,5	—	"	täml. groft	"	66	
8	46,2	8,60	{ innehöll jämte kaffe sur- rogat	groft	mörkt	69	
9	24,1	—	icke misstänkt	"	ljult	65	
10	23,5	3,26	"	"	{ något mörkt	50	Vid köp. erh. 210 g. i st. f. beg. 250 g.

Således blott ett prof förfalskadt. Två prof oriktigt vägda.

3. Sjukvården.

Sjukvården i staden besörjdes vid årets slut af 44 läkare, 10 hafva tillkommit och 1 afgått under sistförflutna år.

För nattbud hafva utbetalats 1,360 kr.; de något ökade utgifterna för nattbud härleda sig till stor del från de många häftiga diarréfall, som inträffade under den sista sommaren. För nattbud betalades ur stadskassan.

1885.....	940 kr.
86.....	1,200 „
87.....	710 „
88.....	1,090 „
89.....	1,360 „

Fattigvårdstyrelsen har för medicin åt fattiga sjuka i distrikten under år 1889 utbetalat 13,416 kr.

Vid slutet af år 1889 praktiserade härstädes 64 barnmorskor, afgångna under året ingen, tillkomna sex. För förlossning af medellös barnaföderska har fattigvårdstyrelsen till barnmorskor utbetalt 146 kr. Barnmorskorna hafva å Helsevårdsnämndens räkning uttagit karbolsyra för 47 kr.

Tandläkarnes antal 11. Fältskärer finnas här 4, två nykomna under året. Stadsfältskären har kostnadsfritt behandlat det antal personer, som tab. 17 utvisar.

Å Sahlgrenska sjukhusett kirurgiska poliklinik aflades enligt meddelande af doktor A. Lindh under 1889 19,305 sjukbesök och utfördes 960 operationer. Under 1888 hade 17,391 sjukbesök gjorts. Angående ögonpoliklinikens verksamhet redogör doktor K. A. Walter sålunda:

På ögonpolikliniken vid Vallgatan 10 hafva under 1889 vårdats:

Nyinskrifne under året 2,204 patienter.

Dagliga antalet besök i medeltal 110, motsvarande med 300 arbetsdagar 33,000 besök.

Af nyinskrifne faller största antalet på den <i>scrofulösa ögoninflammationen</i>	814 fall
Dernäst komma i ordning: bindhinneinflammation.....	456 „
Hornhinneinflammation beroende på främmande kroppar	145 „
Öfriga yttre skador.....	125 „
Refraktionsfel	115 „
Inflammation af tårsäcken samt förträngning af tårvägarne	93 „

Tab. 17. Af stadsfältskären behandlede personer.

	Summa	Januari		Februari		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Augusti		September		Oktober		November		December		
	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar	Antal behandlade	Antal behandlingsar
Friska sår	219	775	18	67	21	72	15	63	20	59	17	80	19	61	14	58	19	71	24	65	11	60	18	71	23	48
Gamla sår	49	128	5	11	8	17	3	20	7	9	2	1	3	15	3	10	5	9	2	9	5	13	3	8	3	6
Bulnader samt fingerværk	54	147	3	13	5	16	7	12	8	19	4	13	5	9	5	11	4	12	1	9	8	17	2	9	2	7
Fracturer, luxationer, vrickningar	26	66	4	9	2	5	—	2	3	7	2	7	1	4	3	3	3	8	—	—	2	5	4	10	2	6
Utdragna tænder, tandværk	660	—	52	—	60	—	64	—	71	—	49	—	47	—	56	—	63	—	51	—	47	—	57	—	43	—
Åderlætning og koppning	37	—	4	—	2	—	5	—	4	—	1	—	3	—	6	—	3	—	2	—	—	2	—	5	—	—
På kallelse meddelat behandling: i medelløsas hem og å polis- vaktkontor	42	107	7	7	4	14	2	8	5	9	2	5	4	12	—	—	3	8	5	16	2	7	3	11	5	10
Summa behandlede	1,087	—	93	102	96	118	77	82	87	100	85	75	89	83	—	—	108	99	102	109	83	77	—	—	—	—
„ behandlingar	1,223	—	107	124	105	103	106	101	82	82	108	99	102	109	77	—	—	108	99	102	109	77	—	—	—	—

C. L. STOLZE.

Inflammation af hornhinnan.....	83 fall.
Starr	51 „
Episclerit	16 „
Skelögdhet och förlamning	14 „
Ögonblennorrhoe	11 „
Nybildningar	7 „
Sjukdomar i ögats inre delar, iris, choroidea, retina etc. tillsammans	155 „
Sjukdomar i ögonlocken och ögats omgifningar	102 „

K. A. WALTER.

Barnsjukhusets poliklinik har under året enligt meddelande af doktor E. S. Kjellgren besökts af åtminstone 12,000 sjuka barn. För doktor Wolffs poliklinik för magsjukdomar redogöres här nedan:

Polikliniken har hållits öppen hvarje helgfri Tisdag och Fredag kl. $\frac{1}{2}$ 6— $\frac{1}{2}$ 7 e. m.

Antalet besök har varit ca 650.

Antalet nya fall 408.

Under 5 veckor af Augusti och September månader har polikliniken hållits stängd på grund af undertecknads utrikes studieresa. Patientantalet vid hvarje mottagningsstimme kan i medeltal uppskattas till 9 eller 10.

Under detta poliklinikens andra arbetsår har dess egenkap af sjukvårdsinrättning för *medellöse* mera framhållits för allmänheten, hvarför ock personer, som absolut icke kunnat räknas till denna kategori, afvisats från den samma.

De sjukdomar, som förekommit, ha varit följande:

Anämisk dyspepsi.....	52 fall.	Tumör i matstrupe, ma-	
Nervös	56 „	ge eller tarm	17 fall.
Ftisisk	19 „	Kardialgi	16 „
Rakitisk	8 „	Kolik (colica flatulenta)	3 „
Hjertfels-	6 „	Förstoppning	24 „
Njurstens-	2 „	Diarré	44 „
Graviditets-	1 „	Colitis	4 „
Akut gastrit (magkatarr)	3 „	Perityphlitis	8 „
Kronisk „	33 „	Hämorrhoider	7 „
Sur dyspepsi (hyperacidi-		Lefverlidande	4 „
ditet eller hypersekre-		Intestinalmaskar	7 „
tion)	28 „	Bräck	1 „
Magsår	39 „	Diverse rubbningar från	
Atoni af magsäcken ...	7 „	digestionskanalen (sto-	
Magdilataation.....	2 „	matitis, angina etc.)... ..	17 „

LUDVIG WOLFF.

Summa 408 fall.

För tandpoliklinikens verksamhet redogör tandläkaren V. Bensow sålunda:

Polikliniken har varit öppen för medellösa under samma tider, som föregående år, men flyttades af mig den 1:sta April till Göteborgs tandläkare-institutets lokal Magasinsgatan 7. Genom denna flyttning och samarbete med institutet ha vunnits stora fördelar, derigenom att en del saker, som ej kunnat medhinnas af mig, då jag arbetade ensam, nu åstadkommits genom assistens af institutets studerande. Så hafva nu t. ex. gjorts mera complicerade tandregleringar, en obturator åt en af syfilis lidande 12 års gosse, en stor mängd plomberingar m. m.

Polikliniken samt dermed förenade mottagningar hafva besökts af 1,710 personer.

De besökandes ålder och kön hafva varit:

Gossar under 6 år	23
Flickor „ 6 ;, ...	27
Gossar 6—15 år.....	193
Flickor 6—15 „.....	174
Män.....	428
Kvinnor	865

Summa 1,710

Den yngste var en gosse 2 år 2 mån. gammal, den äldsta en kvinna 73 år.

Af dessa hafva 1,558 tillhört stadens församlingar, samt 152 varit från andra orter, nämligen:

från Domkyrko församling	504
„ Haga „	457
„ Christinae „	211
„ Masthuggets „	197
„ Karl Johans „	86
„ S:t Pauli „	102
„ Garnisons „	1
„ Församl. utom staden	152

Summa 1,710

Följande sjukdomar hafva förekommit:

Caries dentis	121
Pulpitis	847
Periodontitis	285
Pulp-periodontitis	22
Hypertrophia pulpæ	4
Dens aut rad. vacillans	21

Dens aut rad. incisens	17
Necrosis dentis	27
Dens duplex	81
Dislocatio dentis	30
Dens supernumeralis	4
Erosio	2
Fractura cor. dent.	7
Tart. dentium	7
Abscessus alveol.	143
" palat. dur.	7
" gingivæ	4
Fistula ging.	16
" buccalis	3
" mentalis	1
Periostitis alveol.	8
Necrosis "	3
Pyorrhoea "	1
Stomatitis catarrhalis	2
" aphthosa	1
" ulcerosa	1
Caro luxurians	1
Cysta alveolaris	1
Ostitis	1
Empyema antr. High.	1
Sarcoma	1
Epulis	1
Abscessus gland. submax.	1
Ranula	1
Foetor oris	1
Syphilis	2
Hæmorrhag. post extract.	2
Nihil	15

Hvarföretan åt en del patienter artificiella tänder insatts
af Göteborgs tandläkare-institut.

VICTOR BENSOW.

Följande tabell lemnar en öfversigt öfver **sjukhusens** verksamhet under året:

	Sängantal	vårdade		underhålls- dagar	kostnad pr pat. och dag	
		alla	betalande		för allt	för mat- hållning
Sahlgrenska sjukhuset . . .	221	2172	811	56,577	2,05	0,63
Majornas sjukhus	25	283	69	7,874	1,23	0,43
Epidemisjukhuset	110	312	9	7,281	3,56	0,59
Barnsjukhuset	40	237	—	12,973	1,23	—

Å nya fattigvårdsinrättningens sjukafdelning hafva vårdats 625 personer, nyintagna 465, utskrifna 441, deraf friska och förbättrade 120, oförbättrade 27, till fattigvårdsanstalten 172, döda 122. Sängantalet 300. Högsta antalet belagda sängar under året 207. Hemmet för obotliga sjuka har under året vårdat 58 sjuka, sängantalet är 52. Sjukhemmet "Haralds minne" med 12 sängar har under året vårdat 20 lungspotspatienter. Annebergs konvalescenthem har 10 sängar. Enligt meddelande af professor C. M. Ullman vårdades derstädes under 1889 100 kvinnor för gynekologiska åkommor, större delen följsjukdomar efter förlossning. Af de vårdade hade 19 späda barn med sig.

Å barnbördshuset hafva 675 kvinnor vårdats. Underhållsdagarnes antal 5,650.

Å kurhuset hafva 390 personer vårdats för venerisk åkomma, 8,155 underhållsdagar.

Omkring 100 sinnessjuka vårdas ständigt å fattigvårdens sinnessjukafdelning, högsta antalet under året 129, minsta 115. Intagne under året 103, deraf 31 akuta fall.

Angående epidemisjukhuset, som står under Helsovårdsnämndens förvaltning lemnar kommissarien följande redogörelse. Orsaken till de ökade utgifterna under året äro att söka i vissa kompletteringsarbeten, som nu skett, nemligen oljemålning af sjukrummen, uppsättande af åskledare, tomtens dränering m. m.

Summarisk redogörelse för sjukvården och ekonomien vid epidemisjukhuset under år 1889.

Qvarliggande från år 1888	24.	
Intagna under „ 1889	288.	312.

Af dessa 312 voro sjuka i	
Tyfoidfieber.....	137 deraf 2 med dödlig utgång; mort. proc. 1,46
Difteri.....	40 " 3 " " " " " 7,5
Scarlatina.....	88 " 13 " " " " " 14,7
Messling.....	14 " 3 " " " " " 21,4
Öfriga ej epidemi- ska sjukdomar...	16 " 2 " " " " " 12,5
	<u>295</u>
I friskpaviljongen intagne personer	4
Mödrar medföljan- de sjuka barn ...	13
	<u>312</u>
Antalet nyinkomne betalande patienter	9.
Mortalitetsprocenten i sin helhet (23 på 295).....	7,8
Af de vårdade utskrefvos friska.....	278
" " " döde.....	23
Qvarliggande till 1890.....	11
	<u>312</u>
Underhållsdagarnes antal för gratis vårdade sjuke	6,831
" " " betalande ".....	194
" " " i friskpaviljongen intagne	12
" " " mödrar medföljande sjuka barn.....	244
	<u>7,281</u>
" " " sköterskor och betjening...	2,656
Medeltal vårdade för hvarje dag.....	19,9
Medeltal underhållsdagar för hvarje vårdad.....	23,3

Inkomsterna hafva varit följande:

Stadens medel.....	25,720,46
Betalande patienter.....	228,—
	<u>Kronor 25,948,46</u>

Utgifterna hafva utgjorts af följande:

1) Inventariers underhåll.....	193,—
2) Inventarier nyköpta.....	288,93
3) Byggnadens underhåll.....	4,425,28
4) Parkanläggning.....	509,44
5) Parkanläggningens underhåll.....	157,67
6) Aflöning.....	8,858,69
7) Mathållningen.....	4,303,61
8) Eldningsämnen (ved, kol och cokes).....	2,989,45
9) Lysningsämnen (gas, fotogén och ljus).....	752,46

10) Tvätt (tvätterskans mat och lön).....	657,32
11) Vattenförbrukning.....	500,—
12) Forselkostnader.....	325,—
13) Begravningskostnader.....	3,—
14) Medikamenter.....	786,90
15) Diverse förbrukningsartiklar för sjukvården.....	512,36
16) Skrif- och tryckkostnader.....	66,35
17) Renhållning.....	282,—
18) Diverse utgifter.....	41,—
19) Skatter.....	295,50
	Kronor 25,948,46

Kostnaden för hvarje underhållsdag.....	3,56
” ” ” vårdad person.....	83,16
” ” ” under hela året uppt. säng.....	1,303,94
Medikamentskostnaden per dag för hvarje sjuk... för hvarje sjuk under hela	11,2
den tid han vistas å sjukhuset.....	2,66
Utspisningskostnaden per dag för hvarje sjuk ... efter afdrag af betjeningens	59,1
mathållningskostnad	36,0

Bränslekostnaden för

Administrationshuset.....	790,—
Tvätt och desinfektion.....	346,50
Sjukpaviljongerna.....	1,852,95
	2,989,45

Underhållsdagarne för hvarje sjukdom äro följande:

Tyfoidfieber.....	137	pers.,	underhållsdagar	3,612,	medeltal	26,3
Difteri.....	40	”	”	437	”	10,9
Scarlatina.....	88	”	”	2,594	”	29,4
Morbilli.....	14	”	”	197	”	14
Annan sjukd....	16	”	”	185	”	11,5
I friskpaviljongen	4	”	”	12	”	3
Mödrar medföljan- de sjuka barn...13	”	”	”	244	”	18,7
Summa	312		underhållsdagar	7,281	”	23

M. NYBERG.

4. *Befolkningsförhållanden i Göteborg under år 1889.*

Bifogade tabell utvisar befolkningens rörlighet i hvarje församling inom staden under sistlidet år:

Tab. 18. *Befolkningens rörlighet i hvarje stadens församling under år 1889.*

Församling	Folk- mängd $\frac{3}{4}$ 1888	Vigda	Födde		Döde	Öfverskott af		Folk- mängd $\frac{3}{4}$ 1889
			alla	deraf oäkta		födde	inflyttade	
Domkyrkan	26,218	243	728	119	538	190	1,586	27,994
Christina svenska	10,305	98	304	50	186	118	133	10,556
Haga	16,477	132	589	101	319	270	189	16,936
Masthugget	21,395	171	782	105	372	410	180	21,985
Carl Johan	16,655	89	503	36	288	215	—182	16,688
Gamlestaden	5,945	47	228	15	116	112	—147	5,910
Garnison	897	39	36	2	20	16	— 21	892
Christina tyska	944	4	18	—	11	7	34	985
Mosaiska	649	5	6	—	1	5	13	667
Katolska	161	—	6	—	2	4	4	169
Summa	99,646	828	3,200	428	1,853	1,347	1,789	102,782

Göteborgs folkmängd utgjorde alltså vid slutet af 1889 102,782 personer och hade under året ökats med något mera än 3,000 personer eller med 3 procent. Ökningen berodde till något större del på inflyttningen, än på öfverskott af födde öfver döde. Inflyttade voro 1,789 personer flera än utflyttade, utvisande en inflyttning, som var 400 personer större än under 1888.

Domkyrkoförsamlingen har gått raskast framåt och ökats med närmare 1,800 personer. Detta måste väl sättas i samband med de många nya husen i 13:de, 14:de och 15:de rotarne samt i Landala. Haga församling har tilltagit med 460 personer, Masthugget med närmare 600. Carl Johans församling har ökats blott med 33 personer, Gamlestadens har minskats med 35 personer.

Antalet i Göteborg mantalsskrifne personer utgjorde vid årets början 97,143 och vid årets slut 100,984.

Omkring 8 par hafva vigts på hvarje tusental af befolkningen. Samma förhållande har egt rum under de sista 30 åren i Göteborg.

Antalet lefvande födde barn utgjorde 32 på hvarje tusende. 13 procent af de födda uppgifvas ha varit oäkta. De föddas antal fördelar sig sålunda på årets månader:

Alla födda	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	Septem-ber	Oktober	Novem-ber	December
3,200	284	248	296	269	261	222	271	253	280	292	256	268

Dödligheten under året har varit 18,5 på hvarje tusende. Dödlighetens förhållande i olika stadsdelar framgår bäst af tab. 23. I denna synes, att dödligheten varit störst i Landala, Masthuggsbergen och Redbergslid. Anledningarna kunna blott till en del bedömas genom studier af dödsorsakerna i hvarje stadsdel enligt nämnda tabell. Så länge vi ännu äro i okunighet om antalet barn och vuxna i hvarje stadsdel, så kunna vi icke bedöma olika stadsdelars olika sundhetsförhållanden. Helsovårdsnämnden vill härmed återigen framhålla nödvändigheten af, att uppgifter häröfver anskaffas i samband med folkräkningen vid 1890 års slut.

Förhållandet med dödligheten inom olika åldersgrupper och kön framgår af nedannämnde tabell 19, som lemnar uppgift öfver huru många personer aflidit af 1,000 i hvarje grupp såväl under detta, som under vissa föregående år.

Tab. 24 upptager 1,749 dödsfall, som inträffat inom staden bland här kyrkoskrifne; tab. 25 upptager 101 dödsfall bland här kyrkoskrifne, som aflidit utom staden. Tillsammans hafva alltså 1,850 göteborgare aflidit. Presterskapets dödböcker utvisa enligt tab. 18 1,853 dödsfall. Tab. 26 upptager 63 dödsfall, hvilka inträffat inom staden bland personer, som voro annorstädes kyrkoskrifne. En stor del af dessa afledo å sjukhus eller å fattigvården, några voro emigranter, främmande sjömän o. s. v.

5. Gångbara sjukdomar, dödsorsaker, väderlek.

Väderleken under år 1889 hör till de aldra ovanligaste i Göteborg. På en mycket kall Februari och en ganska kall Mars följde en särdeles varm vår och försommar. Sensommar och höst temligen normala. Maj månad var så varm, som Augusti under vanliga år, och visade högre värmegrad än något år sen början af 1840-talet. Juni var äfvenledes varmare, än under något år, sedan regelbundna iakttagelser härstädes började göras; åren 1843, 1853, 1855 och 1858 utvisade de högsta Junitemperaturena, men kunna icke mäta sig med

Tab. 19. Dödligheten inom olika åldersgrupper och kön.

	Alla	0-1	1-2	3-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	
Dödlighet på 1,000 i hvarje åldersgrupp:																	
1889	mankön	21	150	45	19	8	5	6	8	12	13	17	27	70	153	300	—
	qvinkön	17	140	35	17	7	3	6	7	6	6	8	11	35	88	200	250
1888	mankön	20	146	36	20	6	4	5	10	12	11	14	33	63	193	160	—
	qvinkön	16	125	28	14	6	5	4	5	8	7	8	17	34	109	310	200
1887	mankön	20	143	46	16	5	4	6	9	9	9	16	29	63	105	210	—
	qvinkön	16	150	42	15	6	4	4	4	7	7	7	10	36	83	180	330
1886	mankön	19	134	35	14	7	4	5	9	8	12	17	27	59	127	225	—
	qvinkön	16	124	33	12	7	4	2	8	6	7	9	16	33	83	170	330
Dödlighet inom båda könen:																	
1889		19	146	40	18	8	4	6	7	9	9	12	17	46	103	207	250
1888		18	136	32	17	6	4	4	7	10	9	11	23	43	130	280	200
1887		17	146	44	16	6	4	5	7	8	8	11	18	47	90	180	400
1886		17	129	30	13	7	4	4	8	7	9	13	20	42	94	180	400
1876-1885		20	185	50	21	10	4	5	7	9	10	14	21	39	85	175	310
1866-1875		26	240	78	33	13	6	6	9	10	14	20	28	45	102	166	500

Tab. 20. Väderleken i Göteborg 1889.

	År	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Temperatur C 1889, maximum	+29.0	+5.5	+1.0	+7.0	+19.0	+25.5	+9.0	+25.0	+24.0	+19.0	+16.5	+10.0	+7.0
„ „ minimum	-14.0	-5.0	-14.0	-12.0	-2.5	+3.5	+11.0	+10.5	+10.5	+2.0	-2.5	-6.0	-7.5
„ „ medeltal	+7.9	+9.8	-4.2	-1.0	+5.3	+16.0	+9.4	+16.5	+15.3	+11.0	+8.8	+5.2	+1.3
„ 1861-85, medeltal	+7.1	-0.8	-0.6	+0.6	+5.3	+9.9	+14.9	+16.9	+15.9	+12.6	+7.6	+3.0	+0.03
Nederbörd 1889	620.2	44.2	87.5	33.4	27.1	36.0	11.8	84.6	104.4	85.8	52.2	27.0	26.2
„ medelt. under de sista 10 åren	772.4	68.0	48.5	49.6	38.1	48.1	56.4	68.5	83.8	92.3	77.5	74.1	67.5
„ 1861-85, medeltal	777.3	68.4	53.0	50.8	36.6	48.7	56.1	67.7	87.9	88.0	78.0	78.0	64.4
Relativ fuktighet 1889, medeltal	75.7	85.6	85.2	80	72.4	57.8	59.3	66.8	75	73.5	80.7	85	87
„ 1871-85, „	77.8	82.2	87.1	81.1	70.2	66.3	66.3	69.4	73.2	77.5	80.7	86.8	88.0
Barometer i m.m. 1889, „	759.8	763	751	758	757	763	762	756	754	759	760	765	767
„ 1876-85, „	758.2	761.6	758.0	756.8	759.7	759.3	758.3	756.9	757.0	758.2	757.8	757.4	757.0
Jordtemperat. på 1/2 m. djup medelt.	+8.1	+1.6	+0.4	+0.3	+1.5	+11.4	+17.8	+17.0	+15.9	+12.6	+9.6	+6.5	+2.6
„ normalt i mellersta Sverige	+6.3	+1.1	+0.5	+0.5	+1.5	+3.4	+11.4	+14.2	+14.2	+12.0	+8.0	+4.4	+2.2
„ 1888	+6.4	+1.0	+0.4	-0.9	-0.0	+8.1	+12.3	+14.7	+14.3	+12.3	+7.2	+4.4	+3.1

sistlidne Juni månad. Lägsta aflästa temperatur under året — 14° C., högsta + 29° C.

Nederbörden utgjorde 620 m.m., mot normalt 777 m.m. Februari och Augusti egde stor nederbörd, de flesta öfriga månader ganska ringa. Se i öfrigt bifogade tabell 20! Deri förekommande uppgifter äro med undantag af jordtemperaturen uträknade efter här gjorda officiella meteorologiska iakttagelser. Jordtemperaturen är iakttagen å epidemisjukhusets tomt å solig plats i en jordmån af lera; iakttagelserna göra blott anspråk på att vara ungefärliga, uppgifterna från Mars och April 1888 äro otillförlitliga. Den normala jordtemperaturen är återgifven efter d:r H. E. Hamberg.

Tab. 21. Gångse sjukdomar i Göteborg 1889, fördelade på månader.

	Alla	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December
1 Vattkoppor — <i>Varicella</i>	141	27	9	5	8	7	9	3	7	9	14	20	23
2 Messling — <i>Morbilli</i>	2,085	—	—	1	—	5	18	21	14	17	152	649	1158
3 Rash — <i>Rubeola</i>	302	100	68	75	35	17	4	—	—	—	1	2	—
4 Skarlakansfeber — <i>Scarlatina</i>	223	34	12	29	10	19	22	15	17	23	10	21	11
5 Kikhosta — <i>Pertussis</i>	314	40	50	50	34	23	37	22	22	5	21	8	2
6 Pässjuka — <i>Parotitis</i>	4	1	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—
7 Difteri — <i>Diphtheria</i>	64	8	9	10	8	6	2	1	2	2	6	—	10
8 Strypsjuka — <i>Croup</i>	12	3	—	—	1	2	—	2	1	—	1	1	1
9 Neryfeber — <i>Febris typhoides</i>	199	11	9	6	5	10	6	35	26	18	33	18	22
10 Epidem. hjernfeber — <i>Menigitis cerebrospinalis</i>	9	2	—	1	1	4	1	—	—	—	—	—	—
11 Influenza	2,161	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2161
12 Reumat. feber — <i>Reumat. artic. acut.</i>	333	30	27	37	39	29	29	19	21	20	29	29	24
13 Frossa — <i>Febris intermittens</i>	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—
14 Ros — <i>Erysipelas</i>	139	13	18	14	15	20	6	10	6	6	13	12	6
15 Syfilis	40	5	—	4	4	3	3	7	1	2	2	6	3
16 Dröppel — <i>Gonorrhoea</i>	246	23	22	20	14	21	21	29	18	10	33	16	19
17 Chancre — <i>Ulcus ven. simplex</i>	85	4	8	4	4	5	3	13	9	8	8	11	8
18 Lunginflammation — <i>Pneumon.</i>	715	51	52	72	80	79	46	34	47	48	53	67	86
19 Lungsäcksinflammat. — <i>Pleuritis</i>	187	10	3	19	17	16	12	14	10	11	11	9	5
20 Luftstrupskatarr — <i>Laryngitis</i>	331	32	26	39	36	38	23	18	20	35	26	17	21
21 Bröstkatarr — <i>Bronchitis</i>	5,743	549	581	811	610	430	225	255	287	330	451	648	566
22 Halsfluss — <i>Angina tonsillar.</i>	1,461	144	136	186	122	126	76	101	85	108	140	113	124
23 Akut diarré — <i>Cat. intst. acut.</i>	4,145	217	164	160	177	307	698	986	508	240	236	219	233
24 Akut magkatarr — <i>Cat. ventric. acut.</i>	1,307	97	76	141	87	116	113	130	102	138	123	109	75
25 Knölros — <i>Erythema nodosum</i>	63	11	1	6	4	8	3	6	6	3	4	9	2
26 Bältros — <i>Herpes zoster</i>	61	5	4	9	4	4	3	6	5	4	8	6	3
27 Nässelutslag — <i>Urtiaria</i>	70	8	7	4	6	6	7	8	3	7	7	4	3
28 Fyllerigalenskap — <i>Delirium tremens</i>	42	5	—	3	2	5	7	1	6	2	1	2	8

Under året gångbara sjukdomar upptagas i vidstående tab. 21. För uppgifternas ursprung redogjordes i föregående årsberättelse. Följande sjukdomar torde förtjena särskildt omnämmande.

Messling förekom i några fall under sommaren. Omkring den 1 Oktober uppträdde sjukdomen epidemiskt i en folkskoleklass i östra stadsdelarne. Kort derpå uppstod en utbredd epidemi i hela staden. I Vestergötland och Halland hade sjukdomen förut gått epidemiskt i närliggande distrikt, innan den yppade sig i Göteborg. 2,035 sjuka, 57 döda.

Skarlakansfeber har varit gångbar hela året, dock icke i utbredd epidemi. Här och der har den uppträdt i elakartade härdar. 223 sjuka, 44 döda.

Rash (rubeola) var epidemiskt gångbar vid årets början. Epidemien, som börjat i November 1888, upphörde i Maj, 302 sjuka.

Nervfeber yppade sig i 199 fall. Af dessa afledo blott 10.

En epidemi af **influenza** började omkring den 8 December. Möjligen hade något fall förekommit ännu tidigare, ehuru ej med säkerhet diagnosticeradt, innan den stora epidemien utbröt. Nedan upptages antalet anmälda sjukdoms- och dödsfall i influenza jemte antalet döda för hvarje vecka under hela epidemien:

	Anmälda fall af influenza	Dödsfall		Döda på 1,000 inneväånare	
		alla	deraf i messling	alla	efter afdrag af messl.
Den 1—7 December.....	—	39	4	20	18
„ 8—14 „	12	44	3	23	21
„ 15—21 „	123	69	19	36	26
„ 22—28 „	526	67	17	35	26
„ 29 Dec.—4 Jan. 1890.....	3,525	95	13	49	43
„ 5—11 „	2,226	64	8	33	29
„ 12—18 „	767	72	11	37	32
„ 19—25 „	279	60	10	31	26
„ 26 Jan.—1 Febrari.....	138	49	11	25	20
„ 2—8 „	75	47	7	24	21
„ 9—15 „	39	37	9	19	15
„ 16—22 „	28	31	2	16	15
„ 23 Febr.—1 Mars.....	20	42	0	22	22
„ 2—8 „	11	46	3	24	22
„ 9—15 „	7	42	2	22	21

I December afledo 3 personer i influensa med komplikation af lunginflammation, i Januari 20, i Februari 5.

Lunginflammationerna hafva under årets 3 sista månader orsakat ovanligt många dödsfall. Under hela året 715 sjuka och 216 dödsfall.

Diarréerna voro under Juni och Juli ganska svåra. De stodo i otvetydigt sammanhang med den heta väderleken. Sammanlagdt under året 4,145 sjuka och 199 döda.

Tab. 22. Dödsorsakerna i Göteborg 1889, fördelade på månader.

	Alla	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December
1 Messling — <i>Morbilli</i>	57	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2	6	47
2 Skarlakansfeber — <i>Scarlatina</i>	44	3	6	9	2	3	3	2	4	2	3	3	4
3 Kikkhosta — <i>Pertussis</i>	15	—	—	2	1	2	3	1	1	1	1	1	2
4 Difteri — <i>Diphtheria</i>	8	1	—	—	1	1	1	—	—	—	—	2	2
5 Strypsjuka — <i>Croup</i>	7	—	—	—	—	2	1	—	—	—	2	1	1
6 Nervfeber — <i>Febris typhoides</i>	10	—	—	1	—	2	1	1	—	—	1	1	3
7 Epidem. hjernfeber — <i>Menigitis cerebrospinalis</i>	5	—	—	1	—	1	2	1	—	—	—	—	—
8 Influensa	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
9 Varfeber — <i>Pyæmia</i>	15	—	3	2	2	—	2	—	1	2	1	2	—
10 Barnsängsfeber — <i>Febris puerperalis</i>	6	2	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
11 Ros — <i>Erysipelas</i>	6	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	1	1
12 Tuberk. hjernfeber — <i>Menigitis tuberculosa</i>	65	8	1	11	4	6	3	7	8	3	4	2	8
13 Lungsot — <i>Pneumonia chron. tuberculosis</i>	301	33	22	34	26	36	26	27	15	26	7	25	24
14 Lunginflammation — <i>Pneumon.</i>	216	23	15	15	30	13	10	14	9	9	21	21	36
15 Bröstkatar — <i>Bronchitis</i>	103	8	15	13	9	8	9	8	1	6	6	8	12
16 Akut diarré — <i>Cat. intestinal. acut.</i>	149	3	2	4	11	9	31	47	16	6	7	5	8
17 Kron. diarré — <i>Cat. intestin. chron.</i>	50	4	5	—	2	2	8	9	8	2	2	—	8
18 Bukhinneinflammation — <i>Peritonit.</i>	19	4	2	1	3	1	2	—	1	1	1	—	3
19 Njurinflammation — <i>Nephritis</i>	63	6	10	4	3	5	7	5	5	6	6	4	2
20 Org. hjertfel — <i>Vitium organ. cordis</i>	68	1	5	3	10	7	3	3	5	8	1	10	12
21 Sjukdom i kärlsystemet — <i>Morb. circulationis</i>	46	8	2	4	3	5	3	2	3	2	3	3	8
22 Hjernslag — <i>Apoplexia cerebri</i>	40	6	3	2	3	5	3	4	1	4	6	2	1
23 Hjern- och ryggmärgssjukdom — <i>Morb. cerebriet med. spin.</i>	57	4	7	4	1	7	2	6	5	4	5	2	10
24 Kräfta — <i>Cancer</i>	104	10	11	6	7	8	6	9	7	10	9	10	11
25 Medfödd svaghet — <i>Debil. congen. etc.</i>	72	9	6	5	7	7	4	5	6	6	4	5	8
26 Ålder — <i>Marasmus senilis</i>	68	5	5	8	4	3	7	11	4	3	2	4	12
Alla dödsorsaker	1,749	149	129	148	142	157	154	180	109	109	109	127	236
Dödlighet för år och 1,000 innev.	17.5	17.9	15.5	17.8	17.0	18.8	18.5	21.6	13.1	13.1	13.1	15.2	26.3

Tab. 23. Dödsorsakerna i Göteborg 1889 bland

	Alla	Nordstaden	Sydstaden	Osterhällan	Mastänggat	Majornas öde rote	Majornas Södra rote
1 Messling <i>Morbilli</i>	57	—	1	3	1	2	4
2 Skarlakansfeber — <i>Scarlatina</i>	44	2	2	1	1	1	1
3 Kikhosta — <i>Pertussis</i>	15	1	—	—	—	—	—
4 Difteri — <i>Diphtheria</i>	8	—	—	—	2	—	1
5 Strypsjuka — <i>Croup</i>	7	—	—	1	—	—	—
6 Nervfeber — <i>Febris typhoides</i>	10	1	1	1	—	1	—
7 Epidem. hjernfeber — <i>Meningitis cerebrospin.</i>	5	1	—	—	—	—	—
8 Influenza	3	1	1	—	—	—	—
9 Varfeber — <i>Pyæmia</i>	15	1	—	3	2	—	1
10 Barnsängsfeber — <i>Febris puerperalis</i>	6	1	—	—	—	—	1
11 Ros — <i>Erysipelas</i>	6	—	—	—	—	—	—
12 <i>Phlegmone, Furunculosis, Pemphigus etc.</i>	11	—	—	—	—	—	—
13 <i>Syphilis</i>	10	2	2	1	—	—	—
14 Tuberk. hjernfeber — <i>Meningitis tuberculosa</i>	65	5	1	5	5	2	3
15 Lungsot — <i>Pneumonia chronica, tuberculosis</i>	301	15	14	6	3	3	12
16 Lunginflammation — <i>Pneumonia</i>	216	14	11	5	6	—	3
17 Bröstkattarr — <i>Bronchitis</i>	103	4	3	4	2	—	1
18 Sjukdom i andningsorgan — <i>Morbus respi-</i> <i>rationis</i>	12	—	1	1	1	—	1
19 Akut diarré — <i>Cat. intestinalis acut.</i>	149	7	—	4	2	2	4
20 Kroniskt diarré — <i>Cat. intestinalis chron.</i>	50	2	—	—	—	—	1
21 Bukhinneinflammation — <i>Peritonitis</i>	19	1	2	1	—	—	1
22 Sjukdom i matsmältningsorgan — <i>Morbus</i> <i>digestionis</i>	23	1	5	—	—	—	—
23 Njurinflammation — <i>Nephritis</i>	63	2	3	3	6	—	—
24 Blåskattarr m. m. — <i>Cystitis etc.</i>	2	—	—	—	—	—	—
25 Äggstocksvulst m. m. — <i>Tumor ovarii etc.</i>	3	—	—	1	—	—	—
26 Sjukdom i ben m. m. — <i>Osteitis, arthrocace</i>	6	—	—	—	1	—	—
27 Organ. hjertfel — <i>Vitium organ. cordis</i>	68	8	8	1	—	2	1
28 Sjukdom i kärlsystemet — <i>Morb. circulationis</i>	46	1	4	2	2	—	1
29 Sinnessjukdom — <i>Insania</i>	10	—	—	1	—	—	—
30 Hjernslag — <i>Apoplexia cerebri</i>	40	2	6	1	1	—	—
31 Hjern- och ryggmärgssjukdom — <i>Morbus</i> <i>cerebri et medullæ spin.</i>	57	3	4	1	—	—	2
32 Kräfta — <i>Cancer</i>	104	10	5	—	3	2	3
33 <i>Anæmia perniciosa, rachitis, leuchæmia etc.</i>	17	2	—	—	—	1	—
34 Alkoholsjukdom — <i>Alkoholismus, delirium</i> <i>tremens</i>	2	1	—	—	—	—	—
35 Drunkning — <i>Submersio</i>	16	2	—	1	1	—	—
36 Olyckshändelse — <i>Accidentia</i>	21	1	—	1	—	—	—
37 Sjelfmord — <i>Suicidium</i>	8	1	1	—	—	—	—
38 Mord, dråp — <i>Homicidium</i>	2	—	—	—	—	—	—
39 Medfödd svaghet m. m. — <i>Debil. congen.</i>	72	5	5	2	1	—	1
40 Älderdom — <i>Marasmus senilis</i>	68	6	8	3	2	—	—
41 Andra dödsorsaker — <i>Alie mortis causa</i>	9	1	—	—	—	—	—
Summa	1,749	104	88	53	42	16	42
Innevånareantal i tusental	97.1	5.9	7.2	3.4	3.0	1.1	3.4
Dödlighet på 1,000 innevånare	18	17	12	16	14	15	12

här kyrkoskrifne, fördelade på stadsdelar.

Mashungs- hergen	Maj. 3dje rote	Maj. 1sta rote	Haga	1-3-1-ide rot Hagabuden	Landala, V. Brandåsa	Annedal, Albostaden	Stampen, Gullbergs- vass	Köde roten, Burgården	Redbergstilla, Olskroken	Gamlesta- den	Fattighuset	Artillerier	Obekant postad
7	12	5	4	1	11	3	2	—	1	—	—	—	—
4	3	2	2	—	5	4	6	3	2	5	—	—	—
2	1	1	2	—	2	1	—	—	4	1	—	—	—
—	—	2	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—
1	—	—	1	1	2	1	—	—	1	—	—	1	—
—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	1	2	1	—	1	2	1	—	1	—	—	—	—
2	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
1	—	1	2	3	2	—	1	—	—	—	1	—	—
—	—	1	—	—	2	1	—	—	1	—	—	—	—
5	3	8	7	4	6	3	3	4	1	—	—	—	—
36	23	26	40	18	21	31	9	4	18	1	21	—	—
36	13	21	24	5	20	18	8	7	13	—	11	—	1
23	3	3	13	6	8	21	2	3	5	1	1	—	—
—	1	—	1	1	1	1	—	—	2	—	1	—	—
38	6	3	12	4	16	15	4	9	19	—	4	—	—
4	3	2	3	1	13	4	—	1	1	—	15	—	—
—	—	1	2	5	2	1	1	—	—	—	2	—	—
4	2	—	5	—	1	1	2	1	—	—	1	—	—
8	2	1	12	6	5	5	1	1	4	—	4	—	—
1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	—	1	2	—	—	—	—	—	1	—	—
3	4	5	10	4	3	9	2	—	3	—	5	—	—
4	1	4	6	5	1	3	—	2	—	—	9	—	1
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	8	—	—
1	3	3	4	5	—	4	—	3	2	1	4	—	—
4	1	3	10	5	1	7	3	—	2	—	10	1	—
8	3	10	12	6	7	10	—	3	7	3	12	—	—
2	1	—	—	3	1	2	1	—	—	—	4	—	—
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	—	—	1	—	1	2	—	4	—	—	—	—	—
4	1	1	1	—	2	3	4	1	1	—	—	1	—
—	—	—	1	1	1	2	—	—	—	—	—	1	—
—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
11	7	7	7	6	7	6	—	3	3	—	1	—	—
4	—	6	3	3	3	5	—	1	2	—	22	—	—
2	1	—	2	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—
220	96	121	192	96	151	172	51	53	95	12	139	4	2
10.3	5.8	7.0	11.7	7.5	6.1	10.3	3.5	3.1	5.1	0.7	1.2	0.7	—
22	16	17	16	13	25	17	15	17	19	17	—	6	—

Tab. 24. Dödsorsakerna i Göteborg 1889 bland

	Alla	M a n -						
		0-6 m.	6-12 m.	1-2 år	3-4	5-9	10-14	15-19
1 Messling — <i>Morbilli</i>	57	1	4	14	4	4	—	—
2 Skarlakansfeber — <i>Scarlatina</i>	44	1	1	15	7	3	—	—
3 Kikhosta — <i>Pertussis</i>	15	1	1	2	—	—	—	—
4 Difteri — <i>Diphtheria</i>	8	1	1	2	1	—	—	—
5 Strypsjuka — <i>Croup</i>	7	—	—	2	2	—	—	—
6 Nervfeber — <i>Febris typhoides</i>	10	—	—	1	—	—	1	—
7 Epidem. hjernfeber — <i>Meningitis cerebrospin.</i>	5	—	—	—	—	1	1	1
8 <i>Influenza</i>	3	—	—	—	—	—	—	—
9 Varfeber — <i>Pyæmia</i>	15	—	—	—	—	1	—	1
10 Barnsängsfeber — <i>Febris puerperalis</i>	6	—	—	—	—	—	—	—
11 Ros — <i>Erysipelas</i>	6	2	—	—	—	—	—	—
12 <i>Pelgmone, furunculosis, pemphigus etc.</i>	11	—	—	1	—	—	—	—
13 <i>Syphilis</i>	10	3	—	1	—	—	—	—
14 Tuberk. hjernfeber — <i>Meningitis tuberculosa</i>	65	2	8	11	6	6	3	1
15 Lungsot — <i>Pneumonia chronica, tuberculosis</i>	301	1	3	6	6	6	6	11
16 Lunginflammation — <i>Pneumonia</i>	216	9	11	16	2	2	2	3
17 Bröstkatar — <i>Bronchitis</i>	103	23	9	10	1	1	—	—
18 Sjukdom i andningsorgan — <i>Morbus respirationis</i>	12	—	—	—	—	—	1	1
19 Akut diarré — <i>Cat. intestinalis acut</i>	149	38	15	14	1	2	—	—
20 Kroniskt diarré — <i>Cat. intestinalis chron.</i>	50	11	4	8	—	—	—	—
21 Bukhinneinflammation — <i>Peritonitis</i>	19	—	—	—	—	2	—	—
22 Sjukdom i matsmältningsorgan — <i>Morbus digestionis</i>	23	—	—	1	—	—	—	—
23 Njurinflammation — <i>Nephritis</i>	63	—	—	1	2	3	3	—
24 Blåskatar m. m. — <i>Cystitis etc.</i>	2	—	—	—	—	—	—	—
25 Äggstocksvult m. m. — <i>Tumor ovarii etc.</i>	3	—	—	—	—	—	—	—
26 Sjukdom i ben m. m. — <i>Osteitis, arthroace</i>	6	—	—	1	1	1	—	—
27 Organ. hjertfel — <i>Vitium organ. cordis</i>	68	—	—	—	1	2	—	1
28 Sjukdom i kärlsystemet — <i>Morb. circulationis</i>	46	—	—	—	—	—	1	—
29 Sinnessjukdom — <i>Insania</i>	10	—	—	—	—	—	—	2
30 Hjernslag — <i>Apoplexia cerebri</i>	40	—	—	—	—	—	—	1
31 Hjern- och ryggmärgssjukdom — <i>Morbus cerebri et medullæ spin.</i>	57	2	3	6	3	1	1	—
32 Kräfta — <i>Cancer</i>	104	—	—	—	—	—	—	—
33 <i>Anæmia perniciosa, rachitis, leuchæmia etc.</i>	17	1	—	1	1	—	1	—
34 Alkoholsjukdom — <i>Alcoholismus, delirum tremens</i>	2	—	—	—	—	—	—	—
35 Drunkning — <i>Submersio</i>	16	—	1	—	—	2	1	2
36 Olyckshändelse — <i>Accidentia</i>	21	—	—	—	2	1	—	—
37 Sjelfmord — <i>Suicidium</i>	8	—	—	—	—	—	—	—
38 Mord, dråp — <i>Homicidium</i>	2	—	—	—	—	—	—	—
39 Medfödd svaghet m. m. — <i>Debil. congen.</i>	72	46	—	—	—	—	—	—
40 Ålderdom — <i>Marasmus senilis</i>	68	—	—	—	—	—	—	—
41 Andra dödsorsaker — <i>Aliæ mortis causæ</i>	9	—	—	—	—	1	—	—
Summa	1,749	142	61	113	40	39	21	24
Alla dödsfall bland här kyrkoskrifna (+ tab. 25)	1,850	148	64	116	42	40	22	26

här kyrkoskrifne, fördelade på kön och ålder.

k ö n										Q v i n k ö n																
20-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	Summa	0-6 m.	6-12 m.	1-2 år	3-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	Summa
									27		5	18	5	1	1											30
									27	1	1	6	7	2	2											17
									4	2	3	6														11
									6	1	1	1														2
									4		1	1	1	1												3
									5					2		2								1		5
									4					1												1
									3																	
									11	1				1				1		1						4
									5	1						1										6
									3	3		1		1												1
									4	3																8
																										6
									37	1	3	8	8	6	2											28
									147	2	6	4	9	4	8	21	12	23	17	15						154
									138	4	10	10	3	3	1	2	5	3	6	8						78
									53	22	11	5														50
									5				1		2	1	1									7
									72	39	22	10	3					1		1						77
									24	14	6	4		1												26
									9					1			1	1	1	1						10
									11				1			1			3	2						12
									36			2	1	1		1	1	2	3	5	5					27
									2																	3
									4							1										2
									32					1	2	1	3	1	7	4	4					36
									25						2	1	1									21
									4							1				2	1					6
									20							1		1	2	1						20
									29	2	3	5	3	3		1	3	1	2		2					28
									39								1	3	8	12						65
									9		1	2				1										8
									2																	2
									14			1	1													7
									14			1	1				1	1								3
									5							2	1									2
										1							1									
									46	26																26
									19																	4
									6																	49
																										3
25	33	83	81	88	97	43	15		905	119	69	87	39	34	13	23	36	30	50	55	53	98	86	47	5	844
34	47	92	90	91	98	46	15		971	126	72	87	42	35	13	24	37	34	53	59	56	101	88	47	5	879

I lungсот hafva icke färre än 301 göteborgare aflidit inom staden. Dertill komma 65, som aflidit af samma sjukdomsorsak lokaliserad i andra organ. Tuberkelbakteriens härjande är alltså fortfarande synnerligen betydande.

Dödsorsakerna fördelade på månad meddelas i tab. 22. De flesta dödsfallen inträffade i December under influenzaepidemien med 236 fall, dernäst i Juli under diarréstegringen med 180 fall. Minsta antalet, som vanligt, å hösten.

Alla dödsorsaker bland här kyrkoskrifne, inom staden aflidne personer, meddelas ofvan i tvenne tabeller, af hvilka tab. 23 fördeler dem på stadsdel, och tab. 24 på åldrar och kön. Slutligen hänvisas till tvenne andra tabeller, af hvilka tab. 25 utvisar dödsorsakerna bland här kyrkoskrifna personer, som aflidit utom staden; tab. 26 återger dödsorsakerna bland härstädes aflidna främlingar. Nedtill å tab. 23 finnes angifven dödligheten på 1,000 innev. i hvarje stadsdel, uträknad efter antalet mantalsskrifna personer vid årets början. Uppgifterna angående dödlighet i olika åldrar i tab. 19 äro uträknade med antagande af samma proportion mellan olika åldrar och kön, som fanns vid 1880 års folkräkning.

Tab. 25. Dödsorsakerna bland här kyrkoskrifna, som 1889 aflidit utom staden.

	M a n k ö n											Q v i n k ö n																						
	Alla	0-6 m.		6-12 m.		1-2 år		3-4		5-9		10-14		15-19		20-24		25-29		30-39		40-49		50-59		60-69		70-79		80-89		90-99		Summa
		Summa	0-6 m.	6-12 m.	1-2 år	3-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	Summa	0-6 m.	6-12 m.	1-2 år	3-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89
1 Skarlakansfeber — <i>Scarlatina</i>	4			1	1													2																2
2 Kikhosta — <i>Pertussis</i>	2			1														1																1
3 Strypsjuka — <i>Croup</i>	1			1														1																1
4 Nervfeber — <i>Febris typhoides</i>	1								1									1																1
5 Rödsot	1																																	1
6 Varfeber	1								1									1																1
7 Phlegmone, furunculosis, pemphigus etc.	1																								1									1
8 Lungsot — <i>Pneumonia chron., tuberc.</i>	13					1	1	1	2	1	1							7							1	4		1						6
9 Lunginflammation — <i>Pneumonia</i>	10	2						2	1	1						1		7			1						1	1						3
10 Lungsäcksinflammation — <i>Pleuritis</i>	1																	1																1
11 Bröstkatarr — <i>Bronchitis</i>	2																	1																2
12 Akut diarré — <i>Cat. intestinalis acut.</i>	8	2	2	1														5																3
13 Kron. diarré — <i>Cat. intestinalis chron.</i>	3			1														1	1															2
14 Njurinflammation — <i>Nephritis</i>	1																																	1
15 Blåskatarr m. m. — <i>Cystitis etc.</i>	1						1											1																1
16 Sinnessjukdomar — <i>Insania</i>	1																	1																
17 Hjern- och ryggmärgssjukdom — <i>Morbus cerebri et med. spin.</i>	1																																	1
18 Organ. hjertfel — <i>Vitium organ cordis</i>	3					1												1																2
19 Sjukdom i kärlsystemet — <i>Morb. circulationis</i>	1										1							1																
20 <i>Anæmia perniciosa, rachitis, leucæmia etc.</i>	1																																	1
21 Kräfta — <i>Cancer</i>	1																																	1
22 Alkoholsjukdom — <i>Alcoholismus, delirium tremens</i>	3									1	1							3																
23 Drunkning — <i>Submersio</i>	15																	15																
24 Olyckshändelse — <i>Accidentia</i>	3																	1																1
25 Själfmord — <i>Suicidium</i>	1																	1																1
26 Mord, dråp — <i>Homicidium</i>	1																	1																1
27 Medfödd svaghet m. m. — <i>Debil. cong. etc.</i>	1																		1															1
28 Okänd orsak — <i>Causa incognita</i>	19	2	1							1	2	1	4	2		1		14	1	1								1	2					5
Summa	101	6	3	3	2	1	1	2	9	14	9	9	3	1	3		66	7	3		3	1		1	1	4	3	4	3	2			35	

*Bihang.***I Göteborg gångbara sjukdomar 1756—1885**

af E. ALMQUIST.

Denna afhandling utgör resultatet af fleråriga studier i literaturen och i otryckta arkiv. Jag har så småningom uppsökt och genomgått de flesta tillgängliga källor, der jag trott mig skola finna några upplysningar angående härstädes förekommande sjukdomar. Jag tror, att de upplysningar, som här nedan lemnas, skola blifva af nytta vid Helsovårdsnämndens arbeten. Vid sjukdomars motarbetande inom ett samhälle är det nemligen af vigt att veta, hvilka sjukdomar ofta förekommit, och hvilka varit mindre gångbara, äfvensom huru epidemierna plägat uppträda o. d. Det material, som lemnas i denna afhandling, har också ett vetenskapligt värde.

Innan jag öfvergår till resultaten, är det nödvändigt att närmare redogöra för materialets beskaffenhet. Jag vill då först afhandla uppgifterna om dödsorsak. I Helsovårdsnämndens årsberättelse för 1888 lemnades i tabellerna 24 och 25 resultatet af bearbetningen af alla de dödsattester, som under åren 1861—85 utfärdats af läkare öfver inom staden aflidna personer. För nämnda 25 år hänvisas till dessa tabeller. För tiden före 1861 är det omöjligt att erhålla tillförlitliga uppgifter öfver de flesta sjukdomar. Visserligen har pastor i dödboken vid hvarje afliden person bifogat uppgift öfver dödsorsaken, men då denna uppgift ej kommit direkt från läkaren, så kan den blott i vissa fall blifva användbar.

Det är ej svårt att få goda uppgifter om en sådan sjukdom, som den lätt igenkänliga messlingen, då i denna sjukdom under några månader en mängd dödsfall förekomma, under det att flera år förut och efteråt intet fall visar sig. Deremot är detta svårare med de sjukdomar, som härja temligen lika alla år. Uppgifterna öfver dödsorsaker i äldre tider ha måst inskränka sig hufvudsakligen till vissa epidemiska sjukdomar. Jag har försökt att från samma källor skaffa användbara uppgifter öfver en hel del andra sjukdomar, än de i tabellerna upptagna, men har måst afstå från försöket på grund af materialets opålitlighet. De meddelade uppgifterna gifva oss, som vi nedan skola närmare utveckla, goda öfversigter öfver vissa epidemiers förekomst och uteblifvande under en lång följd af år. De

gifva också i några fall en god föreställning om den epidemiska sjukdomens relativa utbredning och dödlighet vid olika epidemier. Presterskapets dödstal hafva alltså blott ett relativt värde. Siffrans absoluta storlek är nog i de flesta fall otillförlitlig, dess exakthet kan i alla händelser knappast i något fall styrkas.

I enlighet med min erfarenhet om otillförlitligheten af de siffror, som upptagas i presterskapets bearbetningar, i de s. k. quinquennietabellerna ¹⁾, har jag hållit mig till dödböckerna och bearbetat dessa för stadens 4 församlingar, Domkyrkan, Christinae, Garnison och Fattighuset. Domkyrkans dödböcker gå blott tillbaka till 1762, därför börjar tab. 27 med detta år. Christinae församlings dödböcker äro fullständigt bearbetade från och med år 1775, Garnisonsförsamlingens från och med 1772, Fattighuset från 1762. Efter 1774 är bearbetningen fullständig i alla församlingar ända till 1861. Vissa äldre perioder har jag äfven bearbetat, såsom Garnisonsförsamlingens dödbok för åren 1759 t. o. m. 1762.

För dödstalens kontrollerande och äfven för att skaffa uppgifter öfver vissa mindre dödande epidemiers förekomst, har jag bearbetat våra sjukvårdsanstalters journaler. Före 1850 funnos inom staden blott tre verkliga sjukvårdsanstalter, nemligen garnisonssjukhuset, Sahlgrenska sjukhuset och kurhuset. Jag har studerat journalerna från alla tre anstalterna, men har för tabellerna blott bearbetat kurhusets och Sahlgrenska sjukhusets. Sistnämnda anstalt öppnades i Mars 1782; för vissa sjukdomar har jag gjort fullständig bearbetning ända till 1860. Kurhusets journaler börja med 1812, jag har äfven genomgått dessa journaler fullständigt intill 1860.

För en viss tidpunkt lemna den bekante dr Christoffer Carlanders anteckningar ett utmärkt material för bedömandet af våra gängbara sjukdomar. Dr Carlander praktiserade härstädes från Sept. 1793 och till midten af Febr. 1814, alltså under fulla 20 år. Hans anteckningar förvaras i svenska läkaresällskapets i Stockholm bibliotek; de utgöras af utförliga sjukjournaler öfver vårdade sjuka. Äfven finnas årligen upprättade register öfver de vårdade samt för åren 1799 t. o. m. 1806 och 1810 till hans afresa från staden dagliga anteckningar öfver väderlek och inträffade sjukdomsfall. Dessa sjuktabeller har jag på vissa sjukdomar bearbetat full-

¹⁾ Hygieniska studier i kyrkoarkiven, Eira 1884.

ständigt, likaså registren till journalerna för åren 1793 t. o. m. 1798. Resultatet är upptaget i tab. 27 och 28. De få sjukdomsfallen från 1793 äro upptagna bland dem från 1794. Utom dessa värdefulla anteckningar från sin mycket omfattande praktik i Göteborg har Carlander äfven i privata bref lemnat många goda iakttagelser öfver förekommande epidemier o. d. Härnedan anföras flera dylika uppgifter, hemtade från prof. Malmstens sakrika biografi öfver Carlander ¹⁾.

Dr Ewerts sjukjournaler har jag likaledes bearbetat på gångbara sjukdomar t. o. m. året 1860. De första journalerna äro från April 1829; fullständigt finnas de i behåll fr. o. m. slutet af Maj 1831. Dr Ewerts ytterliga ordentlighet och omfattande praktik borgar för uppgifternas värde. Uppgifterna omfatta, liksom de från Carlander hemtade, blott den egna praktiken.

Från och med Maj månad 1849 finnas i Göteborgs läkaresällskaps protokoll uppgifter om gångbara sjukdomar för hvarje eller hvarannan vecka. Dessa uppgifter äro efter 1858 lemnade medelst siffror för hvar sjukdom. Jag har noggrant studerat detta material intill år 1860. I tab. 30 finnes upptaget antalet till läkaresällskapet anmälda sjukdomsfall för en stor mängd sjukdomar. Dessa siffror äro återgifna efter årliga sammanställningar, som förvaras i Helsovårdsnämndens arkiv. För ifrågavarande arbete har jag genomläst största delen af sällskapets protokoll. Helsovårdsnämndens protokoll, förste stadsläkarens årsberättelser (från 1851) jemte andra i Helsovårdsnämndens arkiv befintliga handlingar äro likaledes använda.

I tryck finnas berättelser om i Göteborg gångbara sjukdomar från och med år 1851 i Medicinalstyrelsens årsberättelser; isynnerhet äro uppgifterna noggrant återgifna under 1850-talet och en del af 1860-talet. I öfrigt finnas i tryck blott få meddelanden om Göteborgs sjukdomar; hufvudsakligen bestå dessa i spridda summariska årsrapporter från Sahlgrenska sjukhuset, kurhuset, örlogsflottan o. s. v. Under frihetstiden trycktes några årsberättelser från härvarande stadsläkare. Dessa, som äro föga innehållsrika, beträffa följande år: 1756, 1756-61, 1764-65 och 1767-69. På grund af att första årsberättelsen är för år 1756, har jag ansett min undersökning börja med detta år. Emellertid anføres äfven en och annan uppgift från

¹⁾ Christoffer Carlander, minnesteckning, Stockholm 1849.

närmast föregående år, liksom också från åren efter 1885. De tryckta källorna anföras i texten, derest icke ofvan anförda källor afses.

Mina siffror göra icke anspråk på att fullt exakt återgifva det bearbetade materialet. Jag har sökt vara så noggrann som möjligt och är öfvertygad om, att siffrorna äro fullt användbara till det bruk, hvartill de afses. Då jag blott vid enstaka viktigare uppgifter bearbetat samma material tvenne gånger, och sålunda siffrorna i allmänhet blott äro en gång uträknade, så är det klart, att de ej kunna anses vara fullt exakta.

Mitt hufvudsakliga resultat är nedlagt i de meddelade tabellerna. Dödsorsaken för de 25 åren 1861—85 äro, som redan nämnt, upptagna i tvenne tabeller, som åtfölja Helsevårdsnämndens årsberättelse för 1888. Härnedan återfinnas fyra tabeller, den första omfattar föregående århundrade, den andra detta århundrade intill 1830, den tredje går från 1831 till 1860; den sistnämnda, som blott innehåller anmälan af sjukdomsfall, men inga uppgifter om dödsfall, omfattar 25-årsperioden 1861—85.

I tabellerna betecknar ett —, att intet fall det året förekommit, ett tomt rum, att uppgift saknas för året, ett +, att sjukdom enligt den ifrågavarande källan var gångbar, men att en siffra ej kan angifvas för antalet döda eller sjuka. I tabellerna betecknar uttrycket "vårdade å sjukhus" antalet nyinkomna patienter, som för hvarje år vårdats under ifrågavarande diagnos. I allmänhet afses dervid blott Sahlgrenska sjukhuset, från 1868 dock äfven Majornas sjukhus; för tiden 1861—85 äro sjukhusuppgifterna hemtade från Medicinalstyrelsens tryckta årsberättelser. I tabell 30 är antalet sjukdomsfall i smittkoppor, skarlakansfeber, difteri, fläckfeber och nervfeber efter år 1875 i allmänhet icke upptaget efter anmälningar till läkarsällskapet, utan efter de fullständigare anmälningarna till Helsevårdsnämnden.

Jemte tabellerna lemnas några korta öfversigter öfver vissa sjukdomars förekomst. Dessa meddelanden afse, dels att utgöra en förklaring öfver tabellerna, der sådan ansetts nödig, och dels att upptaga sådana uppgifter öfver sjukdomar, som ej lämpligen kunnat återgifvas i tabellerna. Ordningen sjukdomarne emellan är temligen godtycklig. Hänvisningen till tabeller strax efter sjukdomsnamnet afser att underlätta sjukdomens anträffande i de 6 tabellerna. Tab. 24 och 25 återfinnas i föregående årsberättelse, tab 27 till 30 i denna.

Till sist återgifvas tvenne läkareutlåtanden öfver endemiska sjukdomar och allmänna helsotillståndet i Göteborg.

1. **Smittkoppor** (*variola*) (tab. 24 rad. 5, tab. 27, 28 och 29 r. 4—6, tab. 30 r. 1). Presterskapets dödstal utvisa ganska säkert såväl epidemiernas förekomst, som ock den olika dödligheten i hvarje epidemi. Uppgifterna från sjukhus och läkare öfverensstämma noga med presterskapets uppgifter. Det torde vara onödigt att lemna noggrannare uttydningar af tabellerna. — Här meddelas ytterligare ur stadsläkarnes årsberättelser, att lindriga koppor gingo i Göteborg under senare delen af år 1757, samt att svårare koppor började grassera i September 1767. Ifrån år 1837 vårdades koppor å särskildt sjukhus, kurhuset eller epidemisjukhuset, före nämnda år å Sahlgrenska sjukhuset.

Kopporna äro icke inhemska i Göteborg, och de hafva nog ej heller varit det i äldre tider, utan importerats utifrån vid hvarje epidemi. Importen omtalas ej så sällan. I Maj 1823 hitkom en koppsmittad neger från Amsterdam, och han ansågs hafva upptändt den då började epidemien (Sv. Läk. Sällsk. Handl., XI, s. 179). Första fallet år 1850 var en från Norrköping kommande person (Läk. Sällsk. prot.). D:r Ewert berättar 1868, att sjukdomen "hvarje föregående år importerats af arbetare och emigranter."

Ehuru ej direkt hithörande, torde det vara lämpligt att med några ord vidröra *ympningen mot smittkoppor* i Göteborg i äldre tider. Stadsläkare Westman berättar, att år 1757 32 barn med god framgång ympats med smittkoppor. Derefter ympade man i många år smittkoppor å härvarande frimurarebarnhus. Dessa ympningar bedrefvos vid slutet af 1700-talet med stor fart i Göteborg, och ett ej ringa antal af alla födda barn blefvo sålunda räddade från att bekomma naturliga smittkoppor. Ympningen skedde ofta vid börjande epidemi. Magistraten utfärdade då kungörelser med uppmaning till allmänheten att allmänt låta ympa barnen. 1799 skedde all ympning fritt, staden indelades då i 5 distrikt, Majorerna blef det sjette. I hvarje distrikt åtog sig en läkare att kostnadsfritt bestrida ympningen. Derest medicin behöfdes, tillsläpptes sådan af Sahlgrenska sjukhuset.

Huru omfattande ympningen bedrefs framgår af d:r Carl Anders uppgifter, enligt hvilka 1794 ympats 3 till 400 barn och 1799 omkring 600. Vid denna tid föddes i staden blott omkring 4 till 500 barn årligen.

Kokoppymningen börjades i Göteborg af Carlander i April 1802. Till Oktober samma år hade han ympat öfver 100 personer. Vid början af 1804 skall han hafva ympat sammanlagdt 300 personer, "men nu har jag ingen mer att ympa; en och annan af confratres fortfar likväl än". Vi se här af, huru hastigt metoden utbredd sig i Göteborg. Under åren 1802—1813 ympade dr Carlander närmare 1200 barn.

2. **Vattkoppor** (*varicellæ*) (tab. 25, tab. 30 r. 2). Af Carlander har i allmänhet blott enstaka fall hvarje år antecknats; 1802 15 och 1803 18 fall, öfriga år ett lägre antal. Dr Ewert har i allmänhet upptagit mycket få fall i sina journaler. Egentlig utbredd epidemi har jag ej hört omtalas härifrån; lokala epidemier å anstalter eller i enskilda hus hafva under senaste åren då och då låtit höra af sig. Sjukdomen synes årligen hafva förekommit i spridda fall, åtminstone under senaste 100 år.

3. **Messling** (*morbilli*) (tab. 24 r. 6, tab. 27, 28, 29 r. 1—3, tab. 30 r. 3). Presterskapets uppgifter om dödsfall i messling visa sig vara fullt användbara för att angifva epidemiernas uppträdande och dödligheten i hvarje epidemi. Härför hänvisas blott till tabellerna. Messlingen är ej endemisk i Göteborg, utan smittämnet importeras för hvar epidemi utifrån. Skolorna spela en stor rol vid sjukdomens spridning.

En mycket mild sjukdomsform liknande messling anträffades i Göteborg följande år: 1841 vårdade Ewert 2 messlingsfall, vid samma tid gick en lindrig, messlingsliknande sjukdom i stora delar af Sverige; 1858 gick en utbred epidemi öfver staden, af några läkare ansågs den vara messling, men af läkaresällskapets flertal som rubeola. De af dr Ewert under 1858 upptagna fallen voro utan tvifvel rubeolafall.

4. **Rash** (*rubeola*) (tab. 25, tab. 30 r. 5). Enstaka fall äro under namnet rash många gånger anmälda i läkaresällskapet allt ifrån 1851; fallens natur torde vara mycket tvifvelaktig. Vid messlingens afhandlande nämndes, att sjukdomen möjligen förekommit 1841. 1858 i Mars började den första säkrare epidemien; derefter gick sjukdomen epidemiskt vintarne 1864—65 och 1869—70, samt under våren och sommaren 1880. Sistnämnda epidemi är beskrifven af dr A. Wallin i Upsala läkareförenings förhandlingar år 1881. De under hela året 1866 iakttagna spridda fallen af rash torde vara af osäker natur, skarlakansfebern var samma år mycket utbredd i staden.

5. **Skarlakansfeber** (*scarlatina*) (tab. 24 r. 7, tab. 27, 28, 29 r. 13—15, tab. 30 r. 4). Sjukdomen var förr sällsynt i Göteborg. Samtidigt med utbredda epidemier i Sverige gick här åren 1763—64 en "halssjuka", som antagligen var skarlakansfeber. 1773 finnas 4 dödsfall af frisel upptagna i presterskapets dödböcker — osäkert hvilken sjukdom de afse. 1794—95 gick här en svår skarlakansfeber, 1808—9 likaså. Efter dessa år uppträdde sjukdomen länge i epidemier med ganska långa mellanrum; rätt många år synes sjukdomen alldeles hafva uteblifvit ur staden. Efter 1860 förändrar sig förhållandet, epidemierna följa tätt på hvarandra, och talrika sjukdomsfall inträffa alla år mellan epidemierna.

1796 gick en barnfeber i Göteborg, som Carlander vill kalla semiscarlatina; Malmsten anser den vara en mild scarlatina (a. s., s. XLVII.)

6. **Kikhosta** (*pertussis*) (tab. 24 r. 8, tab. 27, 28, 29 r. 16—17, tab. 30 r. 6). Denna barnsjukdom innästlade sig i Göteborg tidigare, än skarlakansfebern, och förekommer numera i talrika fall hvarje år. Stegringar eller epidemier följa ganska tätt på hvarandra.

7. **Påssjuka** (*parotitis*) (tab. 25, tab. 30 r. 7). Dr Carlander har nästan hvarje år upptecknat spridda fall af denna sjukdom, de flesta under år 1802 (10 fall) och 1803 (22 fall). I Ewerts anteckningar har jag träffat blott spridda fall utom under åren 1849 och 1855, då enligt läkaresällskapets protokoll sjukdomen gick epidemiskt i staden. Senare epidemier framgå af tab. 30.

8. **Difteri ock strypsjuka** (*diphtheria, croup*) (tab. 24 r. 9—10, tab. 28 r. 18, tab. 29 r. 18—20, tab. 30 r. 8—9). Enligt mina noggranna studier är det icke sannolikt, att dessa sjukdomar gått i Göteborg under senare hälften af förra århundradet, åtminstone icke i något större antal fall. Carlander säger 1811 efter 17 års praktik i Göteborg: "Strypsjuka har jag varit så lycklig, att ännu aldrig haft att göra med".¹ Antagligen yppade sig strypsjukan först omkring år 1820, då den iaktogs af läkare flerstädes i södra och vestra Sverige och gick epidemiskt i södra Norge. Presterskapets uppgifter i tab. 28 och 29 öfverensstämma således antagligen ganska noga med verkliga förhållandet. Efter 1820-talet syntes sjukdomen åter hafva blifvit sällsyntare, först på 1840-talet börjar

¹ A. s., s. XLVIII.

den åter låta höra af sig. Ewerts första fall är från 1846, det andra från 1851. Sistnämnda är anmälas flere fall äfven af difteri i läkaresällskapet. Nu stegras båda dessa sjukdomars freqvens betydligt. Stegringen är dock icke jemnt fortlöpande utan går vågformigt framåt. I slutet af 1850- och början af 1860-talet finna vi den första, stora stegringen eller epidemien i staden, i början af 1870-talet ännu en, slutligen den sista vid början af sistförflutna årtionde. Under epidemien på 1880-talet hade fallen hufvudsakligen difteritisk natur, på 1870-talet croupös. Mellan epidemierna hafva båda sjukdomarne hvarje år framträdt, men vanligen förorsakat blott ett fåtal dödsfall.

9. **Fläckfeber** (*typhus exanthematicus*) (tab. 24 r. 12, tab. 27, 28, 29 r. 7—9, tab. 30 r. 10). Denna sjukdom hör till de svårt igenkända. Den har i äldre tider af läkarena ofta förväxlat med liknande sjukdomar; man kan säga att först 1870-talets epidemier lärde svenske läkaren rätt igenkänna den. Presterskapets uppgifter kunna blott användas för att ge anvisningar för upptäckandet af de stora epidemierna. Angående spridda fall af fläckfeber eller nervfeber äro ifrågavarande källor odugliga. I tabellerna äro alla sorters tyfusfebrar därför sammanslagna i en rubrik. En stor mängd namn äro här förda tillsammans: rötfeber, fläckfeber, gastrisk feber, nervfeber, Upsalafeber, yrsjuka, hetsig feber m. fl. Att många fall blifvit oriktigt betecknade, och sålunda fall t. ex. af akut tuberkulos blifvit inblandade med tyfusfall, lider intet tvifvel.

De stora tyfus-epidemierna i Göteborg framtråda ganska tydligt i presterskapets dödstal sådana dessa återgifvas i mina tabeller. Att typhus exanthematicus verkligen vållat dessa stora stegringar visas dels deraf, att sjukdomen samtidigt härjat i stora delar af Sverige, och dels deraf att epidemiernas höjdpunkt varit på våren och ej å hösten. Mången gång ger också sjukdomens oerhörda utbredning i staden, läkareberättelser öfver densamma o. s. v. visshet om sjukdomens natur.

Fläckfeber härjade i äldre tider i Sverige oftare och svårare, än under senare årtionden. Flera äldre epidemier stå i ett uppenbart samband med krigsrörelser och det torde väl ej vara för mycket sagdt, att Sveriges och Europas många krig, särskildt i östern, varit en väsentlig orsak till sjukdomens täta härjningar i äldre tider.

Linné¹⁾ m. fl. läkare omtala en sjöexpedition i Nordsjön 1756, då manskapet mycket hemsöktes af tyfus. Sjukt man-

¹⁾ Dissertation 1757.

skap landsattes då i stort antal i Göteborg, och det är antagligt, att dessa väsendtligt bidragit till epidemiens spridning i staden. Efter nyssnämnda år gick sjukdomen mycket härstädes i omkring 8 års tid. Stadsläkarnes årsberättelser från denna tid innehålla talrika bevis på, huru svårt den då härjade. 1773 gick tyfusepidemi sannolikt åter i staden, 1789 var den synnerligen svår. Sistnämnda epidemi angrep mycket svårt härvarande garnison, men äfven stadsförsamlingarna ledo då mycket. Säkra fläckfeber-epidemier med stor utbredning gingo dessutom i Göteborg åren 1828, 1839 och 1870. 1875 var här en mindre stegring. Det är osäkert om verkliga fläckfeberfall förekommit i Göteborg under 1880-talet. Under 1850-talet, då sjukdomen skall hafva varit gängbar flerestädes i Sverige, synes den hafva uteblifvit här i staden. Bevis för att *febris recurrens* skulle hafva förekommit i Göteborg har jag ingenstädes anträffat.

10. **Nervfeber** (*febris typhoides*) (tab. 24 r. 11, tab. 30 r. 11). Denna sjukdom har antagligen alla år förekommit i staden i större eller mindre antal fall. På ofvan anförda skäl äro statistiska uppgifterna öfver nervfeber före 1861 föga eller icke brukbara. Äfven derefter äro uppgifterna ej fullt säkra, ja under fläckfeberstegringarna icke ens brukbara. Först på 1880-talet, då hvarje sjukdomsfall gaf upphof till noggranna undersökningar af helsopolisen, blifva siffrorna noggranna. Allmänna utbredd epidemi af tyfoidfieber inom Göteborg är icke känd. Sjukdomen är stadd i aftagande, jemför föregående årsberättelse s. 88.

11. **Rödsot** (*dysenteria*) (tab. 24 r. 15, tab. 27, 28, 29 r. 10-12, tab. 30 r. 12). Presterskapets uppgifter visa sig vid granskning och vid jemförelse med läkareuppgifter ganska pålitliga. Rödsoten gick i äldre tider oftare än nu, den medföljde liksom fläckfebern ej sällan våra trupper och drogs af dem in i landet. 1770 och 1853 äro de värsta epidemiären, 1809-10 en mindre epidemi, möjligen också 1781. På 1840-talet gängbar, ehuru ej epidemiskt. 1877 obducerades i staden en sjöman, som befanns hafva dött i rödsot (läk. sällsk. prot.), följande året flera säkra sjukdomsfall. Under 10 år före och efter nämnda båda år är intet säkert fall känt. Många blodiga diarréer anmälades förr af läkare som rödsot. Sjukdomen är utan tvifvel icke inhemska i Göteborg.

Följande notiser torde förtjena att upptecknas. 1764 gick sjukdomen i få fall i staden (stadsläkaren). I Sahlgren-

ska sjukhusets journal för 1842 anträffas en obduktionsberättelse å en i diarré afliden person, som tydligen lidit af dysenteri; i sjukhusets journaler angifves rödsot som gängbar 1847 samtidigt, som ett nosokomialt fall inträffade. 1852 års rödsot har på goda skäl antagits vara importerad till Sverige med korvetten Lagerbjelke. Fartyget hade samma år hemkommit från en resa till södra Amerika och Vestindien, under hvilken manskapet lidit svårt af sjukdomen ¹⁾.

11. **Epidemisk hjernfeber** (*meningitis cerebrospinalis epidemica*) (tab. 24 r. 13, tab. 30 r. 13). Denna farsot har gått epidemiskt i Göteborg tvenne gånger, nemligen vintern och våren 1856 och under samma årstider 1883. 1855 och 1882 några få härddar med fall, hvars diagnos faststälts genom obduktion. Åren efter epidemierna spridda fall. 1860 och 1870-talen synas hafva varit fria från sjukdomen. D:r Silfverskjöld ²⁾ och jag hafva genomgått Sahlgrenska sjukhusjournalerna för nämnda båda årtionden och granskat obduktionsberättelserna; jag har för min del ej kunnat med säkerhet hänföra något enda fall till ifrågavarande sjukdom.

12. **Frossa** (*febris intermittens*) (tab. 27 och 28 r. 19-20, tab. 29 r. 21-22, tab. 30 r. 14-15). Frossepidermier voro gängbara i Göteborg under förra århundradets senare del: våren 1749 och 1751 (enligt pastor), 1756 t. o. m. 1760 allmänna och svåra (enl. stadsläkarne), 1777 mycket gängbara (pastor). Om frossan gått epidemiskt äfven andra år är okänt. Under tiden 1765 till 1769 synes sjukdomen att döma af stadsläkarnes årsberättelser ej hafva gjort sig mycket bemärkt. Prof. Malmsten skrifver i ofvannämnda arbete s. LIX: "Under de första 10 åren af Carlanders vistelse i Göteborg voro frossor högst sällsynta, så att han 1802 skrifver: "Frossor äro hos oss mycket sällsynta, men i våras hade jag flera att göra med än något år förut, äfven hos barn;" — och först på våren 1804 synes Carlander observerat någon allmän frossepidermi, ty han skrifver samma år i Maj: "Flera frossor hafva vi haft i vår än på 11 år sammanlagda förut". Sedermera synas frossepidermier årligen hemsökt Göteborg under Carlanders vistelse derstädes". I September 1808 skrifver C.: "Höstfrossor ha icke funnits här sedan jag kom hit förrän i år, nu ha de varit till temmelig mängd, och ofta förargliga" (a. s., s. LX).

Detta århundrades epidemier framgå tydligt af sjukhusfallens mängd. Läkareuppgifterna bestyrka i hufvudsak sjuk-

¹⁾ Hygiea 1852, s. 653. ²⁾ Eira 1886.

husuppgifterna. Märkligt är, att sjukdomen mellan epidemierna kunnat nästan helt och hållet försvinna, så gick det från början af 1830- till midten af 1840-talet enligt ett nedan meddeladt intyg af Göteborgs läkaresällskap. För närvarande finnes nog ingen frossmitta i Göteborg. Det är dock icke omöjligt, att epidemier framdeles komma att gå härstädes. I alla händelser är sjukdomen icke endemisk i Göteborg.

1812 gick svår frossa å ett härvarande barnhus (d:r Dubb, fattigvårdens årsber.); frossan åren 1810 och 1812 synes hafva varit synnerligen svår. 1842 vårdades blott tvenne patienter för frossa å Sahlgrenska sjukhuset, den ene hade lidit deraf under 3 månaders tid under hitresa från Brasilien. På flottans Göteborgs eskaders sjukhus vårdades 1815 15 frosspatienter (af 550 vårdade) samt under åren 1818 till 1825 årligen rätt många; å Göta artilleris sjukhus 1823 likaledes rätt många¹.)

13. **Influenza.** Denna egendomliga epidemiska sjukdom öfvergick Sverige 1782. Den ansågs af samtida läkare vara importerad från Ryssland. I Febr. och Mars gick den starkt i Finland, i April till Juni i Stockholm, i Maj i Uddevalla (Läk. o. Nat., Bd. III och IV). Antagligen gick den på våren äfven i Göteborg²). 1800 från omkring d. 20 April och till midten på Maj gick den s. k. gripen allmänt i Göteborg; Carlander hade "ifrån 50 till 85 sjuka på dagen att besörja och alltid någon som behöfde tvenne besök." I Febr. och Mars 1804 gick sjukdomen åter, Carlander skrifver derom: Åter ha vi här haft en formlig influenza att dras med; i Februari hade jag ej mindre än 124 patienter i den sjukdomen och på det hela 308.³)

1831 gick nästa bekanta epidemi öfver Sverige; enligt Trafwenfelt skall hela riket hafva hemsökts under Maj, Juni och Juli månader (Sv. Läk. Sällsk. Handl., XII s. 330 samt Årsber. för 1832 s. 44). I Göteborg kan den ej säkert spåras. Ewert's sjukjournaler börja i Maj månad d. å. 1833 uppträdde sjukdomen åter i Stockholm i April; i Göteborg vårdades samtidigt några fall af influenza å Sahlgrenska sjukhuset. 1837 gick en häftig epidemi öfver Sverige, den visade sig redan under föregående December månad i Stockholm, i Januari gick den öfver Göteborg (Ewert, Sahl. sjukhuset). Epidemierna

¹) Enligt summariska meddelanden tryckta i Sv. Läk. Sällsk. Handl., Bd. III, VI —IX. ²) Möjligen höra de fem fall hit, som i Maj vårdades å Sahlgr. sjukhuset under diagnos Synochus catarrhalis. ³) Enligt Malmsten a. s., s. LIX, samt sjuklistorna.

1833 och 1837 äro behandlade i flera uppsatser i Tidskrift för Läkare och Pharmaceuter, banden II och III samt i Sv. Läk. Sällsk. Nya Handl.

Följande trenne epidemier kunna studeras i Sundhetscollegii årsberättelser. 1851 epidemi öfver hela Sverige; under Mars och April i Stockholm, i Mars i Göteborg. 1857 började i slutet af Nov. en epidemi, som var mycket allmän här i Dec. (Ewert) och samtidigt mycket utbredd i vissa delar af Sverige; synes ej hafva berört Stockholm. 1863 epidemi i fjärde qvartalet här och der i Sverige; i Göteborg härjade sjukdomen mot midten af November och nådde sin höjdpunkt i December, i Stockholm gick den påföljande Januari månad.

Utom dessa utbredda epidemier träffas många uppgifter om enstaka fall och lokala epidemier af influenza och katarralfeber. Uppgifter om enstaka fall i tider, då sjukdomen ej går epidemiskt, måste naturligtvis anses vara af mycket osäker art. De enstaka lokala epidemierna kunna ej heller säkert antagas höra tillsammans med verklig influenza. Sådana enstaka epidemier omtalas: 1841, då i Januari 9 fall skola hafva vårdats å Sahlgrenska sjukhuset; 1847 i Oktober, då Ewert uppgifver katarrer och katarralfeber nästan som epidemiska i staden; 1854 i Dec., då enligt Ewert "katarrerna stegrades till en allmännare utbredd epidemi, angripande äfven barn (samma år influenzaepidemi rapporterad från Venersborg); 1871 i Maj epidemi i härvarande spinnhus med 53 sjuka o. s. v.

Hirsch's uppgift, att influenzan skulle gått i Sverige 1875, beror antagligen på någon missuppfattning.

14. **Epidemisk gulsot** (*icterus epidemicus*). Denna sjukdom gick allmänt i Göteborg 1858, den började i slutet af April, nådde sin höjdpunkt i början af Juni samt uppträdde med spridda fall till årets slut. Samtidigt gick sjukdomen i en stor del af mellersta Sverige. Ewert har upptecknat 39 fall i sin praktik.

Möjligen höra också följande sjukdomsfall hit. Carlander skrifver, att det år 1805 inträffat på 4 ställen, att 3, 4 ja 5, barn på hvardera efter hvarandra sjuknat i gulsot; "alla blefvo braf" (a. s., s. XLIX). I sjuktabellerna förekomma i Jan. 1805 5 fall af gulsot. 1813 i Oktober 2 fall, i November 7 fall.

15. **Epidemisk ögonsjukdom** (*conjunctivitis epidemica*). I Juli 1814 infördes till Göteborg med från Tyskland kommande krigsfolk en smittosam ögonsjuka, som sedan spridde sig bland

härvarande trupper.¹⁾ 1860-talets epidemi, som gick mycket i östra Sverige, synes icke hafva nått Göteborg.

16. **Kolera** (*cholera asiatica*) (tab. 24 r. 14). Enligt mina bearbetningar af dödböcker och dödsattester samt enligt officiella uppgifter om antalet insjuknade egde sjukdomen nedanstående år följande utbredning i staden:

	<i>insjuknade</i>	<i>dödsfall</i>
1834	?	1830
50	1316	580
53	1022	626
55	207	111
56	93	44
57	279	146
59	361	199
66	1273	435 ²⁾
71	5	3

I öfrigt hänvisas till min afhandling: Thatsächliches und Kritisches zur Ausbreitungsweise der Cholera.

17. **Ros, varfeber, barnsängsfeber** (*erysipelas, pyæmia, septicæmia, febris puerperalis*) (tab. 24 r. 16—19, tab. 30 r. 16). Alla dessa sjukdomar hafva under senaste 25 år genom den antiseptiska sårbehandlingen aftagit betydligt. Under äldre tider synas sjukdomarne haft stor spridning i Göteborg, isynnerhet å sjukhusen. Barnsängsfeber uppträdde synnerligen mycket 1868 och 69.

18. **Starrkramp** (*tetanus, trismus*) (tab. 24 r. 21). 14 dödsfall konstaterades af läkare under de 25 år 1861—85. Af dessa tillhörde 10 vuxna personer och 4 nyfödda barn. Ett och annat fall omtalas af Carlander samt i läkareskapets protokoll, dock synes sjukdom alltid hört till de sällsyntaste.

19. **Vattuskräck** (*hydrophobia*) (tab. 25). Sjukdomen är ytterst sällsynt härstädes och utan tvifvel för hvarje gång importerad från andra orter. Under senaste 30 år har den blott förekommit i 5 fall åren 1869 och 1870. Angående fallen under år 1869 upplyses bestämdt, att de härledde sig från bett af sjuka hundar (Ewert). Dödsfallen timade d. 22 Juni, d. 2 Juli, d. 23 September och 24 Dec. 1869 och d. 27 Nov. 1870. 3 voro arbetare och 2 ståndspersoner.

I äldre tider var sjukdomen nog också särdeles sällsynt. Bergius upplyser, att den var "1755 i Maj gängse i Göteborg"

¹⁾ Sv. Läk. Sällsk. Handl. II, 2, s. 53. ²⁾ Se föregående årsberättelse s. 83.

(Gångbara sjukdomar); 1855 i Mars meddelar läkaresällskapets protokoll, att ett fall "anfördes af dr Montén" (från hvilken ort står ej).

20. **Mjeltbrand** (*antrax*). 1858 i Mars anmäldes ett fall i läkaresällskapet, 1868 anmäldes tre fall. Sjukdomen synes hafva varit ytterlig sällsynt i Göteborg bland människor. Bland husdjur förekommer den då och då i omgifvande provinser, isynnerhet i vissa delar af Vestergötland.

21. **Rots** (*Malleus humidus*). Sjukdomen är ej anmäld såsom förekommande bland människor. Sen 1881 också intet fall anträffadt å djur i staden.

22. **Blåsutslag hos barn** (*pemphigus neonatorum*) (tab. 24 r. 22). 31 gånger anförd som dödsorsak under åren 1861—85. Å några af dödsattesterna står tillagdt specificus. De flesta barnen högst några veckor gamla, ett öfver 1 år. En liten epidemi beskrifven i föregående årsberättelse s. 71 och s. 13.

23. **Noma** (tab. 25). Uppgafs på 1860-talet emellanåt såsom dödsorsak, sedermera ytterst sällsynt. Dr Ewert omtalar ett par fall på 1850-talet; i Sahlgrenska sjukhusets journaler står mycket sällan diagnosen noma, jag har upptecknat ett par fall från 1820-talet o. s. v.

24. **Struma** (tab. 25). Sjukdomen icke endemisk i staden. De 2 dödsfallen från 1881 och 1883 tillhörde personer omkring 70 år gamla. Den enas diagnos var struma hæmorrhagica.

25. **Spetälska** (*lepra*). Ytterst sällsynt under hela den förhandlade tiden. Dr Dubb beskrifver tvenne "ej genuina" fall af lepra vårdade å Sahlgrenska sjukhuset 1783, det ena med diagnos elephantiasis, det andra lepra græcorum; beskrifningen synes göra diagnosen tvifvelaktig (Läk. o. Nat., V s. 154). Å samma sjukhus vårdades 1798 en person död i "elephantiasis", 1799 en, som utskrefs ohulpen med diagnos "lepra arabum", 1840 2 fall, ett "lepra" och ett "lepra squamosa", 1843 ett fall af "lepra"; fallen från 1840-talet voro alla utifrån staden, ett af dem är antecknad som utskrifvet friskt; 1866 åter ett fall. 1823 ett fall af lepra å kurhuset, 1810 ett dödsfall i Garnisonsförsamlingen.

26. **Tuberculosis.**

a *Lungsot* (*tuberculosis acuta, tuberculosis pulmonum*) (tab. 24 r. 37). Blott efter 1860 brukbara statistiska uppgifter. Sjukdomen har utan tvifvel i alla tider härjat i Göteborg; under de sista 25 åren synes den snarare vara något i tilltagande, än i aftagande.

b Tuberkulös hjernfeber (*meningitis tuberculosa*) (tab. 24 r. 27).

c Bentuberkulosen (*osteitis tuberculosa*) kan möjligen anses hafva orsakat flertalet af de fall, som upptagas i tab. 24 r. 20.

d Skrofler (*scrophulosis*) (tab. 24 r. 73). Ingen duglig statistik finnes.

e *Lupus* (tab. 25). Sjukdomen dess bättre icke allmän i Göteborg. Ytterst få gånger har jag träffat något uppteckadt om lupus. Ett fall vårdades å kurhuset 1855.

26. **Veneriska sjukdomar** (*morbi venerei*) (tab. 24 r. 23—24, tab. 28 r. 22, tab. 29 r. 24, tab. 30 r. 17—20). Från 1812 och till 1861 har jag i tabellerna upptagit det årliga antalet vårdade patienter. Dervid hafva de frånräknats, som vårdats för skabb eller bensår. För denna tid äro uppgifterna hemtade ur kurhusets journaler; för de sista 25 åren från medicinalstyrelsens årsberättelser. Dessa siffror synas mig ega ett visst värde, för att visa de veneriska sjukdomarnas periodiska stegringar. Särskildt vill jag påpeka den stora stegringen 1868—1870, hvilken hotade att göra vårdanstaltens sängantal alldeles otillräckligt, men lyckligtvis af okänd orsak hastigt gick öfver.

All syfilisstatistik från Göteborg är ytterst otillförlitlig, den pålitligaste torde vara den å syfilis neonatorum. Odugliga och oanvändbara äro dödsuppgifterna angående vuxna personer; icke stort riktigare torde anmälningarna till läkaresällskapet vara.

Möjligen kunde genom studiet af garnisonens förhållanden bättre uppgifter erhållas angående dessa sjukdomars frekvens under olika tider och under olika anordning för de prostituerades öfvervakande. Detta studium är enligt min åsigt så kompliceradt, att det fordrar sitt eget mycket samvetsgramma och omfattande arbete, derest resultatet skall få något värde.

I kurhusets journaler användes ganska ofta, ända in på 1850-talet ordet saltfluss. Namnet radesyge förekommer år 1845 vid 2 fall.

27. **Trikinsjukdomen** (*trichinosis*) är icke känd från Göteborg såsom gångbar bland menniskor.

Tack vare den sedan d. 17 Okt. 1881 anordnade obligatoriska trikinbesigtningen så känna vi numera sjukdomens utbredning bland svinbesättningarna i staden och i omgifvande provinser. I Helsovårdsnämndens årsberättelse för 1887 redogöres å s. 37 för resultatet af dessa undersökningar såväl med afseende på antalet anträffade fall, som äfven på orten, der sjukdomshärd förekommit. De första åren påträffades många härdar både inom staden och i omgifningarna, numera hafva svinstallens

egare sett med sin fördel förenadt att sätta stallen i ett bättre skick. Alla gamla härdar synas hafva försvunnit. Då sjukdomen bland svinen ej varit särdeles sällsynt, så är det antagligt, att fall bland människor förekommit i Göteborg, ehuru de ej blifvit upptäckta på grund af svårighet att igenkänna sjukdomen.

28. **Mask** (*helminthiasis*) (tab. 30 r. 34). Benikemask är en sällsynt åkomma i Göteborg. Också finnas blott mycket enstaka anteckningar om benikemaskens förekomst härstädes. Å sjukhusen vårdades under senaste 25 år blott 15 fall af mask öfverhufvudtaget. I d:r Carländers tabeller har jag anträffat 6 fall af benikemask upptecknade. I Läkaresällskapets protokoll för 1857 anföres, att benikemaskar äro ovanliga i Göteborg. Samma år omtalas ett fall af *tænia solium* och ett af *t. lata*, det senare från stadens omgifningar; samtidigt anmälas ytterligare 2 fall af benikemask. 1878 omtalas i sällskapet, att ett fall af *t. mediocanellata* anträffats, som ansågs vara smittadt inom staden.

I trakten är dynt bland svin en sällsynthet. Någon gång har *cysticercus cellulose* anträffats, men då vanligtvis i svin-kroppar, som kommit längre bort ifrån. *Cysticercus tenuicollis* är deremot icke sällsynt härstädes.

29. **Skabb** (*scabies*) (tab. 28 r. 23, tab. 29 r. 25, tab. 30 r. 33). Sjukdomen synes numera vara betydligt sällsyntare än under föregående årtionden. Den har tidvis varit ganska utbredd i staden och derefter åter af sig sjelf aftagit. En betydlig stegring uppträdde i midten på 1860-talet, man kunde då tala om en verklig skabbepidemi. En tid hotade sjukdomen t. o. m. att öfverfylla sjukhusen. Rad 33 i tab. 30 innefattar äfven öfriga hudsjukdomar af parasitiskt ursprung.

30. **Lunginflammation** (*pneumonia*) (tab. 24 r. 38—42, tab. 30 r. 23). Det hänvisas till tabellerna, der stegringar och friare är tydligt framträda. Lunginflammation hos barn och hos äldre bilda icke alltid samtida stegringar.

31. **Bröstkattarr** (*bronchitis*) (tab. 24 r. 43—47, tab. 30 r. 22). Dödsfall och sjuklighet framgå tydligt nog af tabellerna. Lokala epidemier omtalas emellanåt (se ofvan om influenza). I tab. 30 äro uppgifter för bronchit och influenza hoplagda; tusentals influenzafall anmäldes årligen särskildt under 1860-talet.

32. **Diarré** (*diarrhoea*) (tab. 24 r. 51—55, tab. 30 r. 27). Tab. 30 innehåller samman slagna de anmälda sjukdomsfallen

af diarré, cholera nostras och gastroenteritis. Tabellerna visa tydligt, hvilken olika utbredning hithörande sjukdomar haft under olika år.

Carlander skrifver om ett besynnerligt epidemiskt diarré vid århundradets början. "I slutet af Augusti och början af September (1807) var cholera och diarré så allmänligt graserande, att jag aldrig sett någon sjukdom, mer än influenza, så epidemisk. I Augusti hade jag 321 sjuka och deribland 209 af nämnda sjukdom. Jag tror knappt, att någon fullväxt människa i staden och hela orten var fri. En sådan allmänlighet måste nödvändigt bero på luftens och hela atmosfärens beskaffenhet, då människor af de olikaste lefnadssätt lika angripas; men förargligt är det, att våra meteorologiska observationer icke visa några betydliga förändringar deruti."

År 1808 härjade en ännu allmännare cholera i Göteborg; dessa cholera-epidemier voro högst obetydligt dödande, ehuru sjukdomen ej sällan var förenad med svåra smärtor.¹⁾

33. **Akut magkatarr** (*catarrhus ventriculi acutus, gastricismus, febris gastrica*) (tab. 30 r. 26). Tabellen innehåller anmälningar angående sjukdomsfall i de tre ofvan på latin namngifna sjukdomarne. Att fall af mycket olika etiologi här sammanförts, ligger i sakens natur.

34. **Gastritis v. enteritis phlegmonosa** (tab. 25). Något enda fall omtaladt i läkaresällskapets protokoll.

35. **Balantidium coli**. Ett enda fall af mig anträffadt i handlingarna. Dr: F. Belfrage redogjorde 1877 i läkaresällskapet för ett inom staden anträffadt fall (prot. Mars).

36. **Reumatisk feber** (*rheumatismus articularis acuta*) (tab. 24 r. 67, tab. 30 r. 28). Anmälningarna, som återgifvas i tab. 30, innehålla utan tvifvel en mängd fall, som ej höra hit, nämligen reumatism af annan art, än den akuta ledgångsreumatismen. Den skarpa skilnaden mellan antalet anmälda fall 1870 och 1869 samt åren förut och efteråt beror utan tvifvel på, att rapportblanketterna före 1870 innehöllo "Rheumatismus", men derefter "Rheumatismus articularis".

Att de reumatiska febrarne ega mycket stor utbredning i Göteborg är allmänt läkarens erfarenhet. Ewert skrifver i sin årsberättelse för 1859, att reumatiska febrarne äro så gängse, att de äro flera gånger frequentare än nervfeber. De äro fåtaligast i September. Ett konstant drag uti Göteborgs

¹⁾ Malmsten, a. s., s. LIX.

sjukdomskonstitution anser han vara tendensen till reumatiska affektioner, flertalet fall äro lindrigare, rätt många komplicerade och envisa.

Muskelreumatismerna ega en kolossal utbredning i Göteborg, nästan hvar person lider mer eller mindre deraf, den angriper ofta äfven unga personer.

Kronisk ledgångsreumatism är likaledes allmän. Några dödsfall upptagas i tab. 24 r. 68.

37. **Danssjuka** (*chorea*) (tab. 25). Ganska sällsynt i Göteborg. Ur Carllanders sjuklistor har jag antecknat 6 enstaka fall, ur Ewerts 5 fall.

38. **Kräfta** (*cancer*) (tab. 24 r. 69). På 1,000 innevånare dö årligen 1 i cancer. Sjukdomen är icke stadd i aftagande.

39. **Sockersjuka** (*diabetes*) (tab. 24 r. 71). Här upptagas på 25 år 68 dödsfall i sockersjuka. Vid komplikationer med t. ex. lunginflammation har dödsfallet upptagits som sockersjuka, derest det stått utsatt å dödsattesten, att personen lidit af sådan sjukdom.

40. **Diabetes insipidus** (tab. 25). Ett dödsfall bekant. Alla fall, der å dödsattesten blott stått diabetes, hafva räknats till föregående sjukdom.

41. **Skörbjugg** (*scorbutus*) (tab. 24 r. 74, tab. 27 r. 18, tab. 28 r. 21, tab. 29 r. 23, tab. 30 r. 29). Denna sjukdom var i äldre tider i Göteborg ganska vanlig. De äldre läkareberättelserna tala ofta om scorbutici. Carllander anför nästan hvarje år flera skörbjuggspatienter. 1867 anmäldes 13 fall till läkaresällskapet, eljest ett fatal eller intet fall. Under sista årtiondet hafva högst få fall kommit till upptecknande.

Under förra århundradet angifves af presterskapet i ej så få fall skörbjugg såsom dödsorsak, så t. ex. år 1790, då 7 soldater skola hafva affidit i denna sjukdom. Äfven i början af detta århundrade skall skörbjugg ej så sällan hafva orsakat döden. Ännu på 1860-talet uppgifva läkarne nästan årligen något hithörande dödsfall, efter 1875 blott ett enda inom staden; de uppgifna fallen tillhörde i allmänhet personer, som vårdades för svåra kroniska lidanden å härvarande fattigvårdsinrättning.

1818 förekommo flera fall å kurhuset bland intagna personer, 1866 likeledes å cellfängelset.

42. **Bränvinsmissbruk** (*alcoholismus chronicus, delirium tremens*) (tab. 24 r. 83, tab. 30 r. 35—37). Mycket vanliga sjukdomar ännu. Det statistiska beviset för, att sjukdomarne af tagit i förhållande till äldre tider, är svårt att skaffa till stånd,

emedan man härvidlag ej kan sätta full lit hvarken till anmälningarna till läkaresällskapet ej heller till sjukhusuppgifterna. Emellertid synes allt tala för, att superiet aftagit. De anmälda fallen äro ej flera nu, än på 1860-talet, oaktadt stadens folkmängd tredubblats.

I tabellerna 24, 25 och 30 upptagas flera sjukdomar som här ej afhandlas i brist på närmare uppgifter.

1) *Göteborgs läkaresällskaps utlåtande d. 16 Jan. 1850 med anledning af ingången förfrågan från prof. M. Huss rörande endemiska sjukdomar i Göteborg.*

Hälsotillståndet inom Göteborg och dess närmaste omgifningar är i allmänhet mycket godt, och några endemiska sjukdomar kan man svårligen upptäcka. Stadens läge är fördelaktigt genom sitt nära granskap med öppna hafvet, hvilket också gör att klimatet är mildare, än på de flesta andra orter i Sverige. Ej allenast medeltemperaturen är ibland de högsta i nordnen, utan äfven fluktuationen mellan värme och köld jemförelsevis mindre betydande, med dräglig hetta om sommaren och i allmänhet dräglig, samt föga ihållande köld om vintern. Sjövindar äro de öfvervägande, liksom äfven de, hvilka mest befordra ett godt hälsotillstånd. Dessa vindar äro vestliga och sydliga, hvilka också äro förenade med en mildare temperatur, och för det mesta, om ej regniga, åtminstone fuktiga. Landtvindarne äro de nordliga och ostliga, hvilka nästan alltid äro kalla och torra samt mindre fördragliga under de kallare årstiderna. Om sommaren är vanligen sjövind om dagen och landtvind om natten, men båda äro då lika milda; t. o. m. de hårdaste stormarne under sommaren äro merendels vestliga.

Hvad stadens grund beträffar, skulle den väl kunna synas mindre hälsosam, enär den utgöres af den långsluttande södra stranden af Göta elf, hvilken af naturen är mycket sumpig, såsom man ännu kan se derpå, att en stor del hus i staden hafva satt sig mer eller mindre, oaktadt de alla äro omsorgsfullt grundmurade. Detta träskaktiga läge förbättrades dock redan vid stadens anläggning medelst kanalgräfningar, af hvilka den omkring staden löpande vallgrafven dock i tidens längd blifvit mycket orenad, men i senare tider ej allenast upprensad, utan till en stor del ordentligen omgräfd, så att den nu, liksom de inom staden varande kanaler, innehåller klart och rinnande vatten.

De omväxlande sjukdoms-konstitutionerna äro, i synnerhet under den kallare årstiden, företrädesvis beroende af vindarnes förändring, sålunda att sjövindarne, som ej allenast äro de mildare, utan äfven de, hvarvid befolkningen är mest van, nästan alltid medföra de, lindrigaste sjukdomsformerna; då man deremot, när vinden blifver nordlig eller ostlig och kölden dermed tilltager, kan vara temligen förvissad om både ökad och svårare sjuklighet. Att de kalla och torra vindarne föranleda ett sjukdomslyne af inflammatorisk art, är väl det öfverallt vanliga förhållandet; men mindre vanligt torde deremot vara, hvad som här eger rum, att dessa torra vindar äfven förorsaka reumatiska och katarrala åkommor, som annorstädes merendels uppkomma af, hvad man kallar rå och fuktig luft.

Detta om vänliga förhållandet med de akuta sjukdomarne; om de chroniska är föga mera att säga.

Radesyge, som ännu ett stycke ned på Sveriges vestra kust ej sällan lærer visa sig, förekommer här vanligen till högst några få fall om året, och dessa ofta så föga karakteristiska, att diagnosen blifver mycket tvifvelaktig. Den äkta norska radesygen ser man i allmänhet ganska sällan.

Pyrosis är en mycket allmän sjukdomsåkomma, synnerligen bland qvinnor af den tjenande klassen, ett förhållande, som också på andra orter lærer vara föga bättre. Orsaken kan icke sökas i lokala förhållanden, utan fast heldre i lefnadssättet, som bland tjenstepigor icke är synnerligen regelbundet och passande hvarken beträffande mat och dryck, klädsel eller lefnadsordning i allmänhet. Symptomerna äro ej afvikande från dem, som allmänligen förekomma.

Skrofler uti alla former och särskildt ryggrads-krökningar, voro fordom nästan allmännare än nu. Orsakerna härtill äro sannolikt att söka uti det sundare läge, som staden fått, sedan de gamla vallgrafvarne, äfvensom Göta elf blifvit uppensade; om den ökade välmågan inom samhället samt mera sinne för ordning och snygghet äfven härtill bidragit, är icke osannolikt.

Chlorosis har länge varit allmän inom de så kallade bildade klasserna, men först under de senare åren kan man egentligen säga, att den arbetande klassen, särdeles landtfolk, lidit mera deraf; hvilket också nu måste erkännas vara i tilltagande. Fluor albus står dermed ofta i ett onekligt sammanhang.

Frossfebrar, som förr voro mycket allmänna och talrika, upphörde helt och hållet med år 1832, så att sedan dess knappast ett enda fall inträffade förr än 1845, hvarefter de allt-

jemt ökats och 1848 voro utomordentligt talrika, men under sistlidet år varit jemförelsevis ganska fåtaliga. Orsakerna till deras upphörande och återkomst kunna icke med visshet bestämmas, emedan inga ingripande lokala förändringar liktidigt inträffat. Sjukdomens lynne under dess senare period har i allmänhet varit vida mildare än fordom, fastän recidiver varit ganska vanliga. Den har aldrig framstått under form af quarantine och mycket sällan haft några svårare complicationer. Något växelförhållande mellan bleksot och frossa har icke kunnat förmärkas.

2) *Ur doktor C. F. Ewerts årsberättelse för år 1851.*

Till åtlydnad af Kongl. Collegii circular af d. 5 Juni 1851, får undertecknad afgifva följande berättelse. Föremålet för min verksamhet är nästan uteslutande Göteborgs stad och dess förstäder — en ort, utmärkt för en ovanlig sundhet, otvifvelaktigt till stor del beroende af de här rådande ombytliga vindar. Norr om staden öfversvämmas ofta Göta elf, och denna del har under senare åren också varit synnerligen utsatt för här någon gång rådande epidemier. Genom det nyligen af stadens innevånare fattade beslut om uppbyggandet af ett nytt fattigförsörjningshus i denna trakt, då fyllning och odlande af den s. k. "Gullbergsvassen" äro beräknade såsom sysselsättning för fattigpersoalen, är en förbättring i detta afseende att hoppas, likasom ock den afvägning och stensättning af gatorna, såväl inom staden, som i förstäderna, hvilka med alfvar bedrifvas och hvarigenom bortledande af afloppsvatten beredes, i icke obetydlig mån skola bidra till förökande af trefnad och till hälsotillståndets förbättring. Allvarliga bekymmer hafva i senare tider uppväckts af den mängd fabriksinrättningar, som här uppstått och dit föräldrar af vinningslystnad eller af behof sända sina ännu helt unga barn, som der kroppsligt försvagas och försummas såväl i moraliskt som intellektuellt hänseende — och eger detta förhållande isynnerhet rum, der arbetet fortsättes äfven om nätterna. Stadens innevånare hafva för icke länge sedan på allmän rådstuga beslutat, att hos fabriksföreningen göra framställning om upphörandet af nattarbete vid fabrikena. Att fattigdom och osedlighet ökas oakadt dessa förnyade inkomstkällor för arbetsklassen, kan icke tillskrifvas annan orsak, än missbruket af starka drycker, hvilket icke lär bli mindre, så länge tillverkningen häraf får ohejdadt fortfara.

Tab. 27. Gångbara sjukdomar

	1762	63	64	65	66	67	68	69	70	71
1										
2 Messling — <i>Morbilli</i>										
3										
4										
5 Smittkoppor — <i>Variola</i>										
6										
7										
8 <i>Typhus</i>										
9										
10										
11 Rödsot — <i>Dysenteria</i>										
12										
13										
14 Skarlakansf. — <i>Scarlatina</i>										
15										
16 Kikhosta — <i>Pertussis</i>										
17										
18 Skörbjugg — <i>Scorbutus</i>										
19 Frossa — <i>Febris interm.</i>										
20										

Tab. 28. Gångbara sjukdomar

	1801	02	03	04	05	06	07
1							
2 Messling — <i>Morbilli</i>							
3							
4							
5 Smittkoppor — <i>Variola</i>							
6							
7							
8 <i>Typhus</i>							
9							
10							
11 Rödsot — <i>Dysenteria</i>							
12							
13							
14 Skarlakansf. — <i>Scarlatina</i>							
15							
16 Kikhosta — <i>Pertussis</i>							
17							
18 Strypsjuka — <i>Croup</i>							
19 Frossa — <i>Febris interm.</i>							
20							
21 Skörbjugg — <i>Scorbutus</i>							
22 Venerisk sjukdom — Vårdade å kurhus							
23 Skabb — <i>Scabies</i> — Vårdade å kurhus							

i Göteborg 1762—1800.

	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	1800	Nr
9					6	88								1	71															1
														3																2
																														3
1	206	27	1	1		33	113	3	2	3	56	133	1			26	112	4					2	171	3		275	18	4	
												2						3										3	5	
																								60			63		6	
8	75	17	20	5	4	6	8	1	11	23	22	38	34	33	24	8	314	94	14	2	5	3	12	5	8	6	32	25	7	
										1	1	6	28	16	24	15	82	50	25	16	14	18	13	23	10	30	29	115	8	
																							31	40	13	4	5	26	53	9
17	13	4	3	1		1	4	7	29	9	1	4	3	4	5	1	12		1										10	
										1		4	3	3	7		3	1	2									3	2	
																														11
																														12
	4	1													1										9	4	1	1	13	
																									3				14	
																								20	28		3		15	
7	15	16	1		3	56	1		1	5	8	32	7	3				37	4	8	1	1			49	11	1	7	16	
																										16	3	1	2	17
										8	6	3	4	6	6	2		3	1	3	1				2	3	5	4	9	18
										8	1			2						9		2			5	4	1	2	7	19
																									2	13	10	2	3	20

i Göteborg 1801—1830.

	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	1830	Nr
1				1		99	58	1		2	1	151	1	1								161	1	1
						80	2																	2
						4						4	1									15		3
50	2	2			22	2	6	1	4	1	1	1	1			7	27	1			1			4
																								5
1	1	1			1	1	2		2							25	14	1		1				6
16	26	44	11	55	10	26	14	5	12	7	15	18	10	6	6	6	7	11	34	91	10	33		7
		8	6	3	3																			8
46	42	28	22	30	32	32	13	9	8	13	17	21	19	37	33	24	30	30	83	104	11	34		9
																								10
2	39	8	5	5	4				1	1	1	1	1						4	2				11
																								12
5	26	9			2	6															1			13
10	15								1	11	11	5		1	1	1	23	9	1	2	8	1		14
+																								15
									1	1							5	3			3			16
3		54	8	2	22	16	12	3	1		31	25	3		12	7	17	19	10	21	7	2		17
		10																						18
										4					2	2	4	1	2	2	1			19
5	50	71	68	65	17	38	40	20	27	6	25	54	53	13	17	15	34	93	139	135	83	61		20
+	+	176	175	362	26																			21
2				3		1	1						1							2	4			22
				67	84	107	93	66	77	63	49	40	47	75	94	76	81	67	59	64	45	62		23
				27	10	15	12	18	11	4	3	9		6	4	5	1			5	1	4		

Tab. 30. Sjukdomsfall i

	1861	62	63	64	65	66	67	68
1 Smittkoppor — <i>Variola</i>	1	—	311	564	25	17	47	230
2 Vattkoppor — <i>Varicella</i>	97	153	190	195	156	81	126	196
3 Messling — <i>Morbilli</i>	2559	301	14	13	15	2	—	4179
4 Skarlakansfeber — <i>Scarlatina</i>	834	185	75	36	180	1008	255	54
5 Rash — <i>Rubeola</i>	—	—	—	160	124	126	27	30
6 Kikhosta — <i>Pertussis</i>	203	383	340	380	145	448	128	279
7 Pässjuka — <i>Parotitis</i>	—	251	492	67	57	288	88	59
8 Difteri — <i>Diphtheria</i>	94	124	114	127	72	93	45	61
9 Strypsjuka — <i>Croup</i>	41	33	39	40	25	34	38	20
10 Fläckfeber — <i>Typhus exanthematicus</i>	—	—	—	—	—	—	—	—
11 Nervfeber — <i>Febris typhoides</i>	137	128	158	135	216	220	265	566
12 Rödsot — <i>Dysenteria</i>	48	28	59	51	126	87	32	47
13 Epidem. hjernfeber — <i>Mening. cerebrospin.</i>	41	66	9	17	12	18	7	9
14 Frossa — <i>Febris interm.</i> janmällda fall	1060	756	549	544	351	381	343	192
15 } vårdade å sjukhus	22	35	7	6	8	6	2	2
16 Ros — <i>Erysipelas</i>	306	302	347	365	384	295	289	345
17 <i>Syphilis recens</i>	—	—	—	—	—	—	—	—
18 <i>Ulcus venereum simplex</i>	341	250	437	414	366	225	365	270
19 Dröppel — <i>Gonorrhœa</i>	393	354	396	413	393	414	530	511
20 Veneriska sjuka, vårdade å kurhus	282	269	351	428	492	504	381	557
21 Luftröskatarr — <i>Laryngitis</i>	96	71	112	168	140	113	206	154
22 Bröstkattarr — <i>Bronchitis</i>	3552	3154	4237	5054	3592	4173	4716	4168
23 Lunginflammation — <i>Pneumonia</i>	562	597	533	802	598	452	742	754
24 Lungsäcksinflammation — <i>Pleuritis</i>	296	227	248	282	209	167	238	128
25 Halsfluss — <i>Angina tonsillaris</i>	1164	—	1025	1328	1172	1421	1236	1173
26 Akut magkatarr — <i>Gastritis acuta</i>	1538	1421	1866	2000	1854	1974	1785	2075
27 Akut diarré — <i>Catarrh. intestinalis acutus</i>	2242	1683	2401	2686	3217	4872	2972	4922
28 Reumatisk feber — <i>Rheumat. artic. acut.</i>	777	704	1003	1096	960	1056	1132	1069
29 Skörbjugg — <i>Scorbutus</i> , vårdade å sjukhus	5	2	—	1	2	2	4	—
30 Knölros — <i>Erythema nodosum</i>	—	—	—	—	—	—	—	—
31 Nässelutslag — <i>Urticaria</i>	—	—	178	172	101	118	100	126
32 Bältros — <i>Herpes zoster</i>	—	—	52	52	61	55	45	57
33 Skabb m. m. — <i>Scabies etc.</i> , vårdade å sjukhus	6	16	19	34	80	92	69	22
34 Mask — <i>Helminthiasis</i> , vårdade å sjukhus .	2	—	—	—	1	—	1	2
35 Fyllerigalenskap — <i>Delirium tremens</i>	—	—	—	—	—	—	—	—
36 } anmällda fall	79	69	89	103	119	107	82	54
36 } vårdade å sjukhus	25	26	15	22	37	36	23	19
37 Kron. alkoholsjukdom — <i>Alcoholismus chronicus</i> , vårdade å sjukhus	17	7	20	23	22	20	—	14

Göteborg 1861—1885.

69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	1885	Nr
843	111	53	46	41	178	415	5	2	2	—	1	—	6	68	—	—	1
218	120	181	140	98	102	170	159	160	176	226	142	158	171	234	273	234	2
443	6	—	—	3	3328	424	12	363	1173	6	35	3642	726	992	1407	39	3
44	2082	499	108	59	58	287	247	456	761	955	332	122	177	756	517	628	4
90	419	42	25	24	16	47	41	11	11	17	569	28	15	11	—	—	5
557	55	4	996	516	56	624	300	101	536	466	741	583	329	218	1036	555	6
88	444	58	92	296	76	64	153	55	162	463	23	24	743	172	51	13	7
49	41	23	51	70	73	49	55	31	37	35	40	30	115	258	393	212	8
30	20	44	98	114	45	35	19	12	12	16	17	13	28	29	29	38	9
	2699	76	46	34	58	119	38	30	7	5	1	—	6	19	10	—	10
1624	557	181	132	85	93	117	71	91	153	62	119	121	137	129	141	188	11
34	21	9	6	10	8	14	1	—	11	1	5	2	19	—	—	—	12
4	1	2	3	15	17	2	4	—	—	5	3	—	9	141	9	6	13
196	237	238	185	171	166	127	140	106	31	50	36	32	42	45	28	15	14
1	4	1	1	8	2	3	1	5	3	3	1	—	1	2	1	1	15
481	279	191	207	226	298	294	296	224	208	195	203	274	153	141	212	252	16
							67	44	54	54	56	90	115	133	134	62	17
341	237	242	238	167	188	209	208	125	180	190	166	236	242	248	161	212	18
443	373	421	534	381	349	288	480	340	395	380	348	433	480	634	585	622	19
745	630	459	390	271	317	330	326	261	335	374	379	398	398	435	462	365	20
269	327	347	243	306	365	327	439	444	340	432	355	331	282	386	532	555	21
5537	5320	5626	5179	4055	4531	5239	5214	5570	4550	5912	5032	6260	5191	5761	6447	6823	22
975	1146	1044	704	593	1095	755	641	609	558	678	606	642	543	975	834	817	23
183	255	238	204	205	180	138	200	157	143	126	155	112	100	125	131	191	24
1503	1764	1600	1319	1450	1512	1719	1712	1490	1431	2037	1909	1596	1787	2824	2717	2812	25
2923	2086	1441	1414	1423	1477	1170	1835	1761	1732	1931	1774	1524	1496	1494	1758	1934	26
2539	3704	3870	3880	3267	3142	3358	2884	2573	3472	2997	3394	2301	3613	3033	3911	3015	27
1285	554	538	537	430	368	433	415	273	285	279	256	300	272	338	417	413	28
2	—	3	7	—	2	3	—	3	—	2	2	3	—	1	—	—	29
	124	121	116	100	—	—	74	56	60	65	69	57	83	80	74	93	30
68	61	73	60	59	—	—	92	106	77	88	81	72	79	95	117	124	31
24	14	25	15	19	12	8	61	64	54	48	60	70	58	81	74	90	32
—	—	—	—	—	1	2	8	15	7	14	11	15	26	22	14	7	33
—	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	1	—	1	3	—	34
75	90	86	123	159	100	77	89	89	65	42	44	53	59	52	50	74	35
27	13	20	42	51	32	20	18	28	21	19	22	24	20	21	26	27	36
3	7	19	12	15	7	14	8	5	12	9	11	5	14	14	25	17	37

